

มาติกาโชติกะ

ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ
(หลักสูตรชั้นจุฬาริกธรรมิกะเอก)

รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มาติกาโชติกะ

ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ
(หลักสูตรชั้นจุฬารักษิณิกะเอก)

..... * * *

รนาโดย

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ จัดพิมพ์
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘
(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ชื่อหนังสือ : มาติกาโชติกะ อัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ
(หลักสูตรชั้นจุฬารักษิกะเอก)

เจ้าของ : มุลนินิธัธอัมมโชติกะ

รจนาโดย : พระสัทอัมมโชติกะ อัมมาจริยะ

พิมพ์ครั้งที่ : ๑๐

๑๒ มีนาคม ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ หจก. ทิพยวิสุทธิ

๒๔๐/๑๓๐-๑๓๒ ซอยโรงพยาบาลศรีวิชัย ถนนจรูญสถิตวงศ์ เขตบางกอกน้อย กทม. ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๗, ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๘, ๐-๒๔๑๒-๕๐๗๐ โทรสาร ๐-๒๔๑๒-๗๗๑๐

นายวิสุทธิ อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๘

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ
พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐

หนังสือ มาติกาโชติกะ อัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ ซึ่งเป็นแบบเรียนชั้น
จุฬารักษิธรรมิกะเอกของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัยได้หมดลง ทางมูลนิธิสัทธัมมโชติกะจึงได้จัดพิมพ์ใหม่ แต่เนื่องจากการ
พิมพ์ในครั้งก่อนมีข้อความขาดตกบกพร่องอยู่มาก ทางคณะผู้จัดทำได้มอบหมายให้
พระอาจารย์พันธ์ศักดิ์ โอภาโส และแพทย์หญิงคุณหญิงสำหรี จิตตินันท์ ช่วยตรวจทาน
แก้ไขให้ถูกต้องมากขึ้น หากยังมีข้อความผิดพลาดตกหล่นอยู่บ้าง ทางคณะผู้จัดทำ
ขอน้อมรับไว้พิจารณาเพื่อปรับปรุงแก้ไขต่อไป ส่วนความดีที่เกิดจากหนังสือเล่มนี้
ขอถวายเป็นธรรมสักการะต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครู อาจารย์ และท่านพระอาจารย์
สัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ ได้โปรดแผ่ปัญญาญาณให้นักศึกษา พระอภิธรรมทั้งหลาย
ได้มีดวงตาเห็นธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลอันใกล้
ด้วยเทอญ

คณะผู้จัดทำ
มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

คำปรารภเบื้องต้น

โพธิมุเล ปลลงกมฺหิ

คเหตฺวา ปารมี ขคฺคํ

สพฺเพ เวรํ ปหนฺตฺวาน

มารํ สเสนาวุธํ

โย ชินาติ ชยฺสสฺสโว

โส เม เทตฺย ชยํ วรํ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงได้ชัยชนะในโลก ประทับเหนือรัตนบัลลังก์ ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ พร้อมทั้งตั้งพระหฤทัยอธิษฐานว่า จะทรงพยายามให้รู้แจ้งซึ่งอริยสัจจ์ ๔ ทรงถือพระขรรค์คือพระบาร์มี ๓๐ ทศ แล้วทรงได้ชัยชนะแก่เทวบุตรมาร ผู้ปรารถนาจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในโลก ซึ่งพรั่งพร้อมด้วยกองทัพเสนามารประกอบด้วยศาสตราวุธอันหาประมาณจำนวนมิได้ ขอเดชะพระบาร์มีแห่งสมเด็จพะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จงมาเป็นฉัตรชัยกางกั้นอันตรายต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ขอให้มีความมีชัยมงคลอันประเสริฐเช่นนั้น จงมีแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเทอญ

ปริยัติศานาห์นับตามปิฎกได้ ๓ ปิฎก นับตามนิกายได้ ๕ นิกาย คือ ที่สนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ และขุททกนิกาย ๑ ในสมัยพุทธกาลและต่อจากนั้นมา จนถึงสมัยสังคายนาครั้งที่ ๔ การศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา ยังนิยมศึกษาด้วยการท่องจำพระพุทธวจนะและอรรถกถา ในสมัยต้น ๆ ที่ยังมีพระอรหันต์ปฎิสัมภิทาปัตตะเป็นจำนวนมาก การท่องจำพระไตรปิฎกไว้ได้ทั้งหมดของแต่ละองค์นั้น ก็ย่อมมีเป็นจำนวนมาก ต่อมาเมื่อพระอรหันต์ปฎิสัมภิทาปัตตะลดจำนวนน้อยลง ผู้ที่จะท่องจำพระไตรปิฎกไว้ได้ทั้งหมดก็มีจำนวนน้อยลงตามกัน พระสาวกทั้งหลายเมื่อได้ศึกษาธรรมะจากพระอาจารย์แล้วก็ต้องแบ่งกันท่องจำเป็นส่วน ๆ พระวินัยรท่องจำพระวินัยปิฎก พระอภิธรรมรท่องจำพระอภิธรรม พระสุตตันตรท่องจำพระสุตตร ในชั้นต้นพระสาวกแต่ละฝ่ายแต่ละองค์ก็ท่องจำธรรมะ ในฝ่ายของตนได้ทุกนิกาย แต่ในสมัยต่อ ๆ มา จะหาผู้ที่ทรงธรรมะใน

ข

ฝ่ายของตนให้ครบทุกนิกายก็หายากยิ่งขึ้นทุกที จึงต้องแบ่งกันท่องจำเป็นส่วน ๆ ไปดังนี้ เมื่อสมัยการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ จึงได้มีการจารึกพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นอักษรเกิดขึ้น ฉะนั้นในสมัยต่อจากนั้นมาการศึกษาพระธรรมในพระพุทธศาสนาก็ได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น เพราะเมื่อศึกษามาจากพระอาจารย์แล้วความจำเป็นที่จะต้องท่องบ่นก็มีแต่ที่สำคัญ ๆ เท่านั้น เช่น ปกรณ์ในฝ่ายพระวินัยก็มีภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ ปกรณ์ในฝ่ายพระอภิธรรมก็มีอภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท อัมมสังคณีพระบาลีติกมาติกา ๒๒ ทุกมาติกา ๑๔๒ ัจฉัยนิเทศพระบาลีในปิฎฐาน ในฝ่ายพระสูตรก็มีพระบาลีธรรมบท (เฉพาะพระคาถา) พระปริตร ๑๑ สูตรมีมังคลสูตรเป็นต้น จนถึงบุพพณสูตร อัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร อภินิหารสูตร มหาสติปิฎฐานสูตร สำหรับในด้านบาลีไวยากรณ์ ก็มีไวยากรณ์ กัจจายนะ ธาตุตถสาระ สัททัตถเภทจินตา วิภัตยัตถะ วัจจวาจกะ คันธภรณ์ สัมพันธจินตา กัจจายนสาระ อภิธาน์ปทีปิกา วุตโตทยฉันทะ สุโพธาลังการะ ที่กล่าวมาแล้วนั้นนอกจากเป็นคัมภีร์ที่จะต้องท่องจำพระบาลีแล้ว ยังต้องศึกษาให้เข้าใจในคำแปลและคำอธิบาย โดยเฉพาะในพระบาลีอภิธรรม ต้องเข้าใจองค์ธรรมและปรมัตถ์อีกด้วย ส่วนปกรณ์ที่ไม่ต้องท่องจำพระบาลีเพียงแต่ศึกษาคำแปล คำอธิบายและองค์ธรรมนั้นมีดังนี้ ในฝ่ายพระวินัยมีกัณฐกาวจรนิ-
อรรถกถาพระวินัย ๕ ปกรณ์ และสมันตปาสาทิกาอรรถกถา ในฝ่ายพระสูตรมีที่ทนิกายพระบาลี ๓ ปกรณ์และสุมังคลวิลาสีนีอรรถกถาธรรมบทอรรถกถา ในฝ่ายพระอภิธรรมมีวิภาวณีฎีกาหรือปรมัตถทีปนีมหาฎีกา ธาตุกถายมก ปิฎฐาน (กุสลติกะ) อัญญสาสินีอรรถกถา สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา ปัญจปกรณ์อรรถกถา ในฝ่ายบาลีไวยากรณ์มีปทรูปสิทธิ

ปรียัติศาสนาย่อมเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในอันที่จะจรรโลงพระพุทธศาสนาให้สถิตเสถียรถาวรและเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปในอนาคตกาล นับตั้งแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นต้นมา ถ้าพระเถรานุเถระทั้งหลายไม่สนใจในการศึกษาเล่าเรียนท่องบ่นพุทธวจนะและ

อรรถกถาสืบต่อกันมาแล้ว พระพุทธศาสนาก็ไม่อาจสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ถ้าการณเป็นดั่งนั้นบรรดาประชาชนทั้งหลายที่เกิดมาในสมัยหลังจากพุทธ-
 ปรีณิพพานแล้วมา ก็ไม่อาจรู้จักพระพุทธศาสนาไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน
 ธรรมะในพระพุทธศาสนา เมื่อไม่ได้ศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนาแล้วก็ย่อม
 จะหันไปนิยมนับถือลัทธิต่าง ๆ อันมิใช่พระพุทธศาสนาซึ่งจะกระทำให้วิญญูของ
 บุคคลทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีสิ้นสุดอันเป็นที่น่าสงสารเวทนาและน่าเสียดาย
 เป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นการศึกษาเล่าเรียนอันได้แก่ปริยัติศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญ
 ยิ่งนักและการศึกษาเล่าเรียนนี้ ถ้าหากจะมีการศึกษาเล่าเรียนกันเฉพาะแต่
 การท่องจำภาษาบาลีล้วน ๆ ไม่ได้ทำการแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาให้เป็น
 ภาษาพื้นเมืองอย่างสมบูรณ์แล้ว ปริยัติศาสนาก็ไม่อาจขยายให้กว้างขวางออกไป
 ได้ การศึกษาเล่าเรียนนั้นก็ย่อมจะเป็นที่รู้กันโดยเฉพาะแต่ในคนหมู่หนึ่งซึ่งจะ
 ยั่งยืนอยู่ได้ก็เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้นแล้วก็จะเสื่อมสิ้นสูญไป ความหวังที่จะให้
 พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายให้กว้างออกไปและให้เจริญยั่งยืนอยู่ตลอดกาลนาน
 เพื่อประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง ๆ นั้นก็ย่อมเป็นความหวังที่ยากจะสำเร็จได้ แต่
 ถ้าได้รจนาปกรณ์ต่าง ๆ จากพระไตรปิฎกและอรรถกถาออกเป็นภาษาพื้นเมือง
 โดยถูกต้องสมบูรณ์ เพื่อให้ได้ศึกษากันในหมู่ชุมชนมุขโดยทั่วไปแล้วการศึกษา
 เล่าเรียนก็ย่อมจะแผ่ขยายวงกว้างออกไปทุกที่ กระทำให้ประชาชนทั้งหลายได้
 ทราบถึงธรรมรสและอรรถรสในพระพุทธศาสนาแพร่หลายยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นที่
 มั่นใจได้ว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญยั่งยืนถาวรอยู่ตลอดกาลนาน

การที่กล่าวว่าปริยัติศาสนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้าได้ทรงเทศนาไว้ในปัญจจตุตตพระบาลีว่า **ปญฺจิเม ภิกฺขเว ธมฺมา สทฺธมฺ-**
มสฺส จูติยา อสมฺโสมสาย อนนฺตรธานาย ลวฺตตฺตฺนฺติ, กตฺเม ปญฺจ ?
๑. อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สฺสณฺนฺติ. ๒. สกฺกจฺจํ ธมฺมํ ปรียาปฺณนฺติ.
๓. สกฺกจฺจํ ธมฺมํ ธาเรณฺติ. ๔. สกฺกจฺจํ ธาตานํ ธมฺมานํ อตฺถํ อูปฺปริกฺขณฺติ.
๕. สกฺกจฺจํ ธมฺมณฺณาย อตฺถมณฺณาย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏฺติปชฺชนฺติ.^๑

แปลเป็นใจความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายธรรม ๕ ประการนี้แลที่เป็นเหตุให้พระสังฆธรรม คือคำสั่งสอนของพระตถาคตอันได้แก่ปิฎกทั้ง ๓ และอรรคกถาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองไม่สูญหาย ธรรม ๕ ประการนั้นคือ ๑. ดูกรภิกษุทั้งหลายภิกษุในศาสนา นี้ มีความสนใจในการสดับตรับฟังจดจำพระไตรปิฎกอรรคกถาประการหนึ่ง ๒. มีความสนใจในการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอรรคกถาประการหนึ่ง ๓. มีความทรงจำข้อธรรมที่สำคัญ ๆ ในพระไตรปิฎกอรรคกถาไว้ได้ประการหนึ่ง ๔. มีความสนใจพิจารณาเนื้อความข้อธรรมที่สำคัญ ๆ อันตนทรงจำไว้ได้นั้นว่ามีความหมายอย่างไร โดยถูกต้องประการหนึ่ง ๕. มีความสนใจปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ๆ เพื่อประสบธรรมรสและอรรถรสประการหนึ่ง, รวมธรรมทั้ง ๕ ประการนี้แลที่เป็นเหตุให้พระสังฆธรรม คือคำสั่งสอนของพระตถาคตอันได้แก่ปิฎกทั้ง ๓ และอรรคกถาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองไม่สูญหาย โดยพุทธทระจะนี้บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลายเป็นอันรู้ได้ว่า ถ้าพระภิกษุทั้งหลายไม่สนใจในการสดับตรับฟังพระไตรปิฎกอรรคกถา มีความสนใจแต่วิชาทางโลก อันจะนำไปสู่การประกอบอาชีพหรือชื่อเสียงเกียรติยศในทางโลกก็ดี พระสังฆธรรมก็ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้หรือพระภิกษุสนใจสดับตรับฟังพระไตรปิฎกอรรคกถา แต่ไม่สนใจในการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอรรคกถา สนใจแต่การศึกษาเล่าเรียนวิชาทางโลกดังกล่าวพระสังฆธรรมก็ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้ หรือพระภิกษุสนใจสดับตรับฟังและศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอรรคกถา แต่ไม่สนใจทรงจำข้อธรรมที่สำคัญ ๆ ในพระไตรปิฎกอรรคกถาสนใจทรงจำแต่วิชาทางโลก พระสังฆธรรมก็ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้ หรือพระภิกษุสนใจสดับตรับฟังและศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอรรคกถา ตลอดจนทรงจำข้อธรรมที่สำคัญ ๆ แต่ไม่มีความสนใจพิจารณาเนื้อความของข้อธรรมที่สำคัญ ๆ อันตนทรงจำไว้ได้นั้นว่ามีความหมายอย่างไรโดยถูกต้อง คงมีความสนใจแต่ที่จะพิจารณาเนื้อความของวิชาทางโลก พระสังฆธรรมก็ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้หรือพระภิกษุสนใจสดับตรับฟังและศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอรรคกถา ตลอดจนทรงจำข้อธรรมที่สำคัญ ๆ รวมทั้งมีความสนใจพิจารณา

เนื้อความของข้อธรรมที่สำคัญ ๆ อันตนทรงจำไว้นั้นว่ามีความหมายว่าอย่างไร โดยถูกต้องแต่ไม่มีความสนใจปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ๆ เพื่อประสบธรรมรส และอรรถรส คงสนใจปฏิบัติแต่วิชาทางโลกโดยเห็นแก่ประโยชน์ในอันที่จะ ประกอบอาชีพหรือชื่อเสียงเกียรติยศในทางโลก พระสัทธรรมก็ไม่อาจตั้งมั่น อยู่ได้

ธรรม ๕ ประการซึ่งเป็นเหตุให้พระสัทธรรมตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรือง ได้นี้ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๔ เป็นธรรมฝ่ายปริยัติ คงเป็นฝ่ายปฏิบัติเฉพาะข้อ ๕ ข้อเดียว ดังนี้จะเห็นได้ว่าธรรมะทางฝ่ายปริยัติมีความสำคัญเพียงไร ส่วน ธรรมะที่เป็นฝ่ายปฏิบัติในข้อที่ว่า มีความสนใจปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น มีความหมายอย่างไร การปฏิบัติตามหลักธรรมหมายความว่า ในฝ่ายพระวินัย อันได้แก่การสังวรกายวาจาให้เป็นไปตามปาติโมกขสังวรศีลนั่นเอง ในฝ่าย พระสูตรพระพุทธรองค์ได้ทรงแนะนำสั่งสอนว่า การกระทำอย่างใดเป็นกุศลให้ ผลเป็นสุขก็กระทำตามนั้น การกระทำอย่างใดเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ก็ละ การกระทำดังกล่าวนั้นเสีย ทางฝ่ายที่เป็นกุศลมีการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ และ กระทำตนให้เหมาะสมแก่ฐานะและหน้าที่เช่น ศิษย์กับอาจารย์ บุตรกับบิดา- มารดา ภริยากับสามี เพื่อนกับเพื่อน ศฤหัตถ์กับบรรพชิต นายกับคนใช้ ตลอดทั้งที่พระพุทธรองค์ได้ตรัสเทศนาไว้ในมงคลสูตร ซึ่งมีมงคล ๓๘ ประการ เช่น ไม่คบคนพาลคบแต่บัณฑิตและบูชาผู้ที่ควรบูชาเป็นต้น ในฝ่ายพระ อภิธรรมพระพุทธรองค์ทรงเทศนาสั่งสอนเพื่อให้พ้นจากความคิดเห็นผิด มี นียตมัจฉาทิฎฐิ สัสสตทิฎฐิ อจฺเฌททิฎฐิเป็นต้น และให้มีความเชื่อความ เลื่อมใสในพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อบุญเชื่อบาป เชื่อกรรมและ ผลของกรรม เชื่อนรกสวรรค์ เชื่อการเกิดการตาย ความเป็นไปของสัตว์ ทั้งหลายว่ามีแต่รูปนามขันธ์ ๕ เท่านั้นเหล่านี้เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรม เหล่านี้ย่อมได้รับธรรมรสและอรรถรส คือในภพนี้ก็เลสต่าง ๆ จะลดน้อยลง ทุกจริตก็ย่อมลดน้อยลงจิตใจก็มีความผ่องใสแม้ว่าเกิดอยู่ในฐานะสูงหรือต่ำ ประการใด ก็ย่อมได้รับความสุข นี้เรียกว่าธรรมรสประการหนึ่ง เมื่อละจาก

โลกนี้ไปแล้วย่อมปฏิสนธิในสุคติภูมิ ซึ่งจะได้รับความสุขในภพนั้น ชื่อว่าได้อรรถรสประการหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งผู้ที่ปฏิบัติตามพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรมเหล่านี้ ทางฝ่ายโลกีย์มีการปฏิบัติสมถกรรมฐานจนสำเร็จได้ฌานประหาณกิเลสเป็นวิขัมภนปหานดังนี้ ชื่อว่าได้รับอรรถรสประการหนึ่ง และเมื่อเข้าฌานสมาบัติหรืออภิญญาตลอดจนจตุตถฌานไปเกิดเป็นพรหมตามภูมิชั้นของตน นี่ชื่อว่าได้อรรถรสประการหนึ่ง ทางฝ่ายโลกุตตระเมื่อได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเห็นรูปนามและความเกิดดับของรูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้กิเลสสงบลง กล่าวคือตั้งแต่ได้นามรูปปริจเฉทญาณจนถึงสังขารูปกษยาณ นี่ชื่อว่าได้รับอรรถรสประการหนึ่ง ต่อจากนั้นเมื่อประหาณกิเลสโดยสมุจเฉทปหานพร้อมทั้งเห็นพระนิพพาน ซึ่งเป็นการปิดประตูบ่วงได้โดยเด็ดขาดและการเข้าผลสมาบัติ กับเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปสู่สุคติภูมิตลอดถึงอนุภาติเสสนิพพานชื่อว่าได้อรรถรสประการหนึ่ง

ที่กล่าวว่าพระสัทธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระตถาคตเจ้า จะตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้ด้วยธรรม ๒ ประการดังกล่าวนั้นย่อมหมายความว่า บุคคลใดปฏิบัติธรรม ๕ ประการนั้นได้บริบูรณ์ พระสัทธรรมย่อมตั้งมั่นในบุคคลนั้น บุคคลใดไม่ปฏิบัติธรรม ๕ ประการให้สมบูรณ์ พระสัทธรรมก็ย่อมไม่ตั้งมั่นในบุคคลนั้น หมู่คณะใดปฏิบัติธรรม ๕ ประการนั้นได้บริบูรณ์ พระสัทธรรมก็ย่อมตั้งมั่นในหมู่คณะนั้น หมู่คณะใดไม่ได้ปฏิบัติธรรม ๕ ประการให้บริบูรณ์ พระสัทธรรมก็ย่อมไม่ตั้งมั่นในหมู่คณะนั้น ประเทศใดปฏิบัติธรรม ๕ ประการนั้นได้บริบูรณ์ พระสัทธรรมได้ตั้งมั่นอยู่ในประเทศนั้น ประเทศใดไม่ปฏิบัติธรรม ๕ ประการให้สมบูรณ์ พระสัทธรรมก็ย่อมไม่ตั้งมั่นอยู่ในประเทศนั้น ฉะนั้นขอท่านพุทธมามกชนทั้งหลายพึงพิจารณาดูว่า ในโลกนี้ถ้าว่าโดยประเทศก็มีประเทศเป็นอันมาก แต่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นตั้งอยู่ได้กี่ประเทศ ถ้าว่าโดยหมู่คณะแต่ละประเทศย่อมมีหมู่คณะเป็นอันมาก แต่ในหมู่คณะเป็นอันมากเหล่านั้น พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้กี่คณะ และถ้าว่าโดยบุคคลแต่ละหมู่คณะย่อมมีบุคคลเป็นอันมาก แต่ใน

บุคคลเป็นอันมากเหล่านั้น มีผู้ปฏิบัติธรรมครบบริบูรณ์ทั้ง ๕ ประการ อันจะเป็นเหตุให้พระสัทธรรมตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองได้สักก็มากน้อย ท่านจะเห็นได้เองว่าจะโดยประเทศกิติ โดยหมู่คณะกิติ โดยบุคคลกิติย่อมมีจำนวน แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่สามารถปฏิบัติธรรม ๕ ประการนั้นได้สมบูรณ์อันจะเป็นที่ตั้งแห่งพระสัทธรรมให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้ ฉะนั้นบุคคลใด หมู่คณะใด ประเทศใดกิติ ที่พระสัทธรรมตั้งมั่นอยู่แล้วก็ควรจะได้พยายามให้ตั้งมั่นอยู่ยิ่งขึ้น บุคคลใดหมู่คณะประเทศใด ที่พระสัทธรรมยังไม่ตั้งมั่นก็ควรจะได้พยายามให้ได้ตั้งมั่นในบุคคล หมู่คณะและประเทศนั้นต่อไป

การที่อาตมาภาพแสดงธรรม ๕ ประการ มีการฟังการศึกษาเล่าเรียน การท่องจำการพิจารณาคำอธิบายเพื่อความในข้อธรรมนั้น ๆ การปฏิบัติตามพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม ซึ่งเป็นเหตุให้พระสัทธรรมตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองนี้ ก็เพื่อให้ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ทราบถึงความสำคัญของธรรม ๕ ประการ เพราะบรรดาบุคคลทั้งหลายย่อมมีผู้ที่ไม่รู้ธรรม ๕ ประการนี้ก็มีที่รู้ก็มี ในบรรดาผู้ที่ไม่รู้และผู้รู้ที่ย่อมแบ่งออกได้ฝ่ายละ ๔ พวกคือ

ผู้ที่ไม่รู้ ๔ พวกคือ

๑. บางคนมีกำลังกายกำลังทรัพย์ดี พอที่จะปฏิบัติธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ได้ แต่ก็ไม่มีศรัทธาและมีผู้มาแนะนำสั่งสอนให้ก็ไม่สนใจจะรู้

๒. บางคนเมื่อผู้มาแนะนำสั่งสอนก็ศรัทธาเลื่อมใส แต่ก็ไม่มีกำลังกายกำลังทรัพย์พอที่จะทำการปฏิบัติได้

๓. บางคนมีกำลังกาย กำลังทรัพย์ดี พอที่จะปฏิบัติได้ แต่ขาดผู้แนะนำสั่งสอน

๔. บางคนมีกำลังกายกำลังทรัพย์ดี พอที่จะปฏิบัติเมื่อมีผู้มาแนะนำก็เกิดศรัทธาทำการปฏิบัติในธรรม ๕ ประการนี้ได้

ฉะนั้น ขอท่านที่ได้ทำการปฏิบัติอยู่แล้วในธรรม ๕ ประการนี้ จงได้ช่วยกันแนะนำแก่บุคคลจำพวกที่ไม่รู้ในประเภทที่ ๔ นี้ ด้วยความมุ่งหวังที่จะให้พระพุทธานุศาสนาเจริญขึ้นตั้งมั่นสืบต่อไป

ข

ผู้ที่รู้ ๔ พวกคือ

๑. บางคนมีกำลังกายกำลังทรัพย์ดี แต่ไม่มีการเลื่อมใสที่จะทำการปฏิบัติธรรมทั้ง ๕ ประการนี้

๒. บางคนมีความเลื่อมใสดีในธรรม ๕ ประการนี้ แต่กำลังกายกำลังทรัพย์ไม่ดีพอที่จะทำการปฏิบัติได้

๓. บางคนมีกำลังกายกำลังทรัพย์ดี แต่ตนเองไม่มีการปฏิบัติชอบแต่แนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติ

๔. บางคนมีกำลังกายกำลังทรัพย์ดี และมีการปฏิบัติพร้อมทั้งแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติอยู่ในธรรม ๕ ประการนี้อีกด้วย

ดังนั้น ขอท่านที่มีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนาทั้งหลาย จงช่วยกันส่งเสริมบุคคลจำพวกประเภทที่ ๔ นี้ด้วย และผู้ที่กำลังดำเนินงานในด้านพระพุทธศาสนาอยู่นั้นก็จงทำตัวให้เป็นบุคคลจำพวกประเภทที่ ๔ นี้ให้ได้ด้วยกันทุกท่าน

ประการหนึ่ง ที่กล่าวว่ากำลังกายนั้นก็หมายเอาสุขภาพอนามัยดีหรือไม่ดีนั่นเอง กำลังทรัพย์นั้นถ้าเป็นฆราวาสหมายเอาทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ดังที่มีกันอยู่นั่นเองถ้าเป็นบรรพชิตก็หมายเอาปัจจัย ๔ มีจีวร เป็นต้น

อนึ่ง ธรรม ๕ ประการนี้เมื่อได้พิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว จะเห็นได้ว่า ย่อมรวมอยู่ในฐานะ ๒ ประการ คือคันถฐานะและวิปัสสนาฐานะเท่านั้น กิจการอื่น ๆ แม้เป็นกิจการอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาก็ตามแต่พระพุทธองค์มิได้ทรงแสดงไว้ในธรรม ๕ ประการ ที่เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองแต่ประการใด ทั้งนี้ก็เพราะว่า กิจการอื่น ๆ นอกจากธรรม ๕ ประการนี้ พระพุทธองค์มิได้ทรงถือว่าเป็นข้อสำคัญในพระพุทธศาสนาเลย เพราะการงานอื่น ๆ นอกจากนี้ก็เพียงแต่ปริมาณของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ฉะนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้ที่กำลังใส่ใจในกิจการอื่น ๆ นอกจากธรรม ๕ ประการนี้ ควรจะได้หันมาพิจารณาช่วยเหลือรับภาระในธรรม ๕

ประการนี้ เพื่อให้ตรงตามพุทธประสงค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาแห่งเราทั้งหลาย

ด้วยความรู้สึกโดยประการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาตมาภาพจึงได้จัดการตั้งกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้น มีการสอน การสอบไล่ การรจนาปกรณ์ต่าง ๆ ด้วยความพยายามเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้ได้คัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาพื้นเมืองทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมีได้คิดเห็นแก่ความเหนื่อยยากแม้แต่ประการใด ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการเปิดโอกาสแก่ผู้ที่มีบุญทั้งหลายให้ได้มาสร้างบารมีของตนและการให้ได้เป็นไปสมกับเจตนา เพราะได้มีผู้มาปฏิบัติด้วยการเข้าศึกษาเล่าเรียนบ้าง บางคนเมื่อศึกษาเล่าเรียนจนได้ความรู้พอสมควรแล้ว ก็ได้ช่วยทำการสอนผู้อื่นต่อไปบ้าง บางคนก็ได้ช่วยเหลือในการเขียนปกรณ์ต่าง ๆ ในฐานะเป็นเลขาบ้าง บางคนที่มีกำลังทรัพย์ก็ได้ช่วยเหลือในการรับพิมพ์ปกรณ์ต่าง ๆ ที่รจนาขึ้นไว้บ้าง บรรดาบุคคลที่ได้มีการช่วยเหลือด้วยประการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ ย่อมนับว่าเป็นผู้มีบุญบารมีมาแต่หนหลัง ถ้าไม่ใช่ผู้มีบุญบารมีมาแต่หนหลังแล้ว ก็ไม่อาจมีโอกาสดำเนินมาช่วยเหลือได้ ดังที่ท่านอรรถกถาจารย์กล่าวว่า

สาสนํ ปุณฺณวตฺสส
นปฺปปุณฺญา กรหจิ

ปุณฺณวตฺตา ลพฺภเร
ปคฺคหิตุมฺภิสยา.

ซึ่งแปลเป็นใจความว่า ผู้ที่มีบุญทั้งหลายเท่านั้นที่จะได้มีโอกาสช่วยอุปการะ พระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประกอบด้วยบุญ ๖ ประการ มีอิสริยะเป็นต้น ด้วยปัจจัย ๔ และธรรมะ สำหรับผู้ที่ไม่มีบุญทั้งหลายเหล่านั้น ไม่ได้มีโอกาสช่วยสนับสนุนพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประกอบด้วยบุญ ๖ ประการ มีอิสริยะเป็นต้น ด้วยปัจจัย ๔ และธรรมะ แม้แต่เพียงภาพหนึ่งหรือครั้งหนึ่งได้เลยเพราะผู้ที่ไม่มีบุญทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ที่ไม่สมควรแก่การที่จะได้โอกาสช่วยเหลือในการทำงานอันนี้ในกาลานี้ การช่วยอุปการะพระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย ๔ นั้น หมายความว่าได้ช่วยอุปการะแก่พระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาผู้ที่กำลังปฏิบัติหน้าที่ใน

พระพุทธศาสนา คือมีการรักษาศีลบ้าง มีการเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมบ้าง มีการปฏิบัติสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานบ้าง ให้ได้มีกำลังที่จะปฏิบัติกิจการในพระพุทธศาสนาต่อไป การช่วยอุปการะด้วยธรรมนั้นหมายความว่าตนเองได้เข้าอุปสมบทเป็นภิกษุสามเณรบ้าง เข้าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมบ้าง เข้าปฏิบัติสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานบ้าง มีการแนะนำสั่งสอนในด้านปริยัติและปฏิบัติบ้าง เพื่อคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาจะได้ตั้งมั่นและเจริญขึ้น

อนึ่ง การประกอบกิจการต่าง ๆ ทั้งในทางส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งในทางโลกและทางธรรมย่อมประสบอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกเป็นธรรมดา และถ้ากิจการนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝ่ายธรรมด้วยแล้วย่อมมีอุปสรรคมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากอุปสรรคนานัปการ ที่พระบรมโพธิสัตว์ได้พบและทรงฟันฝ่ามาในภพชาติต่าง ๆ มากหลายเหลือจะคณานับ อันกิจการที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงปฏิบัติมาในภพชาติต่าง ๆ นั้น ความมุ่งหมายก็เพื่อประโยชน์ที่จะโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏทุกข์ อันแสนทรมันดารนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง ไม่มีประโยชน์ใดจะเทียมเท่า ฉะนั้นอุปสรรคต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตามความยิ่งใหญ่ไพศาลของประโยชน์นั้น ๆ แม้กระนั้นก็ดี พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ก็ได้ทรงท้อพระทัยและมิได้ทรงใช้ศาสตราวุธใด ๆ ในการต่อสู้ป้องกัน ทรงใช้แต่บารมี ๓๐ ทัก্ষ ซึ่งพระองค์ได้ทรงสร้างสมอบรมมาต่อสู้กับอุปสรรคทั้งหลายเรื่อยมา แม้จนที่สุดในชาติอันเป็นสุดท้าย ซึ่งจะได้ตรัสรู้แก่พระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจนในสมัยที่ได้ตรัสรู้แล้วยังมีอุปสรรคต่าง ๆ ตามย่ำยืบบกวนซึ่งถ้าจะนับแต่ที่สำคัญ ๆ แล้ว ก็มีอยู่ ๘ คราว คือ ๑. มารเทวบุตร พร้อมด้วยเสนามารได้มาผจญในวันที่จะตรัสรู้นั่นเอง ซึ่งได้ทรงต่อสู้ด้วยการระลึกถึงพระบารมี ๓๐ ทัก্ষ ที่พระองค์ได้เคยสร้างสมอบรมมา ๒. ทรงทรมานอาฬวกยักษ์ด้วยขันติบารมี ๓. ทรงกำหราบช้างนาฬาคีรีด้วยเมตตาบารมี ๔. ทรงปราบ

ญ

องค์กุศลมาจรด้วยทรงกระทำอิทธิฤทธิ์ ๕. ทรงทรมานจิณฺจมาณวิกาด้วยอาการ
สงบและความบริสุทธิ์แห่งจิต ๖. ทรงทรมานสังกตปริพาชกด้วยปัญญาบารมี
๗. ทรงปราบนันทโพนันทพญานาคด้วยทรงแนะพระโมคคัลลานะให้สำแดงฤทธิ์
๘. ทรงทรมานพกพรหมด้วยปัญญาบารมีดังนี้ ด้วยประการฉะนี้การ
รจนาปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดทั้งกิจการทั้งหลายที่อาตมาภาพปฏิบัติอยู่นี้ถึงแม้จะมี
อุปสรรคใด ๆ มาขัดขวาง อาตมาภาพก็มิได้ความย่อท้อแต่ประการใด ด้วย
ยึดหลักที่พระบรมโพธิสัตว์และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาเป็น
แบบอย่างประดุจเป็นธงชัยนำทางอยู่

ฉะนั้น ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลาย ที่มีการช่วยสอนช่วยเขียน
ช่วยตรวจช่วยพิมพ์อยู่นั้นนับว่าได้เป็นผู้ร่วมแรงร่วมใจในการสร้างบารมี ๑๐
ประการ กับอาตมาภาพด้วยกันทั้งสิ้น เหตุนี้อาตมาภาพจึงมีความยินดี
ขอนุโมทนากล่าวคำอวยพรให้แก่ท่านทั้งหลายดังต่อไปนี้

ภวตุ สัพพมงคลิ

รกฺขณฺตุ สัพพเทวตา

สัพพพุทธานุภาเวน

สัพพธมฺมานุภาเวน

สัพพสงฺฆานุภาเวน

สทา สุขิ ภาวนฺตุ เต.

สิริมงคลอันประเสริฐทั้งปวงจงมีแต่ท่านทั้งหลาย ที่ได้ร่วมแรงร่วมใจกัน
กับอาตมาภาพ สัมมาเทวตาทั้งหลายจงช่วยกันรักษาท่านทั้งหลายให้พ้นจาก
อุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ขอเดชะอาณูภาพแห่งพระศรีรัตนตรัย จงบันดาลให้ท่าน
ทั้งหลายมีความสุขสบายใจตลอดทุกทิวาราตรีกาล เทอญ

พระลัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๘

๘

มาติกาโชติกะ

ธัมมสังคณีสรูปตถนิสสยะ

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พุทธประณาม

วิจิตตธมฺมวาทญํ

ปรมตถปารนตํ

หนริปํ นยวิทํ

วนฺทามิ สิริสา ครุ.

ข้าพระองค์พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ขอน้อมเกล้าถวายอภิวาท
โดยเคารพซึ่งองค์สมเด็จพระนราสพสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงพระปรีชา
สามารถตรัสจำแนกพระสัทธรรมโดยนัยอันวิจิตรพิสดาร พระองค์ทรงบรรลุถึง
แล้วซึ่งที่สุดแห่งฝั่งคือพระปรมัตถธรรม พระองค์ทรงปราบอริราชกล่าวคือ
กิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน ทรงพุทธปรีชาญาณหยั่งรู้แห่งพระปรมัตถธรรมโดย
สิ้นเชิง

ธรรมประณาม

อตฺถโกภาเสหิ ชุตุนฺตํ

ลิลापทสธารภํ

มลหนฺตํ ธมฺมจนฺทํ

วนฺทามิ สิริสาทร.

ข้าพเจ้าขอน้อมเกล้าถวายอภิวาทพระสัทธรรม ซึ่งรุ่งโรจน์ด้วยอรรถ
รศมีประกอบด้วยลีลาศแห่งบทน้อยใหญ่ตระการดั่งดวงดารา สว่างจ้าดุจดวง
จันทร์อันหมดเมฆราศี

สังฆประณาม

อคฺคसारธมฺมจิตฺติ

ภคฺคมานชยสิริ

อฆมิคฺชี หนชีวี

วนฺทามย สงฺฆเกสรี.

ข้าพเจ้าขอประครองอัญชลีนอบน้อมนมัสการ ซึ่งพระอริยสงฆ์ผู้ดำรงมั่น
อยู่ในอัครสารธรรม ผู้มีชัยชนะและประกอบด้วยสิริ ได้ทำลายล้างหมู่ข้าศึกคือ
กิเลสทุกหมู่เหล่าพร้อมด้วยมานาหุสัยเสียได้ ดุจสีห์ไกรสรอันได้พิฆาตฆ่ามฤคิ
ให้ม้วยมรณะนั้น

อาจารย์ประณาม

ธีราน ธีรเสฏฺฐนฺตํ

ลีลาขลีขณานิ

หิตาวหํ มหาเถรํ

ปณามย มม อาเจรํ.

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการ พระเดชพระคุณท่านอาจารย์ภัททันต-
กุมารเถระ ผู้เป็นคณาจารย์ธัมมกถิกะ เจ้าอาวาสวัดวาโสใต้ จังหวัดเมียนฉาน
ท่านอาจารย์ภัททันตญาณิกเถระผู้เป็นวินัยธรทั่วประเทศพม่า ซึ่งเป็นอัครมหา
บัณฑิตและอธิบดีสงฆ์วัดเตี้ยะโตใต้ จังหวัดแรงกูนกัตี ท่านอาจารย์ภัททันต
ปัญญาเถระ ท่านอาจารย์ภัททันตนั้นทวังสเถระ ซึ่งเป็นอัครมหาบัณฑิตปัญญ-
นิกายปารคฺฐผู้เป็นคณะปาโมกข์ และท่านอาจารย์ภัททันตสุนทรเถระ ซึ่งเป็น
อธิษหมหารัฐครู ดำรงตำแหน่งเป็นรองสังฆราช วัดมหาวิสุตาราม จังหวัด
ปะคกุกัตี ท่านอาจารย์ภัททันตชนกาภิวงสะ ซึ่งเป็นอัครมหาบัณฑิตผู้เป็น
ธัมมาจริยะ คณิศการก เจ้าอาวาสวัดมหาคันธาราม ท่านอาจารย์ภัททันต-
นันทิยเถระ ที่เป็นอธิษหมคณาจริยะ เจ้าอาวาสวัดตุมองใต้ ท่านอาจารย์
ภัททันตวิมลเถระที่เป็นอธิษหมคณาจริยะ เจ้าอาวาสวัดมังคลาราม จังหวัด
อมรปุระกัตี ซึ่งเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า (ฝ่ายปริยัติธรรม) เป็นนักปราชญ์
ผู้เรืองปัญญาเป็นหนึ่ง ในบรรดานักปราชญ์ผู้เรืองปัญญาทั้งหลาย เป็นผู้ที่มี
ปัญญาน่าสรรเสริญและมีปัญญาเฉียบแหลม เป็นผู้นำซึ่งโลกียประโยชน์และ
โลกุตตรประโยชน์แก่ปวงชนทุกหมู่เหล่า

๙

ปฏินญาการ

ยาจิโตหิ กริสสามิ

ลิสสคณหิ สาธุกัม

กาโม โขตีว สาสนัม

มาติกาปทนิสสยัม,

อันคณะศิษย์ได้วิงวอนแล้วด้วยความเอื้อเฟื้อประการหนึ่ง ทั้งอาตมา
ภาพมีวัตถุประสงค์ที่จะบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นประการหนึ่ง
จึงได้รจนาคัมภีร์ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ ขึ้นโดยเป็นภาษาไทย

อาร์มภกกา

แสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอิทธิธรรม

๑. ปาริจตตกมุลมิ	ปณฺฑกมุพล นามเก
สิลาสเน สนฺนิสินโน	อาทิจโจว ยุคนฺธเร.
๒. จกฺกวาสสสเสทิ	ทสหากมม สพฺพโส
สนฺนิสินเนน เทวานํ	คณฺเณ ปริวาริโต.
๓. มาตรํ ปมุขํ กตฺวา	ตสฺสา ปณฺณาย เตชสา
อภิสุมภกคามคฺคํ	เทวานํ สมฺปวตฺตติ.

๑. พระพุทธเจ้าประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ซึ่งสำเร็จด้วยแก้วมณีชื่อ ปันฑุกัมพล ที่ประดิษฐานอยู่ใต้ร่มไม้ทองกลางทรงพระศิริโสภาคย์ ประดุจหนึ่งว่าพระอาทิตย์บนยอดเขาสุคันธร

๒. เทวดาทั้งหลายที่มาจากหมื่นจักรวาส ได้พากันมาประชุมเฝ้า ห้อมล้อม พระพุทธองค์อยู่โดยรอบ

๓. พระพุทธองค์ทรงกระทำสันตุสิตเทวบุตร ซึ่งเคยเป็นพุทธมารดาให้เป็นประมุขในบรรดาเทวดาและพรหมทั้งหลายเหล่านั้น แล้วทรงแสดงพระอิทธิธรรม ๗ คัมภีร์แก่เทพยดาและพรหมเหล่านั้น ติดต่อกันตลอดพรรษากาล ด้วยเดชแห่งพระสัพพัญญุตญาณ

ในสมัยที่นับถอยหลังจากภัททกัปนี้ไป ๔ อสงชัย กับ ๑ แสนมหากัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เสวยพระชาติเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ทรงพระนามว่าพระสุเมธดาบส ในขณะที่ได้มีโอกาสพบกับพระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมโพธิสัตว์ได้เกิดศรัทธาปสาทะอันแรงกล้าถึงได้ทอดพระองค์ลงรองพระบาทให้พระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จผ่านไป ในโอกาสนั้นพระองค์ดำริอยู่ในพระทัยว่า ถ้าพระองค์จะต้องการอรรถัตตผลก็จะได้

สมดังความปรารถนา แต่ทรงพิจารณาตนเองเห็นว่า พระองค์เป็นอุตมบุรุษ อาชาไนยการที่จะได้ มรรค ผล และนิพพาน โดยเฉพาะพระองค์นั้นจะเพื่อประโยชน์อันใด สมควรจะได้รู้สัตว์ชนสัตว์เข้าสู่นิพพานด้วย และนับจากพระชาติที่เป็นพระสุเมธดาบสเป็นต้นมาจนถึงพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร พระองค์ได้ทรงสร้างบารมี ๓๐ ทัศ มีทานบารมี ทานอุปบารมี ทานปรมัตถบารมีเป็นต้น ทรงมหาปริจาค ๕ ประการ คือ **ธนปริจาค** การสละทรัพย์สิน เงินทองและฐานะ ปเทสราชา เอกราชา จักรวรรดิราชา **ปุตตปริจาค** การให้บุตรธิดาเป็นทาน **ภริยาปริจาค** การให้ภริยาเป็นทาน **อังกปริจาค** การให้อวัยวะเป็นทาน **ชีวิตปริจาค** การสละชีวิตให้เป็นทาน เพื่อให้ได้มาซึ่งจริยะ ๓ คือ **โลกัตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายในโลกได้รับความสุข **ญัตตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้ญาติทั้งหลายได้รับความสุข **พุทธัตถจริยะ** การปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งสัพพัญญุตญาณ เมื่อพระองค์จุติจากพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรแล้ว ได้ปฏิสนธิเป็นเสตकेตุมเทพเจ้าในดุสิตเทวโลก ซึ่งมีอายุนับตามปีแห่งดุสิตภูมิได้ ๔,๐๐๐ ปี ถ้านับตามปีของยามาภูมิก็ได้ ๘,๐๐๐ ปี ถ้านับตามดาวดึงส์ภูมิก็ได้ ๑๖,๐๐๐ ปี ถ้านับตามจาตุมหาราชิกภูมิก็ได้ ๓๒,๐๐๐ ปี และถ้านับตามปีของมนุษย์ก็ได้ ๕๗ โภก ๖ ล้านปี เสตकेตุมเทพเจ้านี้ ได้เสวยเทวสมบัติอยู่ในดุสิตเทวโลก ด้วยความสมบูรณ์พูนสุขยิ่งกว่า ทรงพระสิริงดงามยิ่งกว่า เทพยดาทั้งหลาย จนถึงคราวที่เทพยดาและพรหมทั้งหลาย ได้พร้อมกันอาราธนาลงไปถือพระชาติเป็นมนุษย์ เพื่อจะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระบรมโพธิสัตว์เมื่อเทวดาและพรหมทั้งหลายมาอาราธนานั้น ก่อนแต่จะได้รับอาราธนาได้ทรงพิจารณาปัญจมหาวีโลกนะ ๕ ประการ คือ

๑. **กาละ** ทรงพิจารณาอายุของมนุษย์ทั้งหลาย โดยในสมัยที่อายุแห่งมนุษย์เจริญมากขึ้นกว่าแสนปีก็ดีหรือในสมัยที่อายุแห่งมนุษย์ลดน้อยลงกว่าร้อยปีก็ดี ในกาลที่พระสัพพัญญูจะอุบัติขึ้นในโลก ทรงพิจารณาเห็นว่าอายุมนุษย์ในสมัยนั้น ตั้งอยู่ร้อยปีเป็นกำหนดประการหนึ่ง
๒. **ทีปะ** ทรงพิจารณาทวีปทั้ง

๔ เห็นทวีปทั้ง ๓ มิได้เป็นที่บังเกิดแห่งพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ย่อมอุบัติขึ้นแต่ในชมพูทวีป ทวีปเดียวเท่านั้น **๓. เทศะ** จากนั้นได้ทรง
 พิจารณาประเทศสืบไป เห็นในมัชฌิมประเทศเป็นที่บังเกิดแห่งพระอริยเจ้า
 ทั้งปวง มีพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นต้น และกรุงกบิลพัสดุ์ประดิษฐานอยู่ใน
 ภูมิภาคแห่งมัชฌิมประเทศ **๔. กุละ** แล้วทรงพิจารณาสกุลสืบไปว่าธรรมดา
 พระสัพพัญญูเจ้าย่อมบังเกิดแต่ในสกุลทั้ง ๒ คือ ชัตตยสกุล ๑ และพราหมณ-
 สกุล ๑ ซึ่งโลกสมมุตินับถือว่าประเสริฐ กาลบัดนี้โลกสมมุติว่าสกุลกษัตริย์
 ประเสริฐกว่าสกุลพราหมณ์ จึงสมควรจะบังเกิดในสกุลกษัตริย์และพระเจ้า
 สุทโธทนมหาราชซึ่งครองกรุงกบิลพัสดุ์นั้นเป็นศากยวงศ์ชัตติยะซึ่งสืบสันตติ-
 วงศ์มาจากพระเจ้ามหาสมมตะ เป็นอัสสัมภินนะ ไม่มีกษัตริย์อื่นมาแทรกแซง
 ในการสืบสันตติวงศ์เลยสมควรเป็นพุทธบิดาได้ **๕. มาตอายุปริจเฉท** แล้ว
 ทรงพิจารณาดูซึ่งพระชนนีสืบไป ธรรมดาผู้จะเป็นพุทธมารดานั้นย่อมบำเพ็ญ
 พระบารมีมาถึงแสนมหากัปบริบูรณ์ จำเดิมแต่บังเกิดมาก็รักษาเบญจศีล
 บริสุทธิไม่ต่างพร้อยเป็นนิตยกาล ทอดพระเนตรเห็นพระสิริมหามายาเทวี-
 อัศรมเหสีพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชมีพระบารมีสมบูรณ์แล้วทรงพิจารณา
 ต่อไปว่า พระชนมายุของพระสิริมหามายาราชเทวีนี้นะถึงกาลปริจเฉทเมื่อใด
 เมื่อทรงทราบแล้ว จึงรับอาราธนาของเทวดาและพรหมทั้งหลายทรงจุติจาก
 ทิพยอุทยานในดุสิตเทวโลก ลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระสิริมหามายา-
 ราชเทวี ในสมัยอาสาฬหะกัณฑ์ชัตตฤกษ์ซึ่งเป็นวันเพ็ญเดือน ๘ เมื่อครบ ๑๐
 เดือนแล้วก็คลอดจากครรภ์พระมารดา ในสมัยวิสาขะกัณฑ์ชัตตฤกษ์ซึ่งเป็นวันเพ็ญ
 เดือน ๖ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ได้เสวยราชสมบัติพร้อมด้วยพระยโสธรา-
 พิมพาเทวีเป็นประมุข และมีบริวารอีก ๔๐,๐๐๐ นาง อยู่ในปราสาททั้ง ๓
 คือ รัมมะสูง ๕ ชั้น สุรัมมะสูง ๗ ชั้น สุภะสูง ๙ ชั้น ตามฤดู ทั้ง ๓ คือ
 ฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อนตามลำดับแล้วแต่ฤดู ปราสาททั้ง ๓ หลังนี้ไม่เคย
 มีกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ได้เคยประทับมาก่อนเลย เมื่อเสวยราชสมบัติมาด้วย
 ความสุขเป็นเวลา ๑๓ ปี ได้เห็นนิमितทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย

และบรรพชิต จึงได้ทรงสละราชสมบัติออกมหาภิเนษกรรม ทรงกระทำทุกร
 กริยาอยู่ ๖ ปี ไม่สำเร็จพระโพธิญาณ จึงทรงละการปฏิบัติดังกล่าวนั้นเสีย
 เปลี่ยนปฏิบัติมีชฌิมาปฏิบัติภา ในขณะประทับนั่งอยู่ภายใต้ต้นไทรชื่อว่า
 อชปาล นางสุชาดาบุตรเศรษฐีได้นำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวาย ทรงรับแล้วเสด็จ
 ไปที่ริมแม่น้ำเนรัญชรา เสวยข้าวมธุปายาสเป็นจำนวน ๔๙ บัณ พอตกเพลายืน
 จวนค่ำได้เสด็จไปตามทางที่เทพยดานิรมิตถวายเพื่อไปสู่โพธิมณฑล ในระหว่าง
 ทางที่เสด็จไปนั้นโสตถิยพราหมณ์ได้ถวายหญ้าคา ๘ กำ เมื่อเสด็จถึง
 โพธิมณฑลทางทิศใต้ ทรงยืนอยู่ใกล้โพธิมณฑลนั้นทรงพระจินตนาการเพื่อจะ
 ทอดลงซึ่งหญ้าคา ๘ กำกระทำรัตนบัลลังก์ ในขณะนั้นปฐพีด้านทิศใต้ก็
 บันดาลทุดต่ำเอียงลง จึงเสด็จไปทางทิศตะวันตกและทิศเหนือตามลำดับ
 ปฐพีในทิศนั้น ๆ ก็ทุดเอียงลงเช่นเดียวกัน จึงเสด็จไปทางทิศตะวันออก ปฐพี
 ในทิศนั้นคงเป็นปกติดี พระองค์จึงทรงลาดหญ้าคา ๘ กำนั้น ปราภฏเป็น
 รัตนบัลลังก์สำเร็จแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ พระองค์จึงเสด็จขึ้นประทับบน
 รัตนบัลลังก์นั้น ทรงอธิษฐานว่าขณะใดที่ยังไม่สำเร็จแก่พระสัมมาสัมโพธิญาณ
 แล้วจะไม่ทรงเปลี่ยนพระอิริยาบถเลยแล้วทรงพิจารณาปฏิบัติธรรมอยู่ในระหว่าง
 พระอาทิตย์ยังไม่ทันจะอัสดงคต พระองค์ก็ได้ชัยชนะแก่เทวบุตรมารในปุริมยาม
 ได้สำเร็จแก่บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในมัชฌิมยามได้สำเร็จแก่ทิพพจักขุญาณ
 ในปัจฉิมยามได้สำเร็จแก่อาสวักขยญาณ ได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่ง
 ไม่มีที่เปรียบเทียบในโลกทั้ง ๓ เมื่อสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้
 ทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ มีมนุษย์เทวดาพรหมทั้งหลายได้ ๖ พรรษาแล้ว
 ได้ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อทรมานเดียรฉัตร ณ ภายใต้ต้นมะม่วงชื่อ
 กณทัมพพฤกษ์ใกล้นครสาวัตถีเมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว ได้เสด็จขึ้นสู่
 ดาวดึงส์เทวโลกโดยก้าวพระบาท ๓ ก้าว แล้วประทับนั่งบนปัทมกัมพล
 ดังปรากฏตามคำแปลที่กล่าวไว้ในข้างต้นนั้นแล้ว

พระอภิธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตลอดพรรษากาลนี้ แบ่งออกเป็น
 ๓ ประเภทคือ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่หมู่เทพยดา อินทร์ พรหม

ทั้งหลายนั้นชื่อว่า **วितถารนัย** เพราะการแสดงนั้นพิสดารมาก ที่พระพุทธรองค์
ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรที่ป่าไม้จันทน์นั้น ชื่อว่า **สังเขปนัย** เพราะการแสดง
นั้นย่อมาก ส่วนพระอภิธรรมที่พระสารีบุตร แสดงแก่ศิษยานุศิษย์ ๕๐๐ องค์
ที่เคยเป็นค้ำคาวมาแต่อดีตชาตินั้น ชื่อว่า **นาตีวิตถารนาตีสังเขปนัย** เพราะ
การแสดงนั้นเป็นกลางไม่พิสดารและไม่ย่อ พระอภิธรรมที่ปรากฏในมนุษย์โลก
จนถึงบัดนี้ เป็นนัยที่เรียกว่านาตีวิตถารนาตีสังเขป ซึ่งพระสารีบุตรแสดงไว้
นั่นเอง พระอภิธรรมที่ปรากฏในโลกนี้ โดยอาศัยเหตุทั้ง ๒ หรือ ๓ ชื่อว่านิทาน

เหตุ ๒ อย่างนั้นคือ **อธิคมนิทาน** ซึ่งได้แก่บารมี ๓๐ ทศ มหาปริจาคะ ๕ จริยะ ๓ เมื่อว่าโดยเวลานับตั้งแต่พระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าประทานพุทธพยากรณ์จนถึงสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ที่โพธิบัลลังก์ **เทศนานิทาน** ได้แก่การแสดงพระอัมมจักกัปปวัตตนสูตร

เหตุ ๓ อย่างนั้นคือ **ทูเรนิทาน** ต้นเหตุที่ไกล ได้แก่การที่ได้พุทธรูปจากพระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงชาติที่เป็นเสตเกตุเทวบุตรในดุสิตเทวโลก **อวิทูเรนิทาน** ต้นเหตุไม่ใกล้ไม่ไกล ได้แก่ชาติที่เป็นเสตเกตุเทวบุตรจน ถึงสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ประทับที่โพธิบัลลังก์ **สันติเกนิทาน** ต้นเหตุที่ใกล้ได้แก่ การแสดงพระอภิธรรมในเทวโลก

ตามประวัติที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าพระอภิธรรมนี้ ที่บริบูรณ์ด้วยเหตุทั้ง ๓ และ ๒ ดังกล่าวนี เป็นธรรมดาที่ไม่ใช่ปรากฏแต่เฉพาะในสมัยนี้ สมัยใดที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก สมัยนั้นก็มีพระอภิธรรมปรากฏขึ้น และนอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งมีสัพพัญญุตญาณแล้ว ไม่มีผู้ใดจะสามารถแสดงให้ปรากฏได้ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นฤาษีชีไพร หรือแม้แต่พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตาม ถ้าไม่ได้ฟังพระธรรมเทศนามาจากพระพุทธร่องค์มาก่อนแล้ว ก็ไม่สามารถจะแสดงได้ ฉะนั้นแหละ พระอรรถกถาจารย์จึงแสดงไว้ในปฎิจจสมุปบาทวิภังค์อรรถกถาว่า **อัย อภิธมฺโม นาม น อธุนากโต นาปิ พาหิรอกัสีหิ วา สวเกหิ วา เทวตาหิ วา ภาสีโต สพฺพพญฺญชินภาสีโต**

ปน อัย.^๑ แปลเป็นใจความว่า พระอภิธรรมนั้นไม่ใช่เป็นธรรมที่พึงทรงแสดงให้ปรากฏในสมัยนี้ และเป็นธรรมที่ฤาษีทั้งหลาย ที่นอกพระพุทธศาสนาก็ดี สาวกทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี เทวดาพรหมทั้งหลายก็ดี แสดงขึ้นก็หาบมิได้ พระอภิธรรมนั้นเป็นธรรมที่เฉพาะแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเท่านั้น ฉะนั้นท่านสาวุชนพุทธมามกะทั้งหลาย เมื่อได้ทราบประวัติการปรากฏขึ้นแห่งพระอภิธรรมดังกล่าวนี้ ขอได้พยายามศึกษาด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ให้มีความรู้แตกฉาน เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์พระพุทธศาสนาต่อไปโดยทั่วกัน เทอญ

สารบัญ

	หน้า		หน้า
คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๗		๑๙. อติตารมมณติก	๗๗
คำปรารภเบื้องต้น	ก	๒๐. อชุตตติก	๗๙
มาติกาไชติกะ	ฎ	๒๑. อชุตตารมมณติก	๘๐
อาร์มภกถา	ท	๒๒. สนิทสนติก	๘๒
พระบาลีติกมาติกา และ ทุกมาติกา	๑	อภิธมมทุกมาติกา	
มาติกาไชติก ธมมสงคณีสรรูปคณินิสฺสย	๑๑	๑. เหตุโคจจก ๖	
แสดงกัณฑ์ทั้ง ๔	๑๒	๑. เหตุทุก	๘๔
ติกมาติกา		๒. สเหตุทุก	๘๕
๑. กุสลติก	๑๔	๓. เหตุสมปยุตตทุก	๘๖
๒. เวทนาติก	๑๙	๔. เหตุสเหตุทุก	๘๖
๓. วิปากติก	๒๒	๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก	๘๗
๔. อุปาทินนติก	๒๖	๖. นเหตุสเหตุทุก	๘๗
๕. สขุภิกขุจติก	๓๑	๒. จุฬนุตตรทุก ๗	
๖. สวิตกกติก	๓๔	๑. สปปจยทุก	๘๘
๗. ปิตติก	๓๙	๒. สขตทุก	๘๘
๘. ทสนติก	๔๒	๓. สนิทสนทุก	๘๙
๙. ทสนเหตุติก	๔๓	๔. สปปฏิมทุก	๘๙
๑๐. อาจยคามิติก	๔๕	๕. รุปีทุก	๙๐
๑๑. เสกขติก	๔๗	๖. โลภียทุก	๙๐
๑๒. ปรีตตติก	๔๙	๗. เกณจิวิญญะยทุก	๙๑
๑๓. ปรีตตารมมณติก	๖๑	๓. อาสวโคจจก ๖	
๑๔. หีนติก	๖๓	๑. อาสวทุก	๙๙
๑๕. มิจนตตติก	๖๔	๒. สาสวทุก	๑๐๐
๑๖. มคฺคารมมณติก	๖๙	๓. อาสวสมปยุตตทุก	๑๐๐
๑๗. อุปปนนติก	๗๕	๔. อาสวสาสวทุก	๑๐๑
๑๘. อติตติก	๗๗	๕. อาสวาสวสมปยุตตทุก	๑๐๑

	หน้า		หน้า
๖. อาสววิปยุตตสาสวทุก	๑๐๒	๕. โยคโยคสมปยุตตทุก	๑๑๓
๔. สลฺโยชนโคจจก ๖		๖. โยควิปยุตตโยคณียทุก	๑๑๔
๑. สลฺโยชนทุก	๑๐๒	๘. นีวรรณโคจจก ๖	
๒. สลฺโยชนียทุก	๑๐๓	๑. นีวรรณทุก	๑๑๕
๓. สลฺโยชนสมปยุตตทุก	๑๐๓	๒. นีวรรณียทุก	๑๑๕
๔. สลฺโยชนสลฺโยชนียทุก	๑๐๔	๓. นีวรรณสมปยุตตทุก	๑๑๕
๕. สลฺโยชนสลฺโยชนสมปยุตตทุก	๑๐๔	๔. นีวรรณนีวรรณียทุก	๑๑๖
๖. สลฺโยชนวิปยุตตสลฺโยชน-		๕. นีวรรณนีวรรณสมปยุตตทุก	๑๑๖
นียทุก	๑๐๕	๖. นีวรรณวิปยุตตนีวรรณียทุก	๑๑๗
๕. คนถโคจจก ๖		๙. ปรามาสโคจจก ๕	
๑. คนถทุก	๑๐๕	๑. ปรามาสทุก	๑๑๗
๒. คนถนียทุก	๑๐๖	๒. ปราฎฐทุก	๑๑๘
๓. คนถสมปยุตตทุก	๑๐๖	๓. ปรามาสสมปยุตตทุก	๑๑๘
๔. คนถคนถนียทุก	๑๐๗	๔. ปรามาสปรามฎฐทุก	๑๑๙
๕. คนถคนถสมปยุตตทุก	๑๐๗	๕. ปรามาสวิปยุตตปรามฎฐทุก	๑๑๙
๖. คนถวิปยุตตคนถนียทุก	๑๐๘	๑๐. มหนตรทุก ๑๔	
๖. โอฆโคจจก ๖		๑. สารมมณทุก	๑๒๑
๑. โอฆทุก	๑๐๙	๒. จิตตทุก	๑๒๒
๒. โอฆนียทุก	๑๐๙	๓. เจตสิกทุก	๑๒๒
๓. โอฆสมปยุตตทุก	๑๐๙	๔. จิตตสมปยุตตทุก	๑๒๓
๔. โอฆโอฆนียทุก	๑๑๐	๕. จิตตสํสฎฐทุก	๑๒๓
๕. โอฆโอฆสมปยุตตทุก	๑๑๐	๖. จิตตสมฎฐานทุก	๑๒๔
๖. โอฆวิปยุตตโอฆนียทุก	๑๑๑	๗. จิตตสทฐทุก	๑๒๕
๗. โยคโคจจก ๖		๘. จิตตานุปริวตติทุก	๑๒๕
๑. โยคทุก	๑๑๒	๙. จิตตสํสฎฐสมฎฐานทุก	๑๒๖
๒. โยคณียทุก	๑๑๒	๑๐. จิตตสํสฎฐสมฎฐานสทฐทุก	๑๒๖
๓. โยคสมปยุตตทุก	๑๑๒	๑๑. จิตตสํสฎฐสมฎฐานานุปริวตติทุก	๑๒๖
๔. โยคโยคณียทุก	๑๑๓	๑๒. อชฺฌตติกทุก	๑๒๗

	หน้า		หน้า
๑๓. อุปาทาทก	๑๒๗	๑๒. รูปร่างจรทุก	๑๔๕
๑๔. อุปาทินนทุก	๑๒๘	๑๓. อรูปาวจรทุก	๑๔๕
๑๑. อุปาทานโคจจก ๖		๑๔. ปริยาปนทุก	๑๔๖
๑. อุปาทานทุก	๑๓๒	๑๕. นิยุยานิกทุก	๑๔๖
๒. อุปาทานียทุก	๑๓๒	๑๖. นิยตทุก	๑๔๗
๓. อุปาทานสมปยุตตทุก	๑๓๓	๑๗. สอตุตตรทุก	๑๔๗
๔. อุปาทานอุปาทานียทุก	๑๓๓	๑๘. สรณทุก	๑๔๘
๕. อุปาทานอุปาทานสมปยุตตทุก	๑๓๔	พุทธมตตถณภาสิตทุกมาตีกา	
๖. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียทุก	๑๓๔	๑. เหตุโคจจก ๙	
๑๒. กิเลสโคจจก ๘		๑. เหตุอเหตุกทุก	๑๕๑
๑. กิเลสทุก	๑๓๕	๒. เหตุเหตุวิปยุตตทุก	๑๕๒
๒. สงฺกิลลิกทุก	๑๓๕	๓. นเหตุเหตุสมปยุตตทุก	๑๕๒
๓. สงฺกิลฺลิจทุก	๑๓๖	๔. เหตุสเหตุกทุก	๑๕๓
๔. กิเลสสมปยุตตทุก	๑๓๖	๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก	๑๕๓
๕. กิเลสสงฺกิลลิกทุก	๑๓๗	๖. สเหตุกเหตุกทุก	๑๕๓
๖. กิเลสสงฺกิลฺลิจทุก	๑๓๗	๗. อเหตุกเหตุกทุก	๑๕๔
๗. กิเลสกิเลสสมปยุตตทุก	๑๓๘	๘. เหตุสมปยุตตเหตุกทุก	๑๕๔
๘. กิเลสวิปยุตตสงฺกิลลิกทุก	๑๓๘	๙. เหตุวิปยุตตเหตุกทุก	๑๕๔
๑๓. ปิฏฺฐิทุก ๑๘		๒. อาสวโคจจก ๘	
๑. ทสฺสเนนปหาดพพทุก	๑๓๙	๑. อาสวอาสววิปยุตตทุก	๑๕๕
๒. ภาวนายปหาดพพทุก	๑๓๙	๒. โนอาสวาสาสวทุก	๑๕๕
๓. ทสฺสเนนปหาดพพเหตุกทุก	๑๔๐	๓. อาสวอาสวสมปยุตตทุก	๑๕๖
๔. ภาวนายปหาดพพเหตุกทุก	๑๔๑	๔. โนอาสวอาสวสมปยุตตทุก	๑๕๖
๕. สวิตกทุก	๑๔๒	๕. สาสวอาสวสมปยุตตทุก	๑๕๗
๖. สวิจารณ์ทุก	๑๔๒	๖. สาสวอาสวทุก	๑๕๗
๗. สปปิติกทุก	๑๔๓	๗. อาสวสมปยุตตอาสวทุก	๑๕๗
๘. ปิติสหคตทุก	๑๔๓	๘. อาสววิปยุตตอาสวทุก	๑๕๘
๙. สุขสหคตทุก	๑๔๔	๓. สณฺโณชนโคจจก ๘	
๑๐. อุปกฺขาสหคตทุก	๑๔๔	๑. สณฺโณชนสณฺโณชนวิปยุตตทุก	๑๕๙
๑๑. กามาวจรทุก	๑๔๕	๒. โนสณฺโณชนสณฺโณชนียทุก	๑๕๙

	หน้า
๓. สลยโชนสลยโชนสมปยุตตทุก	๑๕๙
๔. โนสลยโชนสลยโชนสมป- ยุตตทุก	๑๖๐
๕. สลยโชนนิยสลยโชนสมป- ยุตตทุก	๑๖๐
๖. สลยโชนนิยสลยโชนทุก	๑๖๑
๗. สลยโชนสมปยุตตสลยโชนทุก	๑๖๑
๘. สลยโชนวิปยุตตสลยโชนทุก	๑๖๒
๔. คนถโคจจก ๘	
๑. คนถคนถวิปยุตตทุก	๑๖๒
๒. โนคนถคนถนิยทุก	๑๖๓
๓. คนถคนถสมปยุตตทุก	๑๖๓
๔. โนคนถคนถสมปยุตตทุก	๑๖๔
๕. คนถนิยคนถสมปยุตตทุก	๑๖๔
๖. คนถนิยคนถทุก	๑๖๕
๗. คนถสมปยุตตคนถทุก	๑๖๕
๘. คนถวิปยุตตคนถทุก	๑๖๖
๕. โอมโคจจก ๘	
๑. โอมโอมวิปยุตตทุก	๑๖๖
๒. โนโอมโอมนิยทุก	๑๖๗
๓. โอมโอมสมปยุตตทุก	๑๖๗
๔. โนโอมโอมสมปยุตตทุก	๑๖๗
๕. โอมนิยโอมสมปยุตตทุก	๑๖๗
๖. โอมนิยโอมทุก	๑๖๘
๗. โอมสมปยุตตโอมทุก	๑๖๘
๘. โอมวิปยุตตโอมทุก	๑๖๘
๖. โยคโคจจก ๘	
๑. โยคโยควิปยุตตทุก	๑๖๙
๒. โนโยคโยคนิยทุก	๑๖๙
๓. โยคโยคสมปยุตตทุก	๑๖๙

	หน้า
๔. โนโยคโยคสมปยุตตทุก	๑๖๙
๕. โยคนิยโยคสมปยุตตทุก	๑๗๐
๖. โยคนิยโยคทุก	๑๗๐
๗. โยคสมปยุตตโยคทุก	๑๗๐
๘. โยควิปยุตตโยคทุก	๑๗๐
๗. นีวรณโคจจก ๕	
๑. โนนีวรณนีวรณนิยทุก	๑๗๑
๒. โนนีวรณนีวรณสมปยุตตทุก	๑๗๑
๓. นีวรณนิยนีวรณสมปยุตตทุก	๑๗๒
๔. นีวรณนิยนีวรณทุก	๑๗๒
๕. นีวรณสมปยุตตนีวรณทุก	๑๗๒
๘. ปรามาสโคจจก ๔	
๑. โนปรามาสปรามาสทุก	๑๗๓
๒. โนปรามาสปรามาสสมปยุตตทุก	๑๗๓
๓. ปรามาสปรามาสสมปยุตตทุก	๑๗๔
๔. ปรามาสปรามาสทุก	๑๗๔
๙. อุปาทานโคจจก ๘	
๑. อุปาทานอุปาทานวิปยุตตทุก	๑๗๕
๒. โนอุปาทานอุปาทานนิยทุก	๑๗๖
๓. อุปาทานอุปาทานสมปยุตตทุก	๑๗๖
๔. โนอุปาทานอุปาทานสมป- ยุตตทุก	๑๗๖
๕. อุปาทานิยอุปาทานสมปยุตตทุก	๑๗๗
๖. อุปาทานิยอุปาทานทุก	๑๗๗
๗. อุปาทานสมปยุตตอุปาทานทุก	๑๗๘
๘. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานทุก	๑๗๘
๑๐. กิเลสโคจจก ๘	
๑. โนกิเลสสขกิเลสทุก	๑๗๙
๒. โนกิเลสสขกิเลสนิยทุก	๑๗๙
๓. โนกิเลสสขกิเลสสมปยุตตทุก	๑๘๐

	หน้า		หน้า
๔. สงฺกิลลิกสงฺกิลฺลิจทุก	๑๘๐	๒๒. อายตนกุสลตาทุก	๑๙๕
๕. สงฺกิลลิกกิลลสสมฺปยุตฺตทุก	๑๘๑	๒๓. จานกุสลตาทุก	๑๙๖
๖. สงฺกิลลิกกิลลสทุก	๑๘๑	๒๔. อชฺชาวทุก	๑๙๗
๗. สงฺกิลฺลิจกิลลสทุก	๑๘๑	๒๕. ขนฺติทุก	๑๙๗
๘. กิลลสสมฺปยุตฺตกิลลสทุก	๑๘๒	๒๖. สาลยทุก	๑๙๘
สุตฺตนิติกทุกมาติกา		๒๗. อินฺทริเยสุคฺคตทวารตาทุก	๑๙๘
๑. วิชฺชาภาคิทุก	๑๘๔	๒๘. อินฺทริเยสุคฺคตทวารตาทุก	๑๙๙
๒. วิชฺชูปมทุก	๑๘๕	๒๙. มุฏฺฐสจฺจทุก	๑๙๙
๓. พาลทุก	๑๘๕	๓๐. สติสมฺปชฌณทุก	๒๐๐
๔. กณฺหทุก	๑๘๖	๓๑. ปฏิสฺสขานพลทุก	๒๐๐
๕. ตปณียทุก	๑๘๖	๓๒. สมณวิปสฺสนาทุก	๒๐๑
๖. อธิวจนทุก	๑๘๗	๓๓. สมณนิมิตฺตทุก	๒๐๑
๗. นิรุตฺติทุก	๑๘๘	๓๔. ปคฺคาททุก	๒๐๒
๘. ปณฺยตฺติทุก	๑๘๘	๓๕. สิลฺวิปตฺติทุก	๒๐๒
๙. นามรูปทุก	๑๘๘	๓๖. สิลสมฺปทาทุก	๒๐๓
๑๐. อวิชฺชาทุก	๑๘๙	๓๗. สิลฺวิสุทฺธิทุก	๒๐๓
๑๑. ภาวทิจฺจทุก	๑๘๙	๓๘. ทิจฺจวิสุทฺธิโชปนทุก	๒๐๔
๑๒. สสฺสตทิจฺจทุก	๑๙๐	๓๙. สงฺเวชนียญฺจานทุก	๒๐๔
๑๓. อนฺตวาทิจฺจทุก	๑๙๐	๔๐. อสนฺตญฺจิตากุสลธมฺมทุก	๒๐๕
๑๔. ปุพฺพนฺตานุทิจฺจทุก	๑๙๑	๔๑. วิชฺชาทุก	๒๐๕
๑๕. อทฺธิกทุก	๑๙๒	๔๒. ขยฺยฌานทุก	๒๐๖
๑๖. ทิริทุก	๑๙๒	ปัญหาในติกมาติกา และ ทุกมาติกา	
๑๗. โทวจสฺสตาทุก	๑๙๒	ติกมาติกา	๒๐๘
๑๘. โสวจสฺสตาทุก	๑๙๓	พุทฺธมตฺตณฺณภาสิตทุกมาติกา	๒๒๕
๑๙. อาปตฺติกุสลตาทุก	๑๙๔	สุตฺตนิติกทุกมาติกา	๒๒๗
๒๐. สฺมาปตฺติกุสลตาทุก	๑๙๔	รายนามผู้บริจจาคค่าพิมพ์หนังสือ	๒๓๑
๒๑. ธาตุกุสลตาทุก	๑๙๕		

พระบาลีติกมาติกาและทุกมาติกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ก. ติกมาติกา ๒๒

๑. °กุสลา ธมฺมา. อกุสลา ธมฺมา. อพฺยากตา ธมฺมา.
๒. สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา.
๓. วิปากา ธมฺมา. วิปากธมฺมธมฺมา. เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.
๔. อุปาทีนฺหฺอุปาทานียา ธมฺมา. อนฺหฺอุปาทินฺหฺอุปาทานียา ธมฺมา. อนฺหฺอุปาทินฺหฺอนฺหฺอุปาทานียา ธมฺมา.
๕. สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลีสิกา ธมฺมา. อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลีสิกา ธมฺมา. อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิลีสิกา ธมฺมา.
๖. สวิตกฺกสวิจารา ธมฺมา. อวิตกฺกวิจารมตฺตา ธมฺมา. อวิตกฺกอวิจารา ธมฺมา.
๗. ปีตีสหคตา ธมฺมา. สุขสหคตา ธมฺมา. อุเปกฺขาสหคตา ธมฺมา.
๘. ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. เนวทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา.
๙. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา.
๑๐. อายฺยคามินิ ธมฺมา. อปจยคามินิ ธมฺมา. เนวอายฺยคามินาปจย-คามินิ ธมฺมา.
๑๑. เสกฺขา ธมฺมา. อเสกฺขา ธมฺมา. เนวเสกฺขา นาสเสกฺขา ธมฺมา.
๑๒. ปริตฺตา ธมฺมา. มหคฺคตา ธมฺมา. อปฺปมาณา ธมฺมา.

* พระบาลีจากนี้ไปจนจบ สุตตฺถนฺตทุกมาติกา มาจากพระอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี ตัวอักษรบาลี-พม่า ฉบับฉัฐจุลสังคายนา พิมพ์ที่ประเทศพม่า พ.ศ. ๒๕๓๔ ซึ่งเทียบได้กับฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๓๔ หน้า ๑ ข้อ ๑ เป็นต้นไป

๑๓. ปริตตารมมณา ธมฺมา. มหคฺคตารมมณา ธมฺมา. อปฺปมาณา-
 รมมณา ธมฺมา.

๑๔. หีนา ธมฺมา. มชฺฌิมา ธมฺมา. ปณีตา ธมฺมา.

๑๕. มิจฺจนตฺตนียตา ธมฺมา. สมฺมตฺตนียตา ธมฺมา. อนียตา ธมฺมา.

๑๖. มคฺคารมมณา ธมฺมา. มคฺคเหตุกา ธมฺมา. มคฺคาธิปตฺติโน ธมฺมา.

๑๗. อุปฺปนฺนา ธมฺมา. อนฺนุปฺปนฺนา ธมฺมา. อุปฺปาทฺติโน ธมฺมา.

๑๘. อตีตา ธมฺมา. อนาคตา ธมฺมา. ปจฺจุปฺปนฺนา ธมฺมา.

๑๙. อตีตารมมณา ธมฺมา. อนาคตารมมณา ธมฺมา. ปจฺจุปฺปนฺนา-
 รมมณา ธมฺมา.

๒๐. อชฺฌตฺตา ธมฺมา. พหิทฺธา ธมฺมา. อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺมา.

๒๑. อชฺฌตฺตารมมณา ธมฺมา. พหิทฺธารมมณา ธมฺมา. อชฺฌตฺตพหิทฺ-
 ธารมมณา ธมฺมา.

๒๒. สนิทฺสฺสนสฺสปฺปฏิขา ธมฺมา. อนิทฺสฺสนสฺสปฺปฏิขา ธมฺมา. อนิทฺสฺสน-
 อปฺปปฏิขา ธมฺมา.

ติกฺมาติกา นิฏฺฐิตา.

ข. อภิธมฺมทูกฺมาติกา ๑๐๐

๑. เหตุ ธมฺมา. น เหตุ ธมฺมา.

๒. สเหตุกา ธมฺมา. อเหตุกา ธมฺมา.

๓. เหตุสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. เหตุวิปฺยุตฺตา ธมฺมา.

๔. เหตุ เจว ธมฺมา สเหตุกา จ. สเหตุกา เจว ธมฺมา น จ เหตุ.

๕. เหตุ เจว ธมฺมา เหตุสมฺปยุตฺตา จ. เหตุสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา น
 จ เหตุ.

๖. น เหตุ โข ปน ธมฺมา สเหตุกาปิ. น เหตุ โข ปน ธมฺมา อเหตุกาปิ.

เหตุโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๗. สปปจจยา ฌมฺมา. อปปจจยา ฌมฺมา.
 ๘. สงฺขตา ฌมฺมา. อสงฺขตา ฌมฺมา.
 ๙. สนิทสฺสนา ฌมฺมา. อนิทสฺสนา ฌมฺมา.
 ๑๐. สปปฏฺฐิมา ฌมฺมา. อปปฏฺฐิมา ฌมฺมา.
 ๑๑. รูปีโน ฌมฺมา. อรूपิโน ฌมฺมา.
 ๑๒. โลกียา ฌมฺมา. โลกุตตฺตฺรา ฌมฺมา.
 ๑๓. เกณจิ วิญญฺเอยฺยา ฌมฺมา. เกณจิ น วิญญฺเอยฺยา ฌมฺมา.

จุพนตรทกํ นิฏฺฐิตํ.

๑๔. อาสวา ฌมฺมา. โน อาสวา ฌมฺมา.
 ๑๕. สาสวา ฌมฺมา. อนาสวา ฌมฺมา.
 ๑๖. อาสวสมฺปยุตฺตา ฌมฺมา. อาสววิปปยุตฺตา ฌมฺมา.
 ๑๗. อาสวา เจว ฌมฺมา สาสวา จ. สาสวา เจว ฌมฺมา โน จ อาสวา.
 ๑๘. อาสวา เจว ฌมฺมา อาสวสมฺปยุตฺตา จ. อาสวสมฺปยุตฺตา เจว ฌมฺมา
 โน จ อาสวา.
 ๑๙. อาสววิปปยุตฺตา โช ปน ฌมฺมา สาสวาปิ. อาสววิปปยุตฺตา โช ปน
 ฌมฺมา อนาสวาปิ.

อาสวโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๒๐. สลฺยโลชนา ฌมฺมา. โน สลฺยโลชนา ฌมฺมา.
 ๒๑. สลฺยโลชนียา ฌมฺมา. อสลฺยโลชนียา ฌมฺมา.
 ๒๒. สลฺยโลชนสมฺปยุตฺตา ฌมฺมา. สลฺยโลชนวิปปยุตฺตา ฌมฺมา.
 ๒๓. สลฺยโลชนา เจว ฌมฺมา สลฺยโลชนียา จ. สลฺยโลชนียา เจว ฌมฺมา โน
 จ สลฺยโลชนา.
 ๒๔. สลฺยโลชนา เจว ฌมฺมา สลฺยโลชนสมฺปยุตฺตา จ. สลฺยโลชนสมฺปยุตฺตา
 เจว ฌมฺมา โน จ สลฺยโลชนา.

๒๕. สลฺยเณชนวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา สลฺยเณชนียาปิ. สลฺยเณชนวิปฺป-
ยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อสลฺยเณชนียาปิ.

สลฺยเณชนโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๒๖. คนฺถา ธมฺมา. โน คนฺถา ธมฺมา.
๒๗. คนฺถนียา ธมฺมา. อคนฺถนียา ธมฺมา.
๒๘. คนฺถสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. คนฺถวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา.
๒๙. คนฺถา เจว ธมฺมา คนฺถนียา จ. คนฺถนียา เจว ธมฺมา โน จ คนฺถา.
๓๐. คนฺถา เจว ธมฺมา คนฺถสมฺปยุตฺตา จ. คนฺถสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา
โน จ คนฺถา.
๓๑. คนฺถวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา คนฺถนียาปิ. คนฺถวิปฺปยุตฺตา โข ปน
ธมฺมา อคนฺถนียาปิ.

คนฺถโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๓๒. โอฆา ธมฺมา. โน โอฆา ธมฺมา.
๓๓. โอฆนียา ธมฺมา. อโณฆนียา ธมฺมา.
๓๔. โอฆสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. โอฆวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา.
๓๕. โอฆา เจว ธมฺมา โอฆนียา จ. โอฆนียา เจว ธมฺมา โน จ โอฆา.
๓๖. โอฆา เจว ธมฺมา โอฆสมฺปยุตฺตา จ. โอฆสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน
จ โอฆา.
๓๗. โอฆวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา โอฆนียาปิ. โอฆวิปฺปยุตฺตา โข ปน
ธมฺมา อโณฆนียาปิ.

โอฆโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๓๘. โยคา ธมฺมา. โน โยคา ธมฺมา.
๓๙. โยคนียา ธมฺมา. อโยคนียา ธมฺมา.

๔๐. โยคสมุပ္ปัตตา ธมฺมา. โยควิปฺปัตตา ธมฺมา.

๔๑. โยคา เจว ธมฺมา โยคนิยา จ. โยคนิยา เจว ธมฺมา โน จ โยคา.

๔๒. โยคา เจว ธมฺมา โยคสมุပ္ปัตตา จ. โยคสมุပ္ปัตตา เจว ธมฺมา โน จ โยคา.

๔๓. โยควิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา โยคนิยาปิ. โยควิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา อโยคนิยาปิ.

โยคโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๔๔. นีวรณา ธมฺมา. โน นีวรณา ธมฺมา.

๔๕. นีวรณิยา ธมฺมา. อนีวรณิยา ธมฺมา.

๔๖. นีวรณสมุပ္ปัตตา ธมฺมา. นีวรณวิปฺปัตตา ธมฺมา.

๔๗. นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณิยา จ. นีวรณิยา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา.

๔๘. นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณสมุပ္ปัตตา จ. นีวรณสมุပ္ปัตตา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา.

๔๙. นีวรณวิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา นีวรณิยาปิ. นีวรณวิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา อนีวรณิยาปิ.

นีวรณโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๕๐. ปรามาสา ธมฺมา. โน ปรามาสา ธมฺมา.

๕๑. ปรามฏฺฐา ธมฺมา. อปรามฏฺฐา ธมฺมา.

๕๒. ปรามาสสมุပ္ปัตตา ธมฺมา. ปรามาสวิปฺปัตตา ธมฺมา.

๕๓. ปรามาสา เจว ธมฺมา ปรามฏฺฐา จ. ปรามฏฺฐา เจว ธมฺมา โน จ ปรามาสา.

๕๔. ปรามาสวิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา ปรามฏฺฐापิ. ปรามาสวิปฺปัตตา โช ปน ธมฺมา อปรามฏฺฐापิ.

ปรามาสโคจจกํ นิฏฺฐิตํ.

๗๔. อุปาทานวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อุปาทานิยาปิ. อุปาทานวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อนุปาทานิยาปิ.

อุปาทานโคจรกัม นิฏฺฐิตํ.

๗๕. กิเลสํ ธมฺมา. โน กิเลสํ ธมฺมา.

๗๖. สงฺกิลิสิกํ ธมฺมา. อสงฺกิลิสิกํ ธมฺมา.

๗๗. สงฺกิลิฏฺฐจํ ธมฺมา. อสงฺกิลิฏฺฐจํ ธมฺมา.

๗๘. กิเลสสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. กิเลสวิปยุตฺตา ธมฺมา.

๗๙. กิเลสํ เจว ธมฺมา สงฺกิลิสิกํ จ. สงฺกิลิสิกํ เจว ธมฺมา โน จ กิเลสํ

๘๐. กิเลสํ เจว ธมฺมา สงฺกิลิฏฺฐจํ จ. สงฺกิลิฏฺฐจํ เจว ธมฺมา โน จ กิเลสํ.

๘๑. กิเลสํ เจว ธมฺมา กิเลสสมฺปยุตฺตา จ. กิเลสสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสํ.

๘๒. กิเลสวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา สงฺกิลิสิกํปิ. กิเลสวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อสงฺกิลิสิกํปิ.

กิเลสโคจรกัม นิฏฺฐิตํ.

๘๓. ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา.

๘๔. ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา.

๘๕. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. น ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา.

๘๖. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา.

๘๗. สวิตกฺกา ธมฺมา. อวิตกฺกา ธมฺมา.

๘๘. สวิจจรา ธมฺมา. อวิจจรา ธมฺมา.

๘๙. สปปิตฺติกา ธมฺมา. อปิตฺติกา ธมฺมา.

๙๐. ปิตีสหคตา ธมฺมา. น ปิตีสหคตา ธมฺมา.
๙๑. สุขสหคตา ธมฺมา. น สุขสหคตา ธมฺมา.
๙๒. อุเปกฺขาสหคตา ธมฺมา. น อุเปกฺขาสหคตา ธมฺมา.
๙๓. กามาวจรา ธมฺมา. น กามาวจรา ธมฺมา.
๙๔. รูปาวจรา ธมฺมา. น รูปาวจรา ธมฺมา.
๙๕. อรูปาวจรา ธมฺมา. น อรูปาวจรา ธมฺมา.
๙๖. ปริยาปนฺนา ธมฺมา. อปริยาปนฺนา ธมฺมา.
๙๗. นียฺยานิกา ธมฺมา. อนียฺยานิกา ธมฺมา.
๙๘. นียตา ธมฺมา. อนียตา ธมฺมา.
๙๙. สอฺตุตฺตรา ธมฺมา. อนอฺตุตฺตรา ธมฺมา.
๑๐๐. สรรณา ธมฺมา. อรรณา ธมฺมา.

ปิฎกาทกํ นิฎฺฐิตํ.

อภิธมฺมทุกฺกมาติกา นิฎฺฐิตา.

ค. สุตตฺตฺตฺตฺกทุกฺกมาติกา ๔๒

๑. วิชฺชาภาคิโน ธมฺมา. อวิชฺชาภาคิโน ธมฺมา.
๒. วิชฺชูปฺมา ธมฺมา. วชิรูปฺมา ธมฺมา.
๓. พาลา ธมฺมา. ปณฺฑิตา ธมฺมา.
๔. กณฺหา ธมฺมา. สุกฺกา ธมฺมา.
๕. ตปณียา ธมฺมา. อตปณียา ธมฺมา.
๖. อธิวจฺนา ธมฺมา. อธิวจฺนปถา ธมฺมา.
๗. นีรุตฺติ ธมฺมา. นีรุตฺติปถา ธมฺมา.

๘. ปณฺณตฺติ ฐมฺมา. ปณฺณตฺติปถา ฐมฺมา.
๙. นามณฺจ. รูปณฺ จ.
๑๐. อวิชชา จ. ภวตณฺหา จ.
๑๑. ภวทิกฺขิ จ. วิภวทิกฺขิ จ.
๑๒. สสฺสทิกฺขิ จ. อจฺเจททิกฺขิ จ.
๑๓. อนฺตวาทิกฺขิ จ. อนนฺตวาทิกฺขิ จ.
๑๔. ปุพฺพนฺตานทิกฺขิ จ. อปรนฺตานทิกฺขิ จ.
๑๕. อหิริกณฺจ. อโนตฺตปฺปณฺ จ.
๑๖. หิริ จ. โอตฺตปฺปณฺ จ.
๑๗. โทวจสฺสตา จ. ปาปมิตฺตตา จ.
๑๘. โสวจสฺสตา จ. กุลยาณมิตฺตตา จ.
๑๙. อาปตฺติกุสลตา จ. อาปตฺติวิภูจฺจานกุสลตา จ.
๒๐. สฺมาปตฺติกุสลตา จ. สฺมาปตฺติวิภูจฺจานกุสลตา จ.
๒๑. ธาตุกุสลตา จ. มนสิการกุสลตา จ.
๒๒. อายตนกุสลตา จ. ปฏิจฺจสมุปฺปาตกุสลตา จ.
๒๓. จ्ञานกุสลตา จ. อญฺ्ञานกุสลตา จ.
๒๔. อาชฺชโว จ. มหฺตโว จ.
๒๕. ขนฺติ จ. โสฺรจฺจณฺ จ.
๒๖. สาขลยณฺจ. ปฏิสนฺธธาโร* จ.
๒๗. อินฺทริเยสฺส อคฺคตทวารตา จ. โภชเน อมตฺตณฺณตา จ.
๒๘. อินฺทริเยสฺส คฺคตทวารตา จ. โภชเน มตฺตณฺณตา จ.
๒๙. มุญฺจสจฺจณฺจ. อสมฺปชณฺณณฺ จ.
๓๐. สติ จ. สมฺปชณฺณณฺ จ.
๓๑. ปฏิสงฺขานพลณฺจ. ภาวนาพลณฺ จ.
๓๒. สมฺโถ จ. วิปสฺสนา จ.

* โดยมากเป็นปฏิสนฺธธาโร

๓๓. สมณนิมิตตญจ. ปคฺคาหนิมิตตญ จ.
 ๓๔. ปคฺคาโห จ. อวิกฺเขโป จ.
 ๓๕. สीलวิปตฺติ จ. ทิฏฺฐิวิปตฺติ จ.
 ๓๖. สीलสมุปฺพา จ. ทิฏฺฐิสมุปฺพา จ.
 ๓๗. สीलวิสุทฺธิ จ. ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ จ.
 ๓๘. ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ โข ปน. ยถาทิฏฺฐิสฺส จ ปธานํ.
 ๓๙. สัมเวโค จ สัมเวชนีเยสุ จาเนสุ. สัมวิคฺคสฺส จ โยนิโส ปธานํ.
 ๔๐. อสนฺตญฺจิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ. อปฺปฏฺฐิวนิตา จ. ปธานสฺมี.
 ๔๑. วิชฺชา จ. วิมุตฺติ จ.
 ๔๒. ขเย ญาณํ. อนุปฺปาเท ญาณนฺติ.

สูตรตบฺตีกทุกฺกมาติกา นิฏฺฐิตา.

จบ พระบาลีตบฺตีกมาติกา และ ทุกฺกมาติกา

มาติกาโชติก ธรรมสฤคณีสรูปตถนิสฺสย

วจนัตถะ ของมาติกาโชติกะ

๑. มาติกัม โชเตตตีติ = มาติกาโชติโก. (ตปฺปุริสสมาส) คัมภีร์ใด ย่อม
ทำมาติกาบทมี กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น ให้สว่าง ฉะนั้น คัมภีร์นั้นชื่อว่า มาติกา-
โชติกะ

มาติกายํ สาธิปฺปายสฺรูปตถํ โชเตตตีติ, วุตฺตํ โหติ. ย่อมทำมาติกาบท
มี กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น ให้สว่าง (มาติกาโชติกะ) นั้น หมายความว่ามาติกา
โชติกปกรณํนี้ เป็นปกรณที่แสดงจำแนกเนื้อความพร้อมทั้งอธิบายในมาติกาบท
มี กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น ให้สว่างนั่นเอง

๒. ก. (อถฺวา) ชุตฺติ ทิพฺพตตีติ = โชติโก. (กตฺตฺสาธนกิต) หรืออีกนัย
หนึ่ง คัมภีร์ใดย่อมทำให้สว่างรุ่งเรือง ฉะนั้นคัมภีร์นั้นชื่อว่า โชติกะ

ข. มาติกายํ โชติโก = มาติกาโชติโก. (ตปฺปุริสสมาส) คัมภีร์ที่
ทำให้สว่างรุ่งเรืองในมาติกาบทมี กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น ชื่อว่า มาติกาโชติกะ

อธิบายคำว่า มาติกา และ ประเภทแห่งมาติกา

วจนัตถะ

มาตา วียาติ = มาติกา. บทเหล่านี้ เหมือนแม่หรือเหมือนคลองส่งน้ำ
ฉะนั้น บทเหล่านั้น ชื่อว่า มาติกา ได้แก่ กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น

คำว่า มาติกา นั้นคือ อุทเทส เป็นการแสดงโดยย่อเหมือนกับสารบาญ
ได้แก่ ติกมาติกาบท ๖๖ ทุกมาติกาบท ๒๘๔ รวมเป็น ๓๕๐ บทนั่นเอง

บท ๓๕๐ บทมี กุสลา ธมฺมา. เป็นต้น ซึ่งเป็นอุทเทสเหล่านี้ ชื่อว่า
มาติกานั้นก็เพราะเป็นฐานให้บทเกิดขึ้นเหมือนกับแม่ที่เป็นฐานให้ลูก
เกิดขึ้น ดังที่ท่านฎีกาจารย์แสดงไว้ในวิมตฺติวโนทนีฎีกาว่า

มาติกาติ อุทฺเทโส, โส หิ นิทฺเทสปทานํ ชนนิญฺจาเน จิตตฺตา
มาตาวิยาติ มาติกาติ วุจฺจติ. แปลเป็นใจความว่ามาติกา นั้น คืออุทเทส
อุทเทสนี้เป็นแม่บทของบทเทสทั้งหลายเหมือนกับมารดา ฉะนั้น อุทเทส

อันได้แก่ กุสลา ธมฺมา. เป็นต้นเหล่านี้ จึงได้ชื่อว่า **มาติกา**

หรืออีกนัยหนึ่ง กุสลา ธมฺมา. เป็นต้นชื่อว่า มาติกา เพราะเหมือนกับ คลองส่งน้ำ ตามธรรมดาคลองส่งน้ำนี้ ย่อมส่งน้ำไปสู่สระโบกขรณี สวน และ นา ฉนฺได เมื่อว่าโดยเนื้อความที่เกี่ยวเนื่องกันแล้ว มาติกาบทก็ย่อมสงเคราะห์ เข้าในนิทเทส ฉนฺนํ

ติกมาติกาและทุกมาติกาเหล่านี้ ว่าโดยประเภทแห่งชื่อมี ๒ อย่างคือ **อาทิลทุธนามติก อาทิลทุธนามทุก สพฺพลทุธนามติก สพฺพลทุธนามทุก**

การที่มีชื่อว่า **อาทิลทุธนามติก** หรือ **ทุก** นั้น เพราะอาศัยศัพท์ที่ตั้งอยู่ในบทแรกของ ติกะ หรือ ทุกะ นั้น เป็นหลักตั้งชื่อเช่น **กุสลติก** เป็นต้น และการที่จะได้ชื่อว่า **สพฺพลทุธนามติก** หรือ **ทุก** นั้น โดยอาศัยศัพท์ที่ตั้งอยู่ในบท ทั้ง ๓ หรือบททั้ง ๒ นั้นเป็นหลักตั้งชื่อเช่น **เวทนาติก** เป็นต้น

ว่าโดยปรมัตถธรรมที่สงเคราะห์เข้าได้มี ๒ อย่างคือ **นิปฺปเทสติก นิปฺปเทสทุก สปฺปเทสติก สปฺปเทสทุก**

การที่มีชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** หรือ **ทุก** นั้น เพราะเป็นติกะหรือทุกะที่ พระพุทธรองค์ทรงแสดงปรมัตถธรรมทั้ง ๔ หมดไม่มีเหลือเช่น **กุสลติก** เป็นต้น และการที่มีชื่อว่า **สปฺปเทสติก** หรือ **ทุก** นั้น เพราะเป็นติกะหรือทุกะ ที่ พระพุทธรองค์ทรงแสดงปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ไม่หมดยังมีเหลืออยู่เช่น **เวทนาติก** เป็นต้น

แสดงกัณฑ์ทั้ง ๔

อัมมสังคณีปกรณํ เป็นปกรณที่หนึ่งในบรรดาภิธรรมปกรณทั้ง ๗ ที่ พระพุทธรองค์ทรงเทศนาว่าโดยกัณฑ์มี ๔ คือ

๑. **จิตฺตูปฺปาทกณฺฑ** เป็นกัณฑ์ที่แสดงการจำแนกติกมาติกาและทุก มาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ซึ่งมีจิตและเจตสิกเป็นประธานโดยพิสดาร

๒. **รูปกณฺฑ** เป็นกัณฑ์ที่แสดงการจำแนกรูป โดยเอกกณฺญจนถึง เอกาทสกณฺญ โดยพิสดาร

๓. **นิกุเขปกณฺท** เป็นกัณฑ์ที่จำแนกติกมาติกาและทุกมาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ อย่างกลาง ๆ

๔. **อฏฺฐกถากณฺท**^๑ เป็นกัณฑ์ที่นำเนื้อความของปิฎกทั้ง ๓ ซึ่งเป็นพุทธวจนะ แล้วจำแนกโดยติกมาติกาและทุกมาติกาอย่างย่อ. ในกัณฑ์ทั้ง ๔ นั้น จิตตูปปาตกัณฑ์มี ๒ อย่าง คือ

๑. **มาติกา** เป็นการแสดงแม่บท ได้แก่ **กุสลา ธมฺมา. อกุสลา ธมฺมา.** เป็นต้นจนถึง **ขเย ญาณ. อนุปฺปาเท ญาณ.**

๒. **ปทภาษนีย**^๒ เป็นการแสดงขยายความแม่บทคือ **กตเม ธมฺมา กุสลา.** เป็นต้น จนถึง **อโมโห อพฺยาทมูลํ ฯลฯ อิมะ ธมฺมา อพฺยาทตา.**^๓

หมายเหตุ ในปกรณ์นี้ได้แสดงมาติกาและปทภาษนียพร้อมกันทั้งสองอย่างเช่น **กุสลา ธมฺมา.** พร้อมทั้งคำแปลนั้นเป็นมาติกาบท องค์ธรรมและการจำแนกชั้นธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ เป็นปทภาษนียบท ส่วน **รูปกณฺท นิกุเขปกณฺท อฏฺฐกถากณฺท** ทั้งสามนั้นก็อนุโลมเข้าในปกรณ์นี้ด้วย นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบดังนี้

มาติกา มี ๒ อย่าง คือ

๑. **ติกมาติกา** เป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๓ บทมี ๒๒ ดิกะ คือ **กุสลดิก** เป็นต้น จนถึง **สนิทฺตฺสนติก** เป็นที่สุด

๒. **ทุกมาติกา** เป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๒ บท มี ๒ อย่างคือ **อภิธัมมทุกมาติกา** มี ๑๐๐ ทูกะคือ **เหตุทุก** เป็นต้น จนถึง **สรณทุก** เป็นที่สุด **สุตตันติกทุกมาติกา** มี ๔๒ ทูกะ คือ **วิชฺชาภาคิทุก** เป็นต้นจนถึง **ขเยญาณทุก** เป็นที่สุด

^๑ ในพระบาลีฉบับสยามรัฐใช้เรียกเป็น อตฺตฤทธารกณฺท แม้แต่ในอฏฺฐกถาสาลีนี้ ฉบับสยาม ก็เป็น อฏฺฐกถากณฺท

^๒ ในการเรียนการสอนอาจใช้เป็นรูปแบบบาลีหรือไทย ถ้าเป็นบาลีก็ต้องมี “ย” ต่อท้ายด้วย ถ้าเป็นไทยก็ควรมี “ย” ต่อท้ายด้วย

^๓ อภ.ส. ๓๔/๔-๑๘๓

ติกมาติกา

๑. กุสลติก

ปฐมบท กุสลา ธมฺมา. ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสสุตต นิชชีว สภาวา) ซึ่งมีลักษณะไม่มีโทษ ให้ผลเป็นความสุขมีอยู่ (ลัวิชชนฺติ)

ทุติยบท อกุสลา ธมฺมา. ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสสุตต นิชชีว สภาวา) ซึ่งมีลักษณะเป็นไปพร้อมด้วยโทษ และให้ผลเป็นความทุกข์ มีอยู่ (ลัวิชชนฺติ)

ตติยบท อพฺยากตา ธมฺมา. ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสสุตต นิชชีว สภาวา) ซึ่งพระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงแสดงโดยความเป็น กุศล อกุศล แต่ได้ทรงแสดงโดยความเป็นอย่างอื่น มีอยู่ (ลัวิชชนฺติ)

หมายเหตุ นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบว่ คำว่า **ธมฺมา** ซึ่งจะต้องแปลว่าธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ (นิสสุตต นิชชีว สภาวา)...มีอยู่ (ลัวิชชนฺติ) นั้นตั้งแต่เวทนาติกเป็นต้นไป คำว่า **ธมฺมา** นี้จะแปลเพียงสภาวะธรรมทั้งหลาย...มีอยู่เท่านั้น แต่นักศึกษาทั้งหลาย พึงทราบว่า คำแปลที่สมบูรณ์นั้น จะต้องแปลตามที่ได้แปลมาแล้วในกุสลติกนี้เสมอ

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ธาตุ สัจจะแล้วได้ชั้น ๔ อย่างตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น ๓ สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น ๓ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็นสังขารชั้น ๓ กุสลจิต ๒๑ เป็นวิญญาณชั้น ๓

อายตนะ ๒ คือ กุสลจิต ๒๑ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๓๘ เป็นธมฺมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ อุกุศลจิต ๒๑ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๒ คือ โลภียุกุศลจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ เป็นทุกขสังขัจจองค์มรรค ๘ ที่ในปฐมฌานมรรคและองค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในทุติยฌานมรรคขึ้นไปเป็นมัคคสังขัจจ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสังขวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น์ आयตนะ ธาตุ สังขะ แล้วได้ชั้น์ ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๒ สังขะ ๒

ชั้น์ ๔ คือ ในเจตสิก ๒๗ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น์ สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น์ เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็นสังขารชั้น์ อุกุศลจิต ๑๒ เป็นวิญญาณชั้น์

อายตนะ ๒ คือ อุกุศลจิต ๑๒ เป็นมหายตนะ เจตสิก ๒๗ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ อุกุศลจิต ๑๒ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๒๗ เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๒ คือ อุกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสังขัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสังขัจจ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น์ आयตนะ ธาตุ สังขะ แล้วได้ชั้น์ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สังขะ ๒

ชั้น์ ๕ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปชั้น์ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น์ สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น์ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็นสังขารชั้น์ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เป็นวิญญาณชั้น์ นิพพานเป็นชั้น์วิมุต

อายตนะ ๑๒ คือ ในรูป ๒๘ นั้น จักขุปสาทเป็นจักขายตนะ โสตปสาทเป็นโสตายตนะ ฆานปสาทเป็นฆานายตนะ ชิวหาปสาทเป็นชิวหายตนะ กายปสาทเป็นกายายตนะ รูปารมณเป็นรูปายตนะ สัททารมณเป็นสัททาย-

ตนะ คันธารมณเป็นคันธายตนะ รสารมณเป็นรสายตนะ (ปถวี เตโช วาโย) ไผฏฐัพพารมณเป็นไผฏฐัพพายตนะ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๓๘ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๘ คือ ในรูป ๒๘ นั้น จักขุปสาทเป็นจักขุธาตุ โสตปสาทเป็นโสตธาตุ ขานปสาทเป็นขานธาตุ ชิวหาปสาทเป็นชิวหาธาตุ กายปสาทเป็นกายธาตุ รูปารมณเป็นรูปธาตุ สัทธารมณเป็นสัทธาตุ คันธารมณเป็นคันธธาตุ รสารมณเป็นรธาตุ (ปถวี เตโช วาโย) ไผฏฐัพพารมณเป็นไผฏฐัพพธาตุ จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณจิต ๒ เป็นโสตวิญญาณธาตุ ขานวิญญาณจิต ๒ เป็นขานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็นชิวหาวิญญาณธาตุ กายวิญญาณจิต ๒ เป็นกายวิญญาณธาตุ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็นมโนธาตุ วิปากจิตที่เหลือ ๒๔ และกริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๘ สุขุมรูป ๑๖ นิพพานเป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรติ) รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ์ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ์ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

ติกะนี้ชื่อ **อาทิลทุณนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **กุสล** ที่ตั้งอยู่ในบทแรก เป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมด ไม่มีเหลือ

วจนัตถะและคำอธิบายในกุสลติก

๑. กุจฺฉิตะ ปาปธฺมเม สลยติ กมฺเปติ วิทฺธเสตีติ = กุสล. (กุ ปุพฺพสฺส ธาตุ อ ปจฺจย) ธรรมชาติโดย้อมทำให้หวั่นไหว หรือย้อมทำลายซึ่งบาปธรรมอันบัณฑิตทั้งหลายพึงเกลียด ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กุศล

๒. น กุสลํ = อกุสล. (น สทฺโท ปฏฺิปกฺขโชตโก ปฏฺิเสธนตฺถวาทโก) ธรรมชาติที่ไม่ใช่กุศล ชื่อว่า อกุศล

๓. น พุยาโกโต = อพฺยาโกโต. (กุสลากุสลาภเวน อภิตโต อญฺญาภเวนเว
กถิตติ ทฏฺฐพฺโพ) ธรรมที่ไม่ได้ทรงแสดงโดยความเป็นกุศล อกุศล ทรงแสดง
เป็นอย่างอื่น ชื่อว่า อพฺยาโกต

เหตุผลในการแสดง กุสลติก ก่อนติกะอื่น ๆ

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดง กุสลติก ก่อนติกะอื่น ๆ มี ๓ ประการ
คือ

๑. ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ เหล่านี้ รวมเข้าในกุสลติกได้ทั้งหมดโดยไม่มี
เหลือ

๒. กุศล อกุศล อพฺยาโกตธรรม ทั้ง ๓ ปราภเป็นส่วนๆ ไม่ปะปนกัน

๓. ในกุสลติกนี้ กุศลธรรมคือธรรมที่ดีและไม่มีโทษตั้งอยู่ในเบื้องต้น,
อาศัยเหตุ ๓ ประการนี้ พระองค์จึงทรงแสดง กุสลติก ก่อนติกะอื่น ๆ

เหตุผลที่แสดง กุศล อกุศล อพฺยาโกตธรรมตามลำดับ ในกุสลติก

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดงกุศลธรรมก่อนอกุศล อพฺยาโกตธรรมนั้น
มี ๓ ประการ คือ กุศลธรรมนี้เป็นธรรมที่มีลักษณะให้ผลเป็นความสุข ฉะนั้น
จึงเป็นธรรมอันประเสริฐประการหนึ่ง, เป็นธรรมอันน่าสรรเสริญประการหนึ่ง,
เป็นธรรมอันน่าประโยชน์มาสู่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งในภพนี้และภพหน้าอีกประการ
หนึ่ง

เหตุผลที่ทรงแสดงอกุศลธรรมต่อจากกุศลธรรมนั้นคือ ตามธรรมดา
อกุศลธรรมนี้ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศลธรรมอยู่แล้ว ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรง
แสดงอกุศลธรรม ต่อจากกุศลธรรมเพื่อให้เห็นสภาพที่ตรงกันข้าม

เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอพฺยาโกตธรรมไว้สุดท้ายต่อจากกุศล
ธรรมและอกุศลธรรมนั้น เพราะอพฺยาโกตธรรมเหล่านี้เป็นสภาพที่แปรไปจาก
กุศลธรรมและอกุศลธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น

อีกนัยหนึ่งการที่พระพุทธองค์ทรงแสดง กุศลธรรม อกุศลธรรม และ
อพฺยาโกตธรรมตามลำดับ ก็เพราะทรงแสดงตามลำดับแห่งความเป็นไปของ

อัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะนั้นเองคือสภาพของกุศลธรรมเหล่านี้ มีสภาพความเป็นไปที่สัตว์ทั้งหลายน่ายินดีพอใจ (อสุสาท) ฉะนั้นจึงทรงแสดงกุศลธรรมก่อน สภาพความเป็นไปของอกุศลธรรมเหล่านี้มีโทษซึ่งไม่น่ายินดีพอใจ (อาทีนวะ) ฉะนั้นจึงทรงแสดงอกุศลธรรมต่อจากกุศลธรรม ในอภยาคตธรรม เฉพาะนิพพานมีสภาพที่พ้นไปจากวิภูฏทุกซ์ (นิสสรณ) ฉะนั้นจึงทรงแสดงอภยาคตธรรมเป็นลำดับที่สุด

หรืออีกนัยหนึ่ง ทรงแสดงกุศล อกุศล อภยาคตธรรมตามลำดับนั้น ก็ทรงแสดงตามลำดับแห่งการปฏิบัตินั้นเอง คือผู้มีปัญญาทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในกุศลธรรมและประหาณอกุศลธรรมแล้วกระทำอรหัตตผล นิพพาน ให้ปรากฏ เฉพาะหน้าตามลำดับนี้ทั้งสิ้น ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงแสดงกุศล อกุศล อภยาคตธรรมตามลำดับ

อธิบายจำแนกมัคคสังขและธรรมที่เป็นสังขวิมุตในกุศลติก

ธรรมที่เป็นมัคคสังขย่อมมี ๘ ประการคือ ปัญญา วิตก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ วิริยะ สติ เอกัคคตาเจตสิก ที่อยู่ในมัคคจิต, มัคคจิตนี้เมื่อจำแนกโดยประเภทแห่งฌานมี ๕ อย่างคือ ปฐมฌานมรรค ทุตติยฌานมรรค ตติยฌานมรรค จตุตถฌานมรรค ปัญจฌานมรรค, ในปฐมฌานมรรคนั้นมี องค์มรรค ๘ ในทุตติยฌานมรรคเป็นต้นจนถึงปัญจฌานมรรคนั้นมี องค์มรรค ๗ เว้นวิตกเจตสิกที่เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ ฉะนั้นที่แสดงไว้ในกุศลบทว่า องค์มรรค ๘ ที่อยู่ในปฐมฌานมรรค และองค์มรรค ๗ ที่อยู่ในทุตติยฌานมรรคขึ้นไป ชื่อว่ามัคคสังข พึงทราบดังกล่าวมานี้

ธรรมที่เป็นสังขวิมุตนั้น ก็คือธรรมที่ไม่จัดเข้าในทุกขสังข สมุททัยสังข นิโรธสังข มัคคสังขนั้นเอง สำหรับมัคคจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) และผลจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ เหล่านี้ ไม่ได้จัดเข้าในสังขะทั้ง ๔ ฉะนั้นจึงเป็นธรรมที่เป็นสังขวิมุต

ในกุศลบทที่กล่าวว่า มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เพราะมัคคจิต ๔ ดวงนั้นเมื่อว่าโดยลักษณะก็มีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะอย่างเดียวกันเหมือนกันทั้งหมด ฉะนั้นจึงนับเป็น ๑ เมื่อรวมกับเจตสิกที่เหลือ ๒๘ จึงเป็น ๒๙ นี้แหละเรียกว่า **มัคคจิตตูปบาท**

อีกประการหนึ่ง การเกิดขึ้นของจิตนั้นในขณะหนึ่ง ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้เพียงดวงเดียว ไม่เหมือนกับเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกันในขณะเดียวกันได้หลายดวง ฉะนั้นในขณะหนึ่งย่อมมีมัคคจิตเกิดขึ้น ๑ และเจตสิก ๓๖ รวมเป็น ๓๗ ดวง ในจำนวน ๓๗ นั้น เว้นองค์มรรค ๘ ที่เป็นมัคคสังขารเสียแล้ว จึงคงเหลือ ๒๙ นี้แหละเป็นมัคคจิตตูปบาท ๒๙

ในอภยาคตบทที่กล่าวว่าผลจิตตูปบาท ๓๗ นั้น ก็เป็นทำนองเดียวกับมัคคจิตตูปบาท ๒๙ นี้เอง ผิดกันแต่ไม่ต้องเว้นองค์มรรค ๘ เท่านั้น

จบ กุศลติก

๒. เวทนาติก

ปฐมบท สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยสุขเวทนา โดยลักษณะทั้ง ๔ มี เอกุปฺปาตตา เป็นต้น มีอยู่

ทุติยบท ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยทุกขเวทนาโดยลักษณะทั้ง ๔ มี เอกุปฺปาตตา เป็นต้น มีอยู่

ตติยบท อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา ซึ่งไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข โดยลักษณะทั้ง ๔ มี เอกุปฺปาตตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่สุขสหคตจิต ๖๓ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เวทนาเวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ชั้น ๓ คือ ในเจตสิก ๔๖ นั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น สัญญาเจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็นสังขารชั้น สุขสหคตจิต ๖๓ เป็นวิญญานชั้น

อายตนะ ๒ คือ สุขสหคตจิต ๖๓ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๓ คือ สุขสหคตกายวิญญานจิต ๑ เป็นกายวิญญานธาตุ สุขสหคตจิตที่เหลือ ๖๒ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๓ คือ โลภียสุขสหคตจิต ๓๑ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสังข์ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสังข์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคสุขสหคตจิต ๑๖ เป็นมัคคสังข์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ และผลจิตตูปบาท ๓๖ เป็นสังขวิมุต

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ทุกขสหคตจิต ๓ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ (เว้นเวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ธาตุ สังขะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๓ สังขะ ๑

ชั้นธัมม ๓ คือ ในเจตสิก ๒๑ นั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้นธัมม เจตสิกที่เหลือ ๒๐ เป็นสังขารชั้นธัมม ทุกขสหคตจิต ๓ เป็นวิญญานชั้นธัมม

อายตนะ ๒ คือ ทุกขสหคตจิต ๓ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๒๑ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๓ คือ ทุกขสหคตกายวิญญานจิต ๑ เป็นกายวิญญานธาตุ โทสมูลจิต ๒ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๒๑ เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๑ คือ ทุกขสหคตจิต ๓ เจตสิก ๒๑ เป็นทุกขสังข์

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นเวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ธาตุ สังขะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๓ อายตนะ ๒ ธาตุ ๗ สังขะ ๓

ชั้นธัมม ๓ คือ ในเจตสิก ๔๖ นั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้นธัมม เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็นสังขารชั้นธัมม อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็นวิญญานชั้นธัมม

อายตนะ ๒ คือ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๗ คือ ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ นั้น จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็น จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณจิต ๒ เป็นโสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็นฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็นชิวหาวิญญาณธาตุ ปญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็นมโนธาตุ อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๓ คือ โลเกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๗ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสังข จัณเตรเจตสิกเป็นสมุทัยสังข อังคัมมรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็นมัคคสังข มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๖ ผลจิตตูปบาท ๓๓ เป็นสังขวิมุต, สุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ทุกขเวทนาเจตสิก ๓ อุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นตักวิมุต

ตักนี้ชื่อว่า **สพฺพผลทุณนามตัก** เพราะอาศัยคำว่า **เวทนา** ที่ตั้งอยู่ในบททั้ง ๓ เป็นหลักตั้งชื่อและชื่อว่า **สปปเทสติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมไม่หมด ยังมีเหลืออยู่

คำอธิบายในเวทนาตัก

ในเวทนาตักนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า **สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา.** คือทรงมุ่งหมายเอาธรรมที่ประกอบด้วย สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา เท่านั้น ไม่ได้ทรงแสดงว่า **สุขเวทนา ธมฺมา. ทุกฺขเวทนา ธมฺมา. อทุกฺขมสุขเวทนา ธมฺมา.** และสุขเวทณาก็ประกอบด้วย สุขเวทนาไม่ได้ ทุกขเวทณาก็ประกอบด้วยทุกขเวทนาไม่ได้ อุเบกขาเวทณาก็ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาไม่ได้ ฉะนั้นเวทนาเจตสิกจึงไม่เข้าอยู่ในบททั้ง ๓ แห่งตักนี้ โดยเหตุดังกล่าวนี้ในปฐมบทที่ว่า มัคคจิตตูปบาท ที่เหลือ ๒๘ (คือลดจากจำนวนเต็ม ๒๙ ลง ๑) ก็ดี ผลจิตตูปบาท ๓๖ (ลดลง ๑) ก็ดี ก็โดยที่เว้นเวทนาเจตสิกนั่นเอง

ในตติยบทองค์ธรรมปรมาณได้แก่อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ ฉะนั้นใน
โลกุตตรจิตนั้น จึงได้แก่โลกุตตรจิตที่เป็นปัญจมณาน ในโลกุตตรปัญจมณานนี้
มีเจตสิกประกอบ ๓๓ (เวิน วิตก วิจาร ปีติ) แต่ในตีกะนี้ เวทนาเจตสิกพ้น
จากการเป็นองค์ธรรมอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเจตสิกที่ในโลกุตตรปัญจมณาน ๓๓
นั้น จึงคงเหลือ ๓๒

มคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๖ นั้นคือ เจตสิกที่ประกอบกับปัญจมณาน-
มคคจิต ๔ มี ๓๒ หักองค์มรรคที่เป็นมคคสัจจออกเสีย ๗ คงเหลือ ๒๕
รวมกับมคคจิตจึงเป็น ๒๖ ผลจิตตูปบาท ๓๓ คือ เจตสิกที่ประกอบกับปัญจม
ณานผลจิต ๔ มี ๓๒ รวมกับผลจิต จึงเป็น ๓๓

คำอธิบายในตีกวิมุต

คำว่า ตีกวิมุต แปลว่า พ้นจากตีกะ หมายความว่าองค์ธรรมเหล่านั้น
ไม่ได้อยู่ในบทที่ ๑ ที่ ๒ หรือที่ ๓ ฉะนั้น สุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ซึ่งประกอบ
กับสุขสหคตจิต ๖๓ ทุกขเวทนาเจตสิก ๓ ซึ่งประกอบกับทุกขสหคตจิต ๓
และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ซึ่งประกอบกับอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ จึงต้อง
เป็นตีกวิมุต ส่วนรูป ๒๘ และนิพพานนั้น ในบททั้ง ๓ ก็ไม่ได้แสดงไว้ ฉะนั้น
จึงเป็นตีกวิมุตโดยชัดเจนอยู่แล้ว

ในตีกะที่จะแสดงต่อ ๆ ไปนั้น ถ้าตีกะใดแสดงธรรมที่เป็นตีกวิมุตแล้ว
ขอให้นักศึกษาพึงเข้าใจว่าองค์ธรรมเหล่านั้นไม่ได้สงเคราะห์เข้าในบททั้ง ๓
ของตีกะนั้น ในทุกวิมุตก็เป็นไปทำนองเดียวกัน คือองค์ธรรมปรมาณนั้นไม่ได้
เข้าอยู่ในปฐมบทและทุติยบทนั่นเอง

จบ เวทนาตีก

๓. วิปากตีก

ปฐมบท วิปากา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศลและอกุศลซึ่ง
พิเศษกว่ากันและกัน มีอยู่

ทุติยบท วิปากธมฺมธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น มีอยู่

ตติยบท เนววิปากนวิปากธมฺมธมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นผลของ
กุศลและอกุศลซึ่งพิเศษกว่ากันและกัน และไม่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น
มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयतने ธาตุ ๔ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ आयतने ๒ ธาตุ ๘
สัจจะ ๑

ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น ๓ สัญญา-
เจตสิกเป็นสัญญาชั้น ๓ เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็นสังขารชั้น ๓ วิปากจิต ๓๖ เป็น
วิญญูณชั้น ๓

อายตนะ ๒ คือ วิปากจิต ๓๖ เป็นมนายณะ เจตสิก ๓๘ เป็นธัมมา-
ยตนะ

ธาตุ ๘ คือ ในวิปากจิต ๓๖ นั้น จักขุวิญญูณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญูณ
ธาตุ โสตวิญญูณจิต ๒ เป็นโสตวิญญูณธาตุ ฆานวิญญูณจิต ๒ เป็น
ฆานวิญญูณธาตุ ชิวหาวิญญูณจิต ๒ เป็นชิวหาวิญญูณธาตุ กายวิญญูณ
จิต ๒ เป็นกายวิญญูณธาตุ สัมผัสจิต ๒ เป็นมโนธาตุ วิปากจิตที่เหลือ
๒๔ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๘ เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ เป็นทุกขสัจจ, ผลจิตต-
ุปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๕๒,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयतने ธาตุ ๔ สัจจะแล้วได้ชั้น ๔
อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔

อายตนะ ๒ คือ มนายตนะ ธัมมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญูณธาตุ ธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลเกียกุศลจิต ๑๗ เจตสิก ๕๑ (เว้น
โลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ใน
มัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ, มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๕ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้วได้ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๓ สัจจะ ๒

ชั้น ๕ คือ...

อายตนะ ๑๒ คือ...

ธาตุ ๑๓ คือ ในรูป ๒๘ นั้น โสฬาริกรูป ๑๒ เป็นโสฬาริกธาตุ ๑๐ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็นมโนธาตุ กริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ์ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจ์

ตีกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามติก** เพราะอาศัยคำว่า **วิปาก** ที่ตั้งอยู่ในบทแรก เป็นหลักตั้งชื่อ และชื่อว่า **นิบุปเทศติก** เพราะแสดงปรมัตถธรรมทั้งหมดไม่มีเหลือ

อธิบายในวิปากติก

วจนัตถะของคำว่าวิปาก

อณฺณมณฺณวิสีฏฺฐานํ กุสลากุสลาณํ ปากาติ = วิปากา. ธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศลและอกุศลที่พิเศษกว่ากันและกัน ชื่อว่าวิปาก คำว่าพิเศษกว่ากันและกันนั้น หมายความว่าให้ผลไม่เหมือนกันนั่นเอง กล่าวคือกุศลให้ผลเป็นอริยฐานะ เป็นของดีน่าปรารถนา อกุศลให้ผลเป็นอริยฐานะ เป็นของไม่ดีไม่น่าปรารถนา, วิปากคือผลนั้นมี ๒ อย่างคือ ๑. **มุขยผล** เป็นผลโดยตรง ได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ ๒. **สามัญญผล** เป็นผลโดยสามัญ ได้แก่กัมมชรูป

ในปฐมบทคำว่า **วิปาก** นั้น มุ่งหมายเอามุขยผลโดยตรง ฉะนั้นจึง ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ สำหรับสามัญญผลซึ่งได้แก่กัมมชรูปนั้น ถึงแม้ว่าเป็นผลที่เกิดจากกุศลและอกุศลก็จริง แต่ไม่เรียกว่าวิปาก เรียกแต่

เป็นผลเฉย ๆ เท่านั้น กัมมชรูปที่เป็นผลของกุศลและอกุศลเหล่านี้ ที่ไม่เรียกว่าวิบากก็เพราะธรรมที่เป็นเหตุซึ่งได้แก่กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้น เป็นนามธรรมและเป็นสาร์มมณธรรม ส่วนธรรมที่เป็นผลซึ่งได้แก่กัมมชรูปนั้น เป็นรูปธรรมและเป็นอนารัมมณธรรม ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าวิบากสำหรับวิปากจิตและเจตสิกที่ประกอบ ซึ่งเป็นผลของกุศลและอกุศลนั้น เป็นนามธรรมและสาร์มมณธรรมด้วยกัน จึงเรียกว่าวิบากได้อุปมาเหมือนกับว่าการหว่านเมล็ดข้าวลงในท้องนา ในขณะที่เมล็ดข้าวงอกขึ้นมาเป็นลำต้นและใบ ลำต้นและใบนั้นเกิดขึ้นมาจากเมล็ดข้าวที่หว่านลงไปนั้นก็จริง แต่ก็ยังไม่เรียกว่าได้ผล เพราะสภาพที่ปรากฏยังไม่เหมือนกัน ต่อเมื่อต้นข้าวนั้นตกรวงมีเมล็ดข้าวแล้ว อันนี้แหละจึงเรียกว่าได้ผลแล้ว เพราะมีสภาพเหมือนกัน ฉะนั้นคำว่าวิบากจึงได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ นั้นเอง สมดังที่ท่านอภฺรฺวฺสาลินีอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า **วิปากภาวมาปุนานํ อรูปธมฺมานเมตฺถ อธิวจฺนํ**.* แปลว่า คำว่าวิบากนี้เป็นชื่อของนามธรรม ซึ่งถึงความเป็นผลอันสุกแล้ว

คำว่า **ธมฺม ธมฺมา** ในทุติยบทนั้น คำว่า **ธมฺม** บทแรกแปลว่า ธรรมที่ทรงไว้ คือธรรมที่เป็นเหตุ เมื่อรวมกับคำว่าวิบาก ก็แปลว่าธรรมที่ทรงไว้ซึ่งวิบาก หรือธรรมที่เป็นเหตุให้วิบากเกิดขึ้นเอง ดังจะนัดตะว่า **วิปากํ ธาเรตฺติติ = วิปากธมฺโม**. (ธฺ ธาตุ) ธรรมใดทรงไว้ซึ่งวิบาก คือเป็นเหตุให้วิบากเกิดขึ้นนั้นธรรมนั้นชื่อว่า วิปากธรรม ส่วน **ธมฺมา** บทหลังนั้น แปลว่าเป็นแต่สภาวะไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ ซึ่งเป็น (อนิปันนปาฏิปทิกบท) บทที่ตั้งอยู่เฉพาะไม่ต้องปรุงแต่งตามบาลีไวยากรณ์ ฉะนั้น ท่านอภฺรฺวฺสาลินีอรรถกถาจารย์จึงแสดงว่า **สฺวายมิธปิ นิสฺสตุตฺตนิชฺชิวตายเมว วฏฺฏติ**.^๒ คำว่า **ธมฺม** ในที่นี้ย่อมเป็นได้เฉพาะในความหมายที่ว่าไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ เท่านั้น

* อภฺรฺวฺสาลินี ๑๐๘

^๒ อภฺรฺวฺสาลินี ๑๐๘

ตติยบทนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดง ในฐานะเป็นบทปฏิเสททั้ง
ปฐมบทและทุติยบทนั่นเอง

สรุปความว่า ในปฐมบทนั้นแสดงธรรมที่เป็นวิบาก ทุติยบทนั้นแสดง
ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดวิบาก ตติยบทนั้นแสดงธรรมที่ไม่ใช่วิบากและไม่ใช่เหตุ
ให้เกิดวิบากนั่นเอง ฉะนั้นคำว่าวิบากซึ่งเป็นหลักตั้งชื่อของติกะนี้จึงได้แก่
คำว่าวิบากในปฐมบทโดยเฉพาะ ติกะนี้จึงชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก**

จบวิปากติก

คำว่า อนิพฺพັນนปฏฺฐิตกฺกบถ นั้นในทางไวยากรณ์หมายถึง คำที่ไม่
ต้องมีการทำตัว หรือนิยามความหมายโดยการวิเคราะห์หรือตั้งวงนัตถะใด ๆ อีก
แต่มีความหมายอันเป็นที่เข้าใจหรือรับรู้กันอยู่แล้ว (ตก อ=ไม่ นิพฺพັນน =
สำเร็จ ปาฏฺฐิตกฺกบถ = คำเดิม, คำต้นแบบ, คำยืนโรง, รวมความว่า คำที่ไม่
ต้องทำตัวโดยการหาว่ามาจาก ธาตุ ปัจจัยอะไร) คำว่า ปาฏฺฐิตกฺก นั้น มาจาก
ปฏฺฐิต + ฦก ปัจจัย ในคำว่า ปฏฺฐิต นั้น ปฏฺฐิ (ปติ) มีความหมายว่า ปติจุ
(อาศัย) ความหมายของคำนี้ก็คือ อาศัยอยู่ทุกคำ เช่น ปุริโส ก็ดี ปุริสา ก็ดี
จนถึงปุริเสสุ ในแต่ละคำนั้นมี ปุริส ศัพท์อาศัยอยู่ด้วยกันทั้งสิ้นฉะนั้น ปุริส
ศัพท์จึงเป็นปาฏฺฐิตกฺก ที่จริงมันก็คือ ลิงค หรือ ปกตีสทฺถ ของนามศัพท์ต่างๆ
นั่นเอง เหมือนกับ พุทฺธ กับ สพฺพญฺญ ซึ่งหมายถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เช่นกัน เพียงแต่จะใช้คำต่างกันเท่านั้น “**ลิงคํ นามํ ปาฏฺฐิตกํ สทฺธิํ**”
(ลิงค, นาม และ ปาฏฺฐิตก เหมือนกัน)

๔. อุปาทินฺนติก

ปฐมบท อุปาทินฺนูปาทานิยา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันต้นหนา
และทิจฺฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ยึดไว้โดย
ความเป็นผลและเป็นอารมณ์ของ อุปาทานได้ มีอยู่

หุติยบท อนุปาทินอนุปาทานิยา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อัน
ตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้
ยึดไว้โดยความเป็นผล แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานได้ มีอยู่

ตติยบท อนุปาทินนอนุปาทานิยา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อัน
ตัณหาและทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้
ยึดไว้โดยความเป็นผลและไม่เป็นประโยชน์ คือไม่เป็นอารมณ์ของ
อุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕
กัมมชรูป ๒๐ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว
ได้ชั้นธ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๑

ชั้นธ ๕ คือ ...

อายตนะ ๑๑ คือ ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น จักขุปสาทเป็นจักขายตนะ
ฯลฯ กายปสาทเป็นกายายตนะ รูปารมณ์เป็นรูปายตนะ คันธารมณ์เป็น
คันธายตนะ รสารมณ์เป็นรสายตนะ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์เป็น
โผฏฐัพพายตนะ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เป็นมโนายตนะ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๙
หรือ ๑๑ ได้แก่ อาโป อิตถิภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ
อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น จักขุปสาทเป็นจักขุธาตุ ฯลฯ
กายปสาทเป็นกายธาตุ รูปารมณ์เป็นรูปธาตุ คันธารมณ์เป็นคันธธาตุ
รสารมณ์เป็นรสธาตุ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณ์เป็นโผฏฐัพพธาตุ
จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญาณธาตุ ฯลฯ กายวิญญาณจิต ๒ เป็นกาย
วิญญาณธาตุ สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็นมโนธาตุ โลเกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐ เป็น
มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๙ หรือ ๑๑ ได้แก่ อาโป ฯลฯ อุปัจจยะ
สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐ เป็น
ทุกขสัจจ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๗ ธาตุ ๘
สัจจะ ๒

ชั้น ๕ คือ ตชรูปเป็นรูปชั้น ๓ เจตสิก ๕๒ เป็นเวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓
สังขารชั้น ๓ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ กริยาจิต ๒๐ เป็นวิญญาณชั้น ๓

อายตนะ ๗ คือ ในตชรูปนั้น รูปารมณเป็นรูปายตนะ สัทธารมณ
เป็นสัททายตนะ คันธารมณเป็นคันธายตนะ รสารมณเป็นรสายตนะ (ปถวี
เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณเป็นโผฏฐัพพายตนะ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต
๑๗ กริยาจิต ๒๐ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่
อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญูติ วจีวิญญูติ ลหุตตา มุทุตา กัมมัณญุตตา
อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๘ คือ ในตชรูปนั้น รูปารมณเป็นรูปธาตุ ฯลฯ (ปถวี เตโช
วาโย) โผฏฐัพพารมณเป็นโผฏฐัพพธาตุ ปัญจทวาราวชชนจิตเป็นมโนธาตุ
อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ กริยาจิตที่เหลือ ๑๔ เป็นมโนวิญญาณธาตุ
เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่ อาโป ฯลฯ อุปัจจยะ สันตติ หรือและ
ชรตา อนิจจตา เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ กริยาจิต ๒๐
เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) และตชรูปเป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔
อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔ นิพพานเป็นชั้นธัมมุต

อายตนะ ๒ คือ มนายตนะ ธัมมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญาณธาตุ ธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ใน มัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็น สัจจวิมุต

ติกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามติก** และชื่อว่า **นิปฺปเทศติก**

อธิบายในอุปาทินุนติก

ปฐมบท

อุปาทินฺนุปาทานิยา ธมฺมา. เมื่อแยกบทออกแล้วคงได้ ๓ บท คือ **อุปาทินฺน + อุปาทานิย + ธมฺมา, อุปาทินฺน** แปลว่าธรรมที่กรรม (อันตัณหา และทิจฺฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ยึดไว้โดยความเป็นผล หรืออีกนัยหนึ่งแปลว่าธรรมที่เป็นผลของโลกียกรรม ดังแสดงวจนัตถะว่า **อุเปเตหิ อาทินฺนํ = อุปาทินฺนํ.** ธรรมที่กรรมอันตัณหาและทิจฺฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์เหล่านั้น ยึดไว้โดยความเป็นผล ชื่อว่า อุปาทินฺน ได้แก่โลกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐

อุปาทานิย แปลว่าธรรมที่เป็นประโยชน์ของอุปาทานคือเป็นอารมณ์ของอุปาทาน ได้แก่ โลเกยจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

ธมฺมา แปลว่าสภาวะธรรมทั้งหลายได้แก่ปรมัตถธรรม ๔ ทั้งหมด, แต่เมื่อรวม ๓ บทเข้าด้วยกันแล้วองค์ธรรมคงได้แต่โลกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐ เท่านั้น เพราะธรรมที่แสดงในปฐมบทนี้ต้องประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ธรรมที่เป็นอุปาทินฺนด้วย เป็นอุปาทานิยด้วย ฉะนั้น จึงได้องค์ธรรมแต่โลกียวิปากจิต เจตสิกที่ประกอบ และกัมมชรูปเท่านั้น, ที่ว่ากัมมชรูป ๒๐ นั้นนับอุปจายะและสันตติด้วย เมื่อแจกอายตนะและธาตุแล้ว ก็นับชรรตาและอนิจจตา ซึ่งมีอยู่แล้วในกัมมชนิปผันนรูปนั้นเข้าด้วยทั้งนี้ก็เพราะเมื่อกัมมชนิปผันนรูปเกิดขึ้นแล้ว ลักษณะรูปทั้ง ๔ ก็ย่อมปรากฏมีอยู่แล้วนั่นเอง

ทุติยบท

อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา. เมื่อแยกบทแล้วคงได้ ๓ บท **อนุปา-
ทินุ + อนุปาทานิยา + ธมฺมา อนุปาทินุ** แปลว่าธรรมที่กรรม (อันตัณหา
และทิวฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความ
เป็นผล หรืออีกนัยหนึ่งธรรมที่ไม่ใช่เป็นผลของโลกียกรรม ดังแสดงวจนัตถะ
ว่า **อุเปเตहि นาทินุ = อนุปาทินุ**. ธรรมที่กรรมอันตัณหาและทิวฏฐิเข้าไป
ติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์เหล่านั้นไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผลชื่อว่า
อนุปาทินุหะ ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กิริยาจิต ๒๐ ผลจิต ๔
เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป อุตฺตชรูป อาหารชรูป นิพพาน

บทที่ ๒ **อนุปาทานิยา** และบทที่ ๓ **ธมฺมา** นั้น คำแปลและองค์ธรรมได้
เช่นเดียวกันกับในปฐมบท แต่เมื่อรวม ๓ บทเข้าด้วยกันแล้ว องค์ธรรมคง
ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป
อุตฺตชรูป อาหารชรูปเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสภาวะธรรมในทุติยบทนี้ต้องประกอบ
ด้วยองค์ ๒ คือธรรมที่เป็นอนุปาทินุหะด้วย เป็นอนุปาทานิยะด้วย ฉะนั้นจึงได้
แต่องค์ธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว

ที่กล่าวว่า ติชรูป นั้นก็คือ จิตตชรูป อุตฺตชรูป และอาหารชรูปทั้ง ๓
นั่นเองและที่กล่าวว่า จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ เหล่านี้
ก็เพราะนับอุปจยยะและสันตติเข้าด้วย เพราะเมื่อจิตตชะ อุตฺตชะ อาหารชะ
นิพผันนรูปเกิดขึ้นในเวลาใดเวลานั้นอุปจยยะและสันตติทั้ง ๒ นี้ก็ปรากฏ
เกิดขึ้นด้วย ส่วนเมื่อแจกอายตนะและธาตุ ซึ่งนับชรัตตาและอนิจจตาเข้าด้วย
ก็มีนัยอย่างเดียวกับที่กล่าวไว้ในปฐมบท

ตติยบท

อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา. เมื่อแยกบทออกแล้วคงได้ ๓ บทคือ
อนุปาทินุ + อนุปาทานิยา + ธมฺมา

อนุปาทินุน คำแปลและองค์ธรรมเช่นเดียวกับทุตติยบท, **อนุปาทานิย** แปลว่าไม่เป็นประโยชน์ของอุปาทานคือไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน

ธมฺมา คำแปลและองค์ธรรมเช่นเดียวกันกับปฐมบท, เมื่อรวม ๓ บท เข้าด้วยกันแล้วองค์ธรรมคงได้แต่โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพานนั่นเอง ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะสภาวธรรมที่แสดงในตติยบทนั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ธรรมที่เป็นอนุปาทินนะด้วย เป็นอนุปาทานิยะด้วย ฉะนั้นจึงได้องค์ธรรม ดังกล่าวมาแล้ว

จบ อนุปาทินุนติก

๕ สงฺกิลิฏฺจติก

ปฐมบท สงฺกิลิฏฺจสงฺกิลิสฺสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลสทำให้ เสร้าหมองเร่าร้อน และเป็นที่ยอาศัยเกิดของกิเลสหรือเป็นอารมณ์ ของกิเลสได้ มีอยู่

ทุตติยบท อสงฺกิลิฏฺจสงฺกิลิสฺสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกกิเลสทำ ให้เสร้าหมองเร่าร้อนแต่เป็นที่ยอาศัยเกิดของกิเลสหรือเป็นอารมณ์ของ กิเลสได้ มีอยู่

ตติยบท อสงฺกิลิฏฺจอสงฺกิลิสฺสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกกิเลส ทำให้เสร้าหมองเร่าร้อน และไม่เป็นที่ยอาศัยเกิดของกิเลสหรือไม่เป็น อารมณ์ของกิเลส มีอยู่

องค์ธรรมปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านั้นเมื่อ จำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ๓ อย่าง สักจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อย่างตนะ ๒ อย่าง สักจะ ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ
ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑

ฯลฯ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔
आयตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ฯลฯ

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามติก** และชื่อว่า **นิปุปเทศติก**

คำอธิบายในสงกิลิฏจติก

วจนัตถะของคำว่า **สงกิลเโส**

สงกิลเสตีติ = สงกิลเโส. (ส ปุพฺพ กิลิส ธาตุ) ธรรมใดมีสภาพทำให้
เศร้าหมองเร่าร้อน ฉะนั้นธรรมนั้นชื่อว่า **สงกิลเส** ได้แก่ กิลเส ๑๐, ในที่นี้
กิลิสธาตุ ย่อมแสดงเนื้อความเป็น ๒ อย่างคือ ทำให้เศร้าหมองหรือทำให้
เร่าร้อน ดังที่ท่านอภิสสาสินีอรรถกถาจารย์แสดงว่า **วิพารตี อุปตาเปติजाति =**
อตฺโธ.^๑ กิลิสธาตุย่อมแสดงเนื้อความเป็น ๒ อย่างคือ ทำให้เศร้าหมอง หรือ
ทำให้เร่าร้อน

วจนัตถะของคำว่า **สงกิลิฏจ**

สงกิลเเสน สมณฺหาคตาติ = สงกิลิฏจา. ธรรมเหล่านี้โดยย่อมีบริบูรณ์
ด้วยกิลเส ฉะนั้นธรรมเหล่านี้ชื่อว่า **สงกิลิฏจ** ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิกที่
ประกอบ ๒๗

วจนัตถะของคำว่า **สงกิลลสิก**

อตฺตานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตเนน สงกิลลํ อรหฺณตีติ =
สงกิลลิกา. ธรรมเหล่านี้โดยย่อสมควรแก่การได้ซึ่งกิลเส เพราะกิลเสเหล่านี้เกิด
ขึ้นโดยอาศัยการกระทำตนให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ชื่อว่า **สงกิลลสิก**
องค์ธรรม ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิกที่ประกอบ ๕๒ รูป ๒๘

^๑ อภิสสาสินี ๑๐๘

ในที่นี้คำว่า **สงฺกิลลสิก** นั้น เป็นชื่อของโลภียธรรมที่เป็นอารมณ์ของกิเลสนั่นเอง ดังที่ท่านอรรถาธิบายในอรรถกถาจารย์แสดงว่า **สงฺกิลลสฺส อารมฺมณปจฺจยภูตตานเมตํ อธิวจัน**^๑ ชื่อว่า **สงฺกิลลสิก** นี้เป็นชื่อของเตภูมิก-ธรรม ที่เป็นอารมณ์ของกิเลส

เมื่อพิจารณาองค์ธรรมของคำว่า **สงฺกิลลสฺส สงฺกิลฺลิจฺจ สงฺกิลลสิก** แล้ว ก็จะได้รู้ว่ากิเลส ๑๐ นี้ เป็นสังกิลเลสก็ว่าได้ เป็นสังกิลฺลิจฺจก็ว่าได้ เป็นสังกิลลสิกก็ว่าได้ หมายความว่า เป็นธรรมที่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อนด้วย เป็นธรรมที่ถูกทำให้เศร้าหมองเร่าร้อนด้วย และเป็นธรรมที่เป็นอารมณ์ของความเศร้าหมองเร่าร้อนด้วย อุปมา เหมือนกับไฟ ธรรมดาไฟนั้น ตัวของตัวเองก็มีสภาพเป็นความร้อน และสามารถทำให้สิ่งอื่นเกิดความร้อนขึ้นได้ และไฟซึ่งกันและกันก็สามารถทำให้ความร้อนมากขึ้นได้ และสามารถทำให้เกิดขึ้นได้อีกโดยอาศัยตนก็ได้ สำหรับอภุคฺคจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เวทนิกิเลส ๑๐) นั้นเป็นได้ แต่สังกิลฺลิจฺจและสังกิลลสิกะ เหมือนกับไส้ตะเกียง ส่วนโลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิกประกอบ ๓๘ รูป ๒๘ เป็นได้เฉพาะสังกิลลสิกะเท่านั้น เหมือนกับตัวตะเกียง, ฉะนั้นใน **สงฺกิลฺลิจฺจติก** นี้ ย่อมจำแนกธรรมออกได้เป็น ๖ ประเภท คือ

๑. **สงฺกิลลสฺส** ธรรมที่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ กิเลส ๑๐ มี โลภะ เป็นต้น

๒. **สงฺกิลฺลิจฺจ** ธรรมที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ อภุคฺคจิต ๑๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๗

๓. **สงฺกิลลสิก** ธรรมที่เป็นอารมณ์ของกิเลส ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิกที่ประกอบ ๕๒ รูป ๒๘

๔. **อสงฺกิลลสฺส** ธรรมที่ไม่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิกที่ประกอบ ๔๒ (เวทนิกิเลสองค์ธรรม ๑๐) รูป ๒๘ นิพพาน

^๑ อรรถาธิบาย ๑๐๘

๕. อสงฺกิลิฏฐ ธรรมที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเราร้อน ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๖. อสงฺกิลีสิก ธรรมที่ไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส หรือไม่เป็นที่อาศัย เกิดของความเศร้าหมองเราร้อน ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ นิพพาน

จบ สงฺกิลิฏฐติก

๖. สวิตกกติก

ปฐมบท สวิตกกสวิจारा ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยวิตก และวิจารณ์ มีอยู่

ทุติยบท อวิตกกวิจารณ์มตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีวิตก มีแต่ วิจารณ์เท่านั้น มีอยู่

ตติยบท อวิตกกอวิจารณ์า ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีวิตกและวิจารณ์ มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สวิตกกสวิจارجิต ๕๕ คือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญจริยญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๕๐ (เว้น วิตก วิจารณ์), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ จะ ได้ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔

อายตนะ ๒ คือ สวิตกกสวิจارجิต ๕๕ เป็นมหายตนะ เจตสิก ๕๐ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๓ คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจจฉนจิต ๒ เป็น มโนธาตุ สวิตกกสวิจارجิตที่เหลือ ๕๒ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๕๐ เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ โลเกียสวิตกกสวิจارجิต ๔๗ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคสวิตกกสวิจارجิต ๔ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมทุตติยบท ได้แก่ ทุตติยฌานจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ (เวทนาจิต) และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตกกถาจิต ๕๕, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ๓๓ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๓๔ และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็นสังขารชั้น ทุตติยฌานจิต ๑๑ เป็นวิญญานชั้น

อายุตนะ ๒ คือ ทุตติยฌานจิต ๑๑ เป็นมหายตนะ เจตสิก ๓๖ และ วิตกเจตสิก ๕๕ เป็นธัมมายตนะ

๓๓ ๒ คือ ทุตติยฌานจิต ๑๑ เป็นมโนวิญญาน๓๓ เจตสิก ๓๖ และ วิตกเจตสิก ๕๕ เป็นธัมม๓๓

สัจจะ ๒ คือ โลเกียทุตติยฌานจิต ๓ เจตสิก ๓๓ และโลกียวิตกเจตสิก ๔๗ เป็นทุกขสัจจ ๓ องค์มรรค ๗ (เวทนาสมาสังกัปปะ) ที่ในทุตติยฌานมคคจิต ๔ และ สัมมาสังกัปมรรค คือวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานมคคจิต ๔ เป็น มคคสัจจ มคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ และวิตกเจตสิก ๔ ที่ ในปฐมฌานผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ อวิตกกถาจิต ๕๕ คือ ทวิปัญจ-วิญญานจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ และวิจาร์เจตสิก ๑๑ ที่ในทุตติยฌานจิต ๑๑ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๗ สัจจะ ๓

ชั้น ๕ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปชั้น ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๓๔ และวิจาร์เจตสิก ๑๑ เป็นสังขารชั้น อวิตกกถาจิต ๕๕ เป็นวิญญานชั้น นิพพาน เป็นชั้นวิมุต

อายตนะ ๑๒ คือ...

ธาตุ ๑๗ คือ ในรูป ๒๘ นั้น โสฬาริกรูป ๑๒ เป็นโสฬาริธาตุ ๑๐ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็นวิญญาณธาตุ ๕ อวิตักกอวิจารณ์จิตที่เหลือ ๔๕ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๑๑ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๓ คือ โลเกียอวิตักกอวิจารณ์จิต ๓๑ เจตสิก ๓๓ และโลเกีย-วิจารณ์เจตสิก ๓ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังข์ นิพพานเป็นนิโรธสังข์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคอวิตักกอวิจารณ์จิต ๑๒ เป็นมัคคสังข์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ และวิจารณ์เจตสิก ๘ ที่ในโลกุตตรหุติยญาณจิต ๘ เป็นสังขวิมุต

วิจารณ์เจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตักกสวิจารณ์จิต ๕๕ เป็นติกวิมุต

ติกะ นี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามติก** และชื่อว่า **สปปเทสติก**

คำอธิบายในสวิตกกติก

วจนัตถะของคำว่า **สวิตกกสวิจารณ์**

สห วิตกฺเคน เย วตฺตณฺตํติ = สวิตกฺกา. ธรรมเหล่านี้โดยย่อเป็นไปพร้อมด้วยวิตก ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **สวิตก** ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมญาณจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๕๑ (เว้นวิตก) หมายความว่าธรรมที่ชื่อว่าเป็นไปพร้อมด้วยวิตกนั้น ย่อมนับแต่ธรรมที่ประกอบกับวิตกเจตสิกเท่านั้นไม่นับตัววิตกเจตสิกด้วย ฉะนั้นในจำนวนเจตสิกที่ประกอบกับสวิตกกจิตเหล่านั้นจึงต้องเว้นวิตกเจตสิกเสีย

สห วิจาเรณ เย วตฺตณฺตํติ = สวิจารณ์. ธรรมเหล่านี้โดยย่อเป็นไปพร้อมด้วยวิจารณ์ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า **สวิจารณ์** ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมญาณจิต ๑๑ หุติยญาณจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๕๑ (เว้นวิจารณ์) หมายความว่าธรรมที่ชื่อสวิจารณ์นั้น ย่อมนับแต่ธรรมที่ประกอบกับวิจารณ์เจตสิกเท่านั้น ไม่นับวิจารณ์เจตสิกด้วย ฉะนั้นในจำนวนเจตสิกที่ประกอบกับสวิจารณ์จิต ๖๖ ดวงนั้นจึงต้องเว้นวิจารณ์เจตสิกเสีย

สวิตกุกา จ เต สวิจारा จาติ = สวิตกุกสวิจारा. ธรรมเหล่านี้โดยย่อ
เป็นไปพร้อมด้วยวิตกและวิจารณ์ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **สวิตกุกสวิจาร**
ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิก
ประกอบ ๕๐ (เว้นวิตก วิจารณ์) หมายความว่าธรรมที่ชื่อว่า **สวิตกุกสวิจาร** นั้น
ย่อมนับแต่ธรรมที่ประกอบกับวิตกและวิจารณ์ ไม่นับตัววิตกและวิจารณ์ด้วย
ฉะนั้นในจำนวนเจตสิกที่ประกอบกับสวิตกุกสวิจารจิต ๕๕ ย่อมเว้นวิตกและ
วิจารณ์เสีย

วิตกุกวิจาระสุ วิจาโรว มตฺตา ปมาณํ เอเตสนฺติ = วิจารมตฺตา. ใน
วิตกและวิจารณ์ ๒ ดวงนั้น วิจารเจตสิกดวงเดียวประกอบแก่ธรรมเหล่านั้น
ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **วิจารมตฺตา** ได้แก่ ทุตติยฌานจิต ๑๑ เจตสิกที่
ประกอบ ๓๖ (เว้นวิจารณ์) และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ประกอบในสวิตกุกจิต ๕๕
หมายความว่าธรรมที่ว่า **วิจารมตฺตา** นั้นย่อมนับโดยเฉพาะธรรมที่ประกอบ
กับวิจารณ์ดวงเดียว ไม่นับธรรมที่ประกอบกับวิตก ฉะนั้น ในสวิจารจิต ๖๖ นั้น
ยกเว้นกามจิต ๔๔ ปฐมฌานจิต ๑๑ เสีย และในจำนวนเจตสิกที่ประกอบกับ
ทุตติยฌานจิต ๑๑ นั้น ก็ต้องยกเว้นวิจารณ์เจตสิกด้วย

ส่วนวิตกเจตสิก ๕๕ นั้นเมื่อเกิดขึ้นประกอบจิตดวงหนึ่ง ๆ ก็มีแต่
วิตกเจตสิกดวงเดียว ไม่มีวิตกเจตสิกอื่น ๆ ประกอบ แต่มีวิจารณ์เจตสิกประกอบอยู่
ฉะนั้นจึงชื่อว่า **วิจารมตฺตา** ได้

วิตกุกโต รหิตาติ = อวิตกุกา. ธรรมทั้งหลายที่ปราศจากวิตก ชื่อว่า
อวิตกุก ได้แก่ ทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ ทุตติยฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑
จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๗ และวิตกเจตสิก
๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน หมายความว่าธรรมที่ชื่อว่า **อวิตกุก** นั้น ย่อมนับธรรม
ที่ไม่ประกอบกับวิตกทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนั้นวิตกเจตสิก ๕๕ ที่เกิดขึ้น
ประกอบกับจิตดวงหนึ่ง ๆ ก็ไม่มีวิตกเจตสิกอื่น ๆ ประกอบ ฉะนั้นวิตกเจตสิก
๕๕ นี้ จึงเป็นอวิตกุกธรรมได้ สำหรับทวิปัญญวิญญาณจิต ทุตติยฌานจิต

ตติยฌานจิต จตุตถฌานจิต ปัญจฌานจิต และเจตสิกที่ประกอบ รูป นิพพาน เป็นอวิตกกกรรมโดยชัดแจ้งอยู่แล้ว

วิจารโต รหิตาติ = อวิจारा. ธรรมทั้งหลายที่ปราศจากวิจาร ชื่อว่า **อวิจาร** ได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ และวิจารเจตสิก ๖๖ รูป ๒๘ นิพพาน หมายความว่าธรรมที่ชื่อว่า **อวิจาร** ย่อมนับธรรมที่ไม่ประกอบกับ วิจารเจตสิกทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนั้นวิจารเจตสิก ๖๖ ที่เกิดขึ้นประกอบกับจิต ดวงหนึ่ง ๆ ก็ไม่มีวิจารเจตสิก อื่น ๆ ประกอบ ฉะนั้นวิจารเจตสิก ๖๖ นี้ จึงเป็น อวิจารธรรมได้

อวิตกกา จ เต อวิจारा จาติ = อวิตกุกอวิจारा. ธรรมเหล่าใด ปราศจากวิตกและวิจาร ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **อวิตกุกอวิจาร** ได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ในทุตติยฌานจิต ๑๑ รูป ๒๘ นิพพาน หมายความว่าธรรมที่ชื่อว่า **อวิตกุกอวิจาร** นั้นย่อมนับธรรมที่ไม่ ประกอบกับวิตกและวิจารทั้ง ๒ เมื่อเป็นเช่นนั้น วิตกเจตสิก ๕๕ ซึ่งแม้ไม่มี วิตกเจตสิกประกอบก็จริง แต่มีวิจารเจตสิกประกอบซึ่งเรียกว่า **อวิตกุกสวิจาร** ฉะนั้นจึงนับไม่ได้วิจารเจตสิก ๕๕ ที่ประกอบกับสวิตกกจิต ๕๕ แม้ว่าไม่มี วิจารเจตสิกประกอบ แต่ก็มีวิตกเจตสิกประกอบอยู่ ซึ่งเรียกว่า **อวิจाराสวิตกุก** จึงนับได้เช่นเดียวกัน ส่วนวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ประกอบกับทุตติยฌานจิต ๑๑ ไม่ประกอบด้วยวิตกและไม่ประกอบด้วยวิจาร ฉะนั้นจึงเป็นอวิตกกอวิจารธรรม ได้, ฉะนั้นเมื่อจำแนกธรรมในสวิตกกติกะแล้ว ก็ได้ดังนี้คือ

๑. สวิตกกกรรม (ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิตก) ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิตก)

๒. สวิจाराธรรม (ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิจาร) ได้แก่ กามจิต ๔๔ ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุตติยฌานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจาร)

๓. อวิตักกธรรม (ธรรมที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิตก) ได้แก่ ทวิปัญจ-
วิญญูณจิต ๑๐ ทุติยฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑
ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิก ๓๗ และวิตกเจตสิก ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน

๔. อวิจารณ์ธรรม (ธรรมที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิจารณ์) ได้แก่ ทวิปัญจ-
วิญญูณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓
เจตสิก ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๖๖ รูป ๒๘ นิพพาน

๕. สวิตักกวิจารณ์ธรรม (ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิตกและวิจารณ์) ได้แก่
กามจิต ๔๔ ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๐ (เว้นวิตก วิจารณ์)

๖. สวิตักกอวิจารณ์ธรรม (ธรรมที่มีวิตกไม่มีวิจารณ์) ได้แก่ วิจารณ์เจตสิก
๕๕ ที่ในสวิตักกจิต ๕๕

๗. สวิจารณ์อวิตักกธรรม (ธรรมที่มีวิจารณ์ไม่มีวิตก) ได้แก่ ทุติยฌานจิต
๑๑ เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจารณ์) และวิตกเจตสิก ๕๕

๘. อวิตักกอวิจารณ์ธรรม (ธรรมที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์) ได้แก่ ทวิปัญจ-
วิญญูณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓
เจตสิก ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๑๑ ที่ในทุติยฌานจิต ๑๑ รูป ๒๘ นิพพาน

วิจารณ์เจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตักกวิจารณ์จิต ๕๕ ไม่ได้เข้าไปในปฐมบท
ทุติยบท และตติยบท ฉะนั้น จึงเป็นตักกวิมุต

จบ สวิตกกติก

๗. ปิตติก

ปฐมบท ปิติสหคตา ฌมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยปิตี มีอยู่

ทุติยบท สุขสหคตา ฌมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา
มีอยู่

ตติยบท อุเปกขาสหคตา ฌมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วย
อุเบกขาเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปิติสหคตจิต ๕๑ คือ กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘ ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุติยฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นปีติ), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ แล้วได้ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๓

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔

อายตนะ ๒ คือ มน आयตนะ อัมม आयตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญาณธาตุ อัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ โลเกียปิติสหคตจิต ๒๗ เจตสิกที่ประกอบ ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคค-ปิติสหคตจิต ๑๒ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๖ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นเวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ แล้วได้ชั้น ๓ आयตนะ ๒ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓ เหมือนปฐมบทแห่งเวทนาติก

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นเวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ แล้วได้ชั้น ๓ आयตนะ ๒ ธาตุ ๗ สัจจะ ๓ เหมือนตติยบทแห่งเวทนาติก

โทสมูลจิต ๒ ทุกขสหคตกายวิญญานจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ สุขเวทนาเจตสิก ๑๒ ที่ในสุขสหคตกายวิญญานจิต ๑ จตตถฌานจิต ๑๑ อุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ที่ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นตติยวิมุต

ตีกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามติก** และ **สปปเทสติก**

คำอธิบายในปิตติก

ในตติยวิมุตอธิบายว่า โทสมูลจิต ๒ ทุกขสหคตกายวิญญานจิต ๑ รวม ๓ ดวงนี้เรียกว่าทุกขสหคตจิต ๓ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ ทุกขสหคตจิต ๓ นี้เป็นธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยทุกขเวทนา เพราะฉะนั้นจึงเข้าอยู่ในบททั้ง ๓

ไม่ได้ เพราะบทที่ ๑ เป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยปีติ บทที่ ๒ เป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา บทที่ ๓ เป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ดังนี้

อุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ที่เป็นติกวิมุตนั้นเพราะสงเคราะห์เข้าในบททั้ง ๓ ไม่ได้คือ ธรรมที่ทรงแสดงในปฐมบทนั้นล้วนแต่เป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยปีติ (ปีติสทคตา . ธมฺมา.) สภาพของปีติและสภาพของอุเบกขาเวทนานั้นต่างกัน ฉะนั้นอุเบกขาเวทนา ๕๕ จึงไม่อาจสงเคราะห์เข้าในปฐมบท ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยบทนั้นล้วนเป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนาเท่านั้น ตามธรรมดาอุเบกขาเวทนาและสุขเวทนาจึงเกิดพร้อมกันไม่ได้ ฉะนั้นอุเบกขาเวทนาจึงสงเคราะห์เข้าในทุติยบทไม่ได้ สำหรับธรรมที่ทรงแสดงในตติยบทเป็นธรรมที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาเท่านั้น ฉะนั้นในจำนวนเจตสิกที่ประกอบกับอุเบกขาสทคจิต ๕๕ จึงเว้นอุเบกขาเวทนาเสีย

ส่วนสุขเวทนาเจตสิก ๑๒ ที่ในสุขสทคตกายวิญญูณจิต ๑ ในจตุตถธมานจิต ๑๑ ที่เป็นติกวิมุตนั้น เพราะสุขเวทนาเหล่านี้เป็นนิปปีติกสุขไม่ได้เกิดพร้อมด้วย ปีติจึงต้องเป็นติกวิมุต หมายความว่าในจำนวนสุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ที่เว้นจากทุติยบทนั้นเมื่อจำแนกออกแล้วก็มียู่ ๒ พวกคือ ๑ สัปปีติกสุขเวทนา สุขเวทนาที่เกิดพร้อมด้วยปีติมี ๕๑ ๒ นิปปีติกสุขเวทนา สุขเวทนาที่ไม่ได้เกิดพร้อมด้วยปีติมี ๑๒ รวมเป็น ๖๓ ใน ๒ พวกนี้ สัปปีติกสุขเวทนา ๕๑ สงเคราะห์เข้าไปในปฐมบทแล้วจึงไม่เป็นติกวิมุต ส่วนนิปปีติกสุขเวทนาที่เหลืออีก ๑๒ เมื่อสงเคราะห์เข้าในบททั้ง ๓ ไม่ได้ จึงเป็นติกวิมุต

อนึ่ง ปีติเจตสิก ๕๑ ที่เว้นจากปฐมบทนั้น สงเคราะห์เข้าในทุติยบทแล้ว เพราะปีติเหล่านี้เกิดพร้อมกับสุขเวทนาจึงไม่เป็นติกวิมุต, ฉะนั้นเมื่อจำแนกธรรมใน **ปีติติก** แล้วคงได้ดังนี้คือ

๑. **สัปปีติกธรรม** (ธรรมที่มีปีติ) ได้แก่ โสมนัสสทคจิต ๕๑ (เว้นจตุตถธมานจิต ๑๑) เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นปีติ)

๒. **นิปปีติกธรรม** (ธรรมที่ไม่มีปีติ) ได้แก่ อุเบกขาสทคจิต ๕๕ โทสมูลจิต ๒ กายวิญญูณจิต ๒ จตุตถธมานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นปีติ) และปีติเจตสิก ๕๑ รูป ๒๘ นิพพาน

๓. **สัปปีติกสุข** (ความสุขที่ประกอบด้วยปีติ) ได้แก่ สุขเวทนา ๕๑ ที่อยู่ในกามโสมนัส ๑๘ ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุติยฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑

๔. **นิปปีติกสุข** (ความสุขที่ไม่ประกอบด้วยปีติ) ได้แก่ สุขเวทนา ๑๒ ที่อยู่ในสุขสหคตกายวิญญูณจิต ๑ จตุตถฌานจิต ๑๑

จบ ปีติติก

๘. ทสฺสนติก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณ โดยโสตาปัตติมรรค มีอยู่

ทุติยบท ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณ โดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

ตติยบท เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ไม่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคและอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ อันโสตาปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจ-เฉทปหาน), ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนีย) อันโสตาปัตติมรรคพึงละได้ โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตณฺหกรปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ เจตสิก ๒๗ เป็นเวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ สังขารชั้น ๓ อกุศลจิต ๑๑ เป็นวิญญูณชั้น ๓

อายตนะ ๒ คือ มนายตนะ อัมมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญูณธาตุ อัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๑ เจตสิก ๒๖ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิวฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสททาคามีมรรคพึงจะได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตณฺหฺรปหาน), ทิวฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ อันอนาคามีมรรคพึงจะได้เด็ดขาด (สมฺมุจฺเจทปหาน), ทิวฏฐิตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงจะได้เด็ดขาด (สมฺมุจฺเจทปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔

อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ อัมมายุตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญาณธาตุ อัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๗ เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ชั้น ๕... อายุตนะ ๑๒... ธาตุ ๑๘...

สัจจะ ๓ คือ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๔ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

ติกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺรณามตฺก** และ **นิปฺปทฺสตฺก**

คำอธิบายในทสฺสนตฺก

คำว่า **ทสฺสน** นั้นได้แก่โสตาปัตติมรรคเพราะโสตาปัตติมรรคเห็นพระนิพพานก่อนมรรคอื่น ๆ สำหรับโคตรภูนั้นแม้ว่าได้เห็นพระนิพพานก่อน

โสดาปัตติมรรคก็จริง แต่โคตรภูนั้นมิได้มีการประหาณกิเลสอันเป็นกิจสำคัญ
 ดังที่ท่านอรรถสาธินีอรรถกถาแสดงว่า **ทสฺสนตฺติเก ทสฺสเนนาตี โสตาปัตติ-**
มคฺเคน, โส หิ ปจฺมํ นิพฺพานํ ทสฺสนุโต ทสฺสนนฺติ วุตฺโต, โคตรภู ปน
 กิณฺจาปี ปจฺมตรํ ปสฺสตี. ยถา ปน รณฺโณ สนฺตีกิ เกณจิเทว กรณฺเียน
 ทูราคโต ปุริโส ทูรโตว รติกาย จรณฺตํ หตฺถิกฺขนฺธคฺตํ ราชาณํ ทิสฺวาปี ทิฏฺฐิ-
 เต ราชาตี ปุณฺณํ ทิสฺวาปี กตฺตพฺพกิจฺจสฺส อกตฺตตา น ปสฺสามีตี อาห.
 เอวเมว นิพฺพานํ ทิสฺวาปี กตฺตพฺพสฺส กิเลสํ ปหานสฺสาภาวา น ทสฺสนนฺติ
 วุจฺจตี. ตถฺยหิ ญาณํ มคฺคสฺส อวชฺชนญฺจาเน ติฏฺฐตี.^๑

ในทสฺสนตฺติเก บทว่า **ทสฺสเนน** ได้แก่โสดาปัตติมรรค จริงอยู่โสดาปัตติ
 มรรคนั้นเรียกว่าทสฺสนะ เพราะเห็นพระนิพพานเป็นครั้งแรก ส่วนโคตรภูญาณ
 คือปัญญาที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต เห็นพระนิพพานก่อนกว่า โสดาปัตติ
 มัคคจิตก็จริงถึงอย่างนั้นโคตรภูญาณนั้น ย่อมตั้งอยู่ในฐานะแห่งอวิชชนะของ
 โสดาปัตติมรรค เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้มาแต่ไกลมาสู่สำนักของพระราชาด้วยกิจ
 จำเป็นบางอย่าง แม้เห็นพระราชผู้ประทับอยู่บนคอช้าง ซึ่งกำลังเสด็จไปตาม
 หนทางแต่ที่ไกล ถูกเขาถามว่า ท่านเฝ้าพระราชแล้วหรือแม้เห็นแล้วก็ตอบว่า
 ข้าพเจ้ายังไม่ได้เฝ้า เพราะยังไม่ได้ทำกิจที่ควรจะทำฉันใด โคตรภูญาณ แม้
 เห็นพระนิพพานแล้วก็ไม่ได้เรียกว่า ทสฺสนะ (คือการเห็นพระนิพพาน) ฉันนั้น
 เหมือนกัน เพราะไม่มีการประหาณกิเลสที่ควรกระทำ

สำหรับคำว่า **ภาวนา** นั้นได้แก่อริยมรรคเบืองบน ๓ ที่เป็นเช่นนี้ก็
 เพราะมรรคเบืองบน ๓ นั้น ไม่ได้เห็นอารมณ์ที่เป็นพิเศษไปจากอารมณ์ของ
 โสดาปัตติมรรคคงเห็นแต่อารมณ์ กล่าวคือนิพพานที่โสดาปัตติมรรคเห็นมา
 แล้ว อริยมรรคเบืองบน ๓ ย่อมเกิดขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับการเจริญมคฺคสัจจใน
 อารมณ์พระนิพพานที่โสดาปัตติมรรคเห็นแล้ว ฉะนั้นอริยมรรคเบืองบน ๓ จึง
 ชื่อว่าภาวนา ดังที่ท่านอรรถสาธินีอรรถกถาจารย์แสดงว่า **ภาวนายาตี**

^๑ อรรถสาธินี ๑๐๙-๑๑๐

เสสมคฺคตฺตเยน, เสสมคฺคตฺตยณฺหิ ปจฺมมคฺเคน ทิฏฺฐสฺมึเยว ธมฺเม
ภาวนาเวสเณ อุปฺปชฺชติ, อทิฏฺฐปฺพุพฺพิ กิณฺณิ น ปสฺสติ, ตสฺมา ภาวนาติ วุจฺจติ.^๑

ในทุติยบท คำว่า ภาวนาย ได้แก่ มรรคที่เหลือ ๓ จริงอยู่มรรคที่
เหลือ ๓ ย่อมเกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งการยังอริยมัคคัสัจจให้เจริญในนิพพาน
ที่โสดาปัตติมรรคเห็นแล้ว มรรคที่เหลือทั้ง ๓ นี้ไม่เห็นอะไร ๆ ที่ยังไม่เคยเห็น
(แต่เห็นนิพพานที่เคยเห็นมาแล้วเท่านั้น) เพราะฉะนั้นมรรคที่เหลือ ๓ จึง
เรียกว่า ภาวนา

สำหรับตติยบทนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยสามารถแห่ง
ความเป็นปฏิปักษ์ต่อบททั้งสอง

การประหาณอกุศลธรรมโดยมรรคทั้ง ๔

การประหาณอกุศลธรรมของโสดาปัตติมรรคมีอยู่ ๒ อย่างคือ
สมุจเฉทปหาน ละได้เด็ดขาด, ตนุกรปหาน ละได้โดยทำให้เบาบางลง, อกุศล
ธรรมที่โสดาปัตติมรรคประหาณได้เด็ดขาดนั้น ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔
วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ อกุศลธรรมที่โสดาปัตติมรรค-
ประหาณได้โดยทำให้เบาบางลง ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒
เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย)

การประหาณอกุศลธรรมของสกทาคามีมรรคนั้น มีแต่ทำให้เบาบาง
ลง (ตันุกรปหาน) ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ
๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ

การประหาณอกุศลธรรมของอนาคามีมรรคมีแต่สมุจเฉทปหานอย่าง
เดียว อกุศลธรรมนั้น ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับกามราคะ และ
โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕

การประหาณอกุศลธรรมของอรหัตตมรรคมีแต่สมุจเฉทปหาน
อย่างเดียว อกุศลธรรมนั้น ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวกับรูปราคะ
อรูปราคะ และอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑

^๑ อฎฺฐสาลินี ๑๑๐

นักศึกษาพึงสังเกตว่า ทิฏฐิคติวิปยุตตจิตและโทสมูลจิตนั้น เมื่อแบ่งออกตามอำนาจการประหารของมัคคจิตแล้ว คงจำแนกได้ดังนี้, ทิฏฐิคติวิปยุตตจิตและเจตสิกที่ประกอบจำแนกได้เป็น ๕ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ที่เป็นอุปายคมนิยะนำไปสู่อบายได้

ประเภทที่ ๒ ที่เป็นโอสาริกะคือเป็นอย่างหยาบแต่นำไปสู่อบายไม่ได้

ประเภทที่ ๓ ที่เป็นสุขุมะ ซึ่งเกี่ยวกับกามราคะ

ประเภทที่ ๔ ที่เป็นสุขุมะ ซึ่งเกี่ยวกับรูปราคะ

ประเภทที่ ๕ ที่เป็นสุขุมะ ซึ่งเกี่ยวกับอรุปราคะ

ใน ๕ ประเภทนั้น ประเภทที่ ๑ พึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค ประเภทที่ ๒ พึงประหารโดยสกทาคามิมรรค ประเภทที่ ๓ พึงประหารโดยอนาคามิมรรค ประเภทที่ ๔ และที่ ๕ พึงประหารโดยอรัหัตตมรรค, โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ที่เป็นอุปายคมนิยะ

ประเภทที่ ๒ ที่เป็นโอสาริกะ

ประเภทที่ ๓ ที่เป็นสุขุมะ

ใน ๓ ประเภทนั้น ประเภทที่ ๑ พึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค ประเภทที่ ๒ พึงประหารโดยสกทาคามิมรรค ประเภทที่ ๓ พึงประหารโดยอนาคามิมรรค

สรุปความว่า การประหารทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ พึงประหารโดยโสดาปัตติมัคคจิต ๑

อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ พึงประหารโดยอรัหัตตมัคคจิต ๑

โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ พึงประหารโดยมัคคจิตเบื้องต้น ๓

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ พึงประหารโดยมัคคจิตทั้ง ๔

สำหรับการประหารกิเลส สังโยชน์ นีวรณ โดยมรรคทั้ง ๔ นั้น แสดงไว้ในอัญญสาสนีอรรถกถา มีดังนี้คือ

มคฺคปฏิปาฐิยา ปหานกิเลสา เอว เวทิตพฺพา

๑. โสตาปัตติมคฺเคน ทิฏฺฐิวิจิกิจฺจา ปหิยนฺติ.

๒. อนาคามิมคฺเคน โทโส ปหิยติ.

๓. อรหตฺตมคฺเคน เสสา สตุตฺต ปหิยนฺติ ฯ

การประหาณกิเลสโดยลำดับแห่งมรรค

๑. ทิฏฺฐิ วิจิกิจฺจา พึงประหาณโดยโสตาปัตติมคฺคจิต ๑

๒. โทสะ พึงประหาณโดยอนาคามิมคฺคจิต ๑

๓. กิเลสที่เหลือ ๗ มี โลภะ เป็นต้น พึงประหาณโดยอรหัตต-
มคฺคจิต ๑

การประหาณสังโยชน์โดยลำดับแห่งกิเลส

กิเลสปฏิปาฐิยา กามราคปฏิกฺขสังโยชนานิ อนาคามิมคฺเคน ปหิยนฺ-
ติ, मानสังโยชน์ อรหตฺตมคฺเคน, ทิฏฺฐิวิจิกิจฺจา สลฺลพฺพตปฺรามาสา โสตาปัตติ-
มคฺเคน, ภวราคสังโยชน์ อรหตฺตมคฺเคน, อิสฺสามจฺจรียานิ โสตาปัตติ-
มคฺเคน, อวิชฺชา อรหตฺตมคฺเคน.

กามราคสังโยชน์ ปฏิกฺขสังโยชน์ พึงประหาณโดยอนาคามิมคฺคจิต ๑

मानสังโยชน์ พึงประหาณโดยอรหัตตมคฺคจิต ๑

ทิฏฺฐิสังโยชน์

วิจิกิจฺจาสังโยชน์

สลฺลพฺพตปฺรามาสสังโยชน์

พึงประหาณโดยโสตาปัตติมคฺคจิต ๑

ภวราคสังโยชน์

พึงประหาณโดยอรหัตตมคฺคจิต ๑

อิสฺสาสังโยชน์ มัจฺจรียสังโยชน์ พึงประหาณโดยโสตาปัตติมคฺคจิต ๑

อวิชฺชาสังโยชน์

พึงประหาณโดยอรหัตตมคฺคจิต ๑

การประหาณสังโยชน์โดยลำดับแห่งมรรค

ทิฏฺฐิวิจิกิจฺจา สลฺลพฺพตปฺรามาสอิสฺสามจฺจรียานิ โสตาปัตติมคฺเคน
ปหิยนฺติ, กามราคปฏิกฺขา อนาคามิมคฺเคน, मानภวราคอวิชฺชา อรหตฺตมคฺ-
เคนาติ.

ทัญญูสังโยชน์ วิจิกจนาสังโยชน์ สีสัพพตปราคาสังโยชน์ อิสสา-
 สังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ พึงประหาณโดยโสตาปัตตัมคคจิต ๑
 กามราคสังโยชน์ ปฏิกขสังโยชน์ พึงประหาณโดยอนาคามิมคคจิต ๑
 มานสังโยชน์ ภวราคสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์ พึงประหาณโดย
 อรหัตตัมคคจิต ๑

การประหาณนิรณโดยมรรคทั้ง ๔

อิเม ปน นีวรणे กิเลสปฏิบัติยาปิ อหริตุ วัฏฏติมคคปฏิบัติยา.

๑. มคคปฏิบัติยา โสตาปัตติมคคเคน กุกกุจจวิจิกจจา ปหิยนติ.

๒. อนาคามิมคคเคน กามจจนุทพยาปาทา ปหิยนติ.

๓. อรหัตตมคคเคน ถีนมิทฐุทธจจาวิชา ปหิยนติ.

ก็การนำนิรณเหล่านี้มาแสดงโดยลำดับแห่งกิเลสก็ดี โดยลำดับแห่ง
 มรรคก็ดีย่อมสมควร การนำมาแสดงโดยลำดับแห่งมรรค ดังนี้คือ

กุกกุจจนีวรณ วิจิกจจานีวรณ พึงประหาณโดยโสตาปัตตัมคคจิต ๑

กามฉันทนีวรณ พยาบาทนีวรณ พึงประหาณโดยอนาคามิมคคจิต ๑

ถีนมิทฐนีวรณ อุทัจจนีวรณ อวิชชานีวรณ พึงประหาณโดย

อรหัตตัมคคจิต ๑

อนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงในพระสูตรว่า **รูป ภิกฺขเว น ตฺมุหํ,**
ตํ ปชฺหถ. ซึ่งแปลว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปนี้ไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านจงละ
 รูปนี้เสีย

แต่ในตติยบทที่กล่าวว่า **เนว ทสฺสเนน น ภาวนา ย ปหาตพฺพา**
ธมฺมา. สภาวะธรรมทั้งหลายไม่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคและอริยมรรค
 เบื้องบน ๓ นั้นองค์ธรรมของบทนี้ก็มีรูปอยู่ด้วย พระพุทธโอวาทนี้ไม่ใช่เป็น
 การแสดงตามมุขยนัย แต่แสดงโดยอุปจารนัยคือหมายความว่า มุ่งหมาย
 ประหาณฉันทราคะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยรูปเป็นอารมณ์ ไม่ได้มุ่งหมายการ
 ประหาณรูปโดยตรงเพราะรูปนั้นเป็นอุปพหัตถพพธรรม ฉะนั้น รูปนี้เป็น
เนว ทสฺสเนน น ภาวนา ย ปหาตพฺพา ธมฺมา. ได้ดังที่ท่านอัญญาสาลินีอรรถกถา

แสดงว่า รูป อารมมณํ กตฺวา อุปปนฺนจฺนฺตฺราคํ สนฺธาย ตํ ปชฺหาติ ภควตา วุตฺตํ. คำว่า ตํ ปชฺหา. พระผู้มีพระภาคทรงหมายฉันทราคะ ที่กระทำรูปให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น

สำหรับการประหาณสังโยชน์ กิเลส เป็นต้น ของมรรคทั้ง ๔ ที่มาใน ญาณทัสสนวิสุทธินิทศ แห่งวิสุทธิมรรคอรรถกถานั้น มีดังนี้คือ

๑. การประหาณสังโยชน์โดยมรรคทั้ง ๔

สังโยชนํสุ ตาว สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิञฺฉา สีลพฺพตปฺรามาโส อปายคฺคณียา จ กามราคะปฺปิฆาติ เอเต ปญฺจ ธมฺมา ปจฺมยฺยวชฺชมา เสสา กามราคะปฺปิฆา โอฬาริกา ทฺตยฺยวชฺชมา สุขุมมา ตตฺตยฺยวชฺชมา รุปราคาโท ปญฺจปี จตฺตยฺยวชฺชมาเอว.^๑

ในสังโยชน์ ๑๐ อย่างนั้น สังโยชน์ที่พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มี ๕ คือ สกฺกายทิฏฺฐิ วิจิกิञฺฉา สีลพฺพตปฺรามาโส และกามราคะ ปฏิกฺขะ ที่นำไปสู่อบายได้

กามราคะ ปฏิกฺขะ ที่เป็นอย่างหยาบที่นอกจากอปายคฺคณียะนั้น พึงประหาณโดยสกทาคามีมรรค

กามราคะ ปฏิกฺขะ ที่เป็นชนิดสุขุมะนั้น พึงประหาณโดยอนาคามีมรรค
สังโยชน์ ๕ มี รุปราคะ เป็นต้น (รุปราคะ อรุปราคะ มานะ อุทัจจะ อวิชชา) พึงประหาณโดยอรหัตตมรรคเท่านั้น

๒. การประหาณกิเลส ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔

กิเลสํสุ ทิฏฺฐิวิจิกิञฺฉา ปจฺมยฺยวชฺชมา โทโส ตตฺตยฺยวชฺชโม โลก โมห มาน ถีน อุทฺตจฺจ อหิริก อโนตฺตปฺปานิ จตฺตยฺยวชฺชมานิ.^๒

ในกิเลส ๑๐ อย่างนั้น ทิฏฺฐิ วิจิกิञฺฉา พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค
โทสะ พึงประหาณโดยอนาคามีมรรค

^๑ วิสุทธิ ๓/๓๓๖-๗

^๒ วิสุทธิ ๓/๓๓๗

โลกะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ พิงประหาณ
โดยอรหัตตมรรค

๓. การประหาณมิจฉัตตธรรมโดยมรรคทั้ง ๔

มิจฉัตตธรรม ธรรมที่มีสภาพเป็นความชั่วมี ๑๐ อย่างคือ

๑. มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด
๒. มิจฉาสังกัปปะ ความดำริผิด
๓. มิจฉาวาจา การกล่าววาจาผิด
๔. มิจฉากัมมันตะ การประกอบการทำงานผิด
๕. มิจฉาอาชีวะ การประกอบอาชีพผิด
๖. มิจฉาวายามะ ความเพียรผิด
๗. มิจฉาสติ ความระลึกผิด
๘. มิจฉาสมาธิ การตั้งใจมั่นผิด
๙. มิจฉาวิมุตติ มีความเห็นผิดอยู่ว่าความเป็นไปของอสังข-
สัจตพรหม และแนวสัจญาณาสัจญาณายตนพรหมนี้ พ้นจากสังขารธรรม

๑๐. มิจฉาญาณะ ความรู้ที่เป็นไปโดยไม่ถูกต้อง

มิจฉตฺเตสุ มิจฉาทิฏฐิ มุสาวาทิ มิจฉากมฺมนฺโต มิจฉาอาชีโวติ
อิเม ปจฺมฅาณวชฺชมา มิจฉาสงฺกปฺโป ปิสุณฺวาจา ผรุสฺวาจาติ อิเม ตติย-
ฅาณวชฺชมา. เจตนาเยว เจตฺถ วาจาติ เวทิตพฺพา. สมุပ္ปฺปลาปมิจฉาวา-
ยามสตีสมามิวิมุตติฅาณานิ จตฺตฺถฅาณวชฺชมานิ.”

ในมิจฉัตตธรรมเหล่านั้น มิจฉัตตธรรม ๔ คือ มิจฉาทิฏฐิ มุสาวาท
มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ พิงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค

มิจฉัตตธรรม ๓ คือ มิจฉาสังกัปปะ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา พิงประหาณ
โดยอนาคามิมรรค

หมายเหตุ การกล่าววาจาในปิสุณวาจาและผรุสวาจาเหล่านี้ให้พึงเข้าใจ
ว่า ต้องมีเจตนาจะกล่าวคำส่อเสียดและกล่าวคำหยาบเท่านั้น

สัมผัปปลาปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉาวิมุตติ
มิจฉาญาณะเหล่านี้พึงประหาณโดยอหัตตมรรค

๔. การประหาณโลกธรรมโดยมรรคทั้ง ๔

โลกธมฺเมสุ ปฏฺิโฆ ตติยฅาณวชฺโณ อนุนโย จตฺตตฺถฅาณวชฺโณ. ยเส
จ ปัสสาย อนุนโย จตฺตตฺถฅาณวชฺโณติ เอเก.^๑

ในโลกธรรมเหล่านั้น ปฏฺิฆะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเสื่อมลาม
เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เหล่านี้พึงประหาณโดยอนาคามิมรรค

ตัณหาโลภะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการได้ลาม ได้ยศ สรรเสริญ สุข เหล่านี้
พึงประหาณโดยอหัตตมรรค

อาจารย์บางท่านกล่าวว่าตัณหาโลภะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการได้ยศ ได้
สรรเสริญทั้ง ๒ เท่านั้น พึงประหาณโดยอหัตตมรรค สำหรับตัณหาโลภะที่
เกิดขึ้นโดยได้ลามและได้มีความสุขนั้น ประหาณโดยอนาคามิมรรคก็ได้

๕. การประหาณมัจฉริยะ ๕ โดยมรรคทั้ง ๔

มัจฉริยานิ ปจฺมฅาณวชฺฅาเนว.^๒

มัจฉริยะ ๕ อย่างคือ อาวาสมัจฉริยะ การหวงแหนวัดวาอาราม
ที่อยู่อาศัย กุลมัจฉริยะ การหวงแหนญาติมิตรศิษยานุศิษย์ ทายกทายิกา
ลามมัจฉริยะ การหวงแหนในลามสักการะ วรรณมัจฉริยะ การหวงแหน
ความสวยงาม เกียรติยศชื่อเสียง ธรรมมัจฉริยะ การหวงแหนในวิชาความรู้
ของตนเหล่านี้พึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค

๖. การประหาณวิปัลลาสธรรม โดยมรรคทั้ง ๔

วิปฺลฺลาเสสุ อนิจฺเจ นิจฺจํ อนตฺตนิ อตฺตาติ จ สญฺญาจิตฺตทิกฺขิ-
วิปฺลฺลาสา ทุกฺখে สุขํ อสฺสเก สฺสภฺนฺติ ทิกฺขิจิวิปฺลฺลาโส จาติ อิเม ปจฺมฅาณวชฺฅา

^๑ วิสุทฺธิ ๓/๓๓๗

^๒ วิสุทฺธิ ๓/๓๓๗

**อสุภะ สุกมนฺติ สญญาจิตตวิปุลลาสา ตติยฌาณวชฺฌา ทุกฺเช สุขมนฺติ สญญา-
จิตตวิปุลลาสา จตฺตถฌาณวชฺฌา."**

ในวิปุลลาสธรรมเหล่านี้วิปุลลาส ๘ คือ ในอนิจจธรรมมี ๓ ได้แก่
นิจจสัณญาวิปุลลาส นิจจจิตตวิปุลลาส นิจจทิฏฐิวิปุลลาส ในอนัตตธรรมมี ๓
ได้แก่อัตตสัณญาวิปุลลาส อัตตจิตตวิปุลลาส อัตตทิฏฐิวิปุลลาส และสุขทิฏ-
ฐิวิปุลลาส ในทุกขธรรม สุกทิฏฐิวิปุลลาส ในอสุภธรรมเหล่านี้ พึงประหาณ
โดยโสตาปัตติมรรค

สุกสัณญาวิปุลลาสและสุกจิตตวิปุลลาสทั้ง ๒ ในอสุภธรรมพึงประหาณ
โดยอนาคามิมรรค

สุขสัณญาวิปุลลาสและสุขจิตตวิปุลลาสทั้ง ๒ ในทุกขธรรมพึงประหาณ
โดยอรหัตตมรรค

๗. การประหาณอคติ ๔ โดยมรรคทั้ง ๔

อคติ ปรมฌาณวชฺฌา."^๑ อคติ ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ
ภยาคติเหล่านี้ พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคนั่นเอง (พึงสังเกตว่าอคติ
เหล่านี้ไม่ได้มุ่งหมายเอาองค์ธรรมที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะ โดยตรง คง
มุ่งหมายแต่เพียงได้ปฏิบัติกายวาจาผิดจากศีลธรรมโดยอาศัย โลภะ โทสะ
โมหะ เป็นมูลเท่านั้น แต่การปฏิบัติผิดเหล่านี้นำไปสู่อบายได้ ฉะนั้นพึง
ประหาณโดยโสตาปัตติมรรค)

๘. การประหาณอกุศลกรรม ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔

**อกุสลกมุปปเภสุ ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิฉาจาโร
มุสาวาโท มิจฺฉาทิฏฺฐิโต อิมะ ปรมฌาณวชฺฌา ปิสุณวาจา ผรุสวาจา
พยาปาโทติ ตโย ตติยฌาณวชฺฌา สมฺมปฺปลาปาภิชฺฌา จตฺตถฌาณวชฺฌา."**

^๑ วิสุทฺธิ ๓/๓๓๗

^๒ วิสุทฺธิ ๓/๓๓๗

^๓ วิสุทฺธิ ๓/๓๓๗

ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ เหล่านี้ในอกุศลกรรมบถ ๕ คือ ปาณาติบาต
อทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร มุสาวาท มิจฉาทิฎฐิ พึงประหารณโดยโสดา
ปัตติมรรค

อกุศลกรรมบถ ๓ คือ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา พยาบาท พึงประหารณโดย
อนาคามิมรรค

สัมผัปปลาปะและอภิขณาทั้ง ๒ พึงประหารณโดยอหัตตมรรค

จบ ทสฺสนติก

๙. ทสฺสนเหตุติก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุ
อันพึงประหารณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

ทุติยบท ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุ
อันพึงประหารณโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ มีอยู่

ตติยบท เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่มีเหตุอันพึงประหารณโดยโสดาปัตติมรรคและอริยมรรค
เบืองบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมป-
ยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
อันโสดาปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่
อบาย (อปายคมนิย) อันโสดาปัตติมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง
(ตณฺหกรปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว
ได้ชั้น ๔ อย่างตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒ เหมือนปฐมบทแห่ง **ทสฺสนติก**

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒
เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริกะ) อันสกทาคามิมรรคพึงละ
ได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตณฺหกรปหาน), ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ที่

เกี่ยวกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ อันอนาคามีมรรคพึง
ละได้เด็ดขาด (สมุจเฉตปหาน), ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับรูปราคะ
อรุปราคะ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ (เว้นโมหเจตสิกที่
ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑) อันอรหัตตมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉตปหาน),
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔
อายุตนะ ๒ อายุ ๒ สัจจะ ๒ เหมือนทุติยบทแห่ง **ทสฺสนติก**

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐
เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕
อายุตนะ ๑๒ อายุ ๑๘ สัจจะ ๓

ชั้น ๕ ... อายุตนะ ๑๒... อายุ ๑๘ ...

สัจจะ ๓ คือ โลกียกุศลจิต ๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐
เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ์ นิพพาน
เป็นนิโรธสัจจ์ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ์ มัคค-
จิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

ติกะ นี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามติก** และ **นิปปเทสติก**

คำอธิบายในทสฺสนเหตุติก

วณัตถะของปฐมบท

ทสฺสนเนน ปหาตพฺโพ เหตุ เอเตสํ อตฺถีติ = ทสฺสนเนน ปหาตพฺพ-
เหตุกา. เหตุพึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคมีอยู่แก่ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้น
ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **ทสฺสนเนน ปหาตพฺพเหตุกา** หมายความว่า ธรรมที่
พระพุทธร่องค์ทรงแสดงในปฐมบทนั้น เป็นธรรมที่มีเหตุอันพึงประหาณโดย
โสตาปัตติมรรค สำหรับโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตนั้น ไม่มีเหตุอัน
พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค ฉะนั้น จึงเว้นเสีย

วจนัตถะของทุตติยบท

**ภวานาย ปหาตพฺโพ เหตุ เอเตสํ อตฺถิติ = ภวานาย ปหาตพฺพ-
เหตุกา.** เหตุที่พึงประหาณโดยอริยมรรคเปื้องบน ๓ มีอยู่แก่ธรรมเหล่านั้น
ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า **ภวานาย ปหาตพฺพเหตุกา** หมายความว่าธรรม
ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุตติยบทนั้น เป็นธรรมที่มีเหตุอันพึงประหาณโดย
อริยมรรคเปื้องบน ๓ สำหรับโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิตนั้น ไม่มีเหตุ
อันพึงประหาณโดยอริยมรรคเปื้องบน ๓ ฉะนั้น จึงเว้นเสีย

วจนัตถะของตติยบท

**เนว ทสฺสเนน น ภวานาย ปหาตพฺโพ เหตุ เอเตสํ อตฺถิติ = เนว
ทสฺสเนน น ภวานาย ปหาตพฺพเหตุกา.** เหตุที่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค
และอริยมรรคเปื้องบน ๓ ไม่มีแก่ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า
เนว ทสฺสเนน น ภวานาย ปหาตพฺพเหตุกา. หมายความว่าธรรมที่พระพุทธ
องค์ทรงแสดงในตติยบทนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสตา-
ปัตติมรรคและอริยมรรคเปื้องบน ๓ สำหรับโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นั้น
ไม่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคและอริยมรรคเปื้องบน ๓ จึง
สงเคราะห์เข้าในบทนี้ได้

จบ ทสฺสนเหตุติก

๑๐. อาจยคามิติก

ปฐุมบท อาจยคามิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุให้ถึงจติและ
ปฐิสสนธิ มีอยู่

ทุตติยบท อปจยคามิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน
มีอยู่

ตติยบท เนวาจยคามินาอปจยคามิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็น
เหตุให้ถึงจติ ปฐิสสนธิและพระนิพพาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ เจตสิกที่ประกอบ ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น์ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น์ ๔ आयตนะ ๒ ๓๓ ๒ สัจจะ ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น์ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น์ ๔ आयตนะ ๒ ๓๓ ๒ สัจจะ ๑

สัจจะ ๑ คือ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น์ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น์ ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๒

สัจจะ ๒ คือ โลภียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรตี) รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ์ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ์ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุตติ กระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามติก** และชื่อว่า **นิปฺปเทศติก**

คำอธิบายในอากยคามิติก

วจนฺตละและอภิเษย (แสดงเนื้อความของศัพท์และองค์ธรรม) ในปฐมบท

กมฺมกิลเสหิ อาจียตีติ = อาจโย.ปฏิสนฺธิจฺตติคฺติปฺปวตฺตํ **เอตํ นามํ.** สังสารวัฏฏทุกขํใด อันกรรมกิลเสทั้งหลายย่อมก่อสร้างขึ้น เหตุอันนั้น สังสารวัฏฏทุกขํนั้น ชื่อว่า **อากย** (องค์ธรรมได้แก่ ปฏิสนฺธิจิตและกัมมชรูป) คำว่า **อากย** นี้ เป็นชื่อของสัตว์ทั้งหลายคือปฏิสนฺธิจิตและกัมมชรูป ที่มีสภาพวนเวียนอยู่ในวัฏฏทุกขํโดยอำนาจการเกิดการตาย

อาจยํ คเมฺนตีติ = อาจยคามินิ. **สาสว กุสลากุสลานํ** **เอตํ อธิวจัน.** สภาวะธรรมเหล่าใด ย่อมยังสัตว์ให้ถึงปฏิสนฺธิและจติ เหตุอันนั้นสภาวะธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **อากยคามิ** (องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗

เจตสิกที่ประกอบ ๕๒) คำว่า **อากัจฉามี** นี้เป็นชื่อของกุศลและอกุศล ที่เป็น
อารมณ์ของอาสวะ

วจนัตถะและอภิเษย (แสดงเนื้อความของศัพท์และองค์ธรรม) ในทุตียบท

อเปตัม จยาติ = อปจโย. ธรรมชาติที่พ้นจากปฏิสนธิและจุติชื่อว่า
อปจย (ได้แก่พระนิพพาน)

อปจยัม คจฺจนฺตํ = อปจยคามินิ. อริยมคฺคานเมตํ อธิวจฺน. สภาว-
ธรรมเหล่าใด ย่อมถึงพระนิพพานที่ปราศจากวิภวทุกขคือการเกิด การตาย
ฉะนั้น สภาวธรรมเหล่านั้นชื่อว่า **อปจยคามิ** (ได้แก่มัคคจิต ๔ เจตสิกที่
ประกอบ ๓๖) คำว่า **อปจยคามิ** นี้ เป็นชื่อของอริยมรรค ๔ หมายความว่า
สภาวธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานนั้น มิใช่มีแต่เฉพาะโลกุตตรกุศล
เพราะโลกียกุศลก็เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานได้เหมือนกันแต่เป็นเหตุไกลและ
ยังไม่แน่นอน สำหรับมัคคจิต ๔ นั้นเป็นเหตุใกล้และแน่นอน ในบทนี้
พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายธรรมที่ให้ถึงพระนิพพานโดยเป็นเหตุใกล้และแน่นอน
ฉะนั้นองค์ธรรมจึงได้แก่มัคคจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ เท่านั้น

สำหรับตติยบทนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยสามารถแห่ง
ความเป็นปฏิปักษ์ต่อบททั้งสอง

จบ อากัจฉามิตก

๑๑. เสกขตัก

ปฐมบท เสกฺขา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นของเสกขบุคคล ๗ หรือที่
ชื่อว่าเสกขธรรม มีอยู่

ทุตียบท อเสกฺขา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นของอเสกขบุคคลหรือที่
ชื่อว่าอเสกขธรรม มีอยู่

ตติยบท เนวเสกฺขา นาเสกฺขา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่ของเสกข-
บุคคล ๗ และอเสกขบุคคลหรือที่ไม่ชื่อว่าเสกขธรรมและอเสกขธรรม
มีอยู่

วจนัตถะของทุติยบท

อุปริ สิกขิตพฺพภาวโต น เสกฺขาติ = อเสกฺขา. บุคคลเหล่านี้อาจไม่ใช่
เสกขบุคคล เพราะไม่มีธรรมที่จะต้องปฏิบัติต่อไป ฉะนั้นบุคคลเหล่านั้นชื่อว่า
อเสกฺขะ ได้แก่อรหัตตผลบุคคล

วฺตุตฺธิปฺปตฺตา (วา) เสกฺขาติปิ = อเสกฺขา. บุคคลที่กำลังปฏิบัติอยู่ใน
สิกขา ๓ เหล่านั้น ถึงความเจริญแล้ว คือปฏิบัติสิ้นสุดแล้ว ฉะนั้นบุคคล
เหล่านั้นชื่อว่า อเสกฺขะ

อรหตฺตผลธมฺมานํ เอตํ อธิวจฺนํ. คำว่า อเสกฺขะ นี้เป็นชื่อแห่งธรรม
คืออรหัตตผล

หสิตุปฺปาตจิต ๑ มหากริยาจิต ๘ มหัคคตกริยาจิต ๙ รวม ๑๘ ดวงนี้
เกิดขึ้นเฉพาะในสันดานของพระอรหันต์ก็จริงแต่จิต ๑๘ ดวงนี้ไม่ชื่อว่า
อเสกขธรรม ในบทนี้พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอาธรรมที่ชื่อว่าอเสกขธรรม
โดยเฉพาะ ฉะนั้นจิต ๑๘ ดวงนี้ จึงไม่สงเคราะห์เข้าในทุติยบท

สำหรับตติยบทนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยสามารถ
แห่งความเป็นปฏิปักษ์ต่อบททั้งสอง

จบ เสกฺขติก

๑๒. ปริตตติก

ปฐฺมมฺบท ปริตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอาณูภาพน้อย มีอยู่

ทุติยมฺบท มหคฺคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เข้าถึงความประเสริฐ หรือที่
ฉานลาภีบุคคลผู้ประเสริฐทั้งหลายเข้าถึงได้ มีอยู่

ตติยมฺบท อปฺปมฺมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลส มี
รากะเป็นต้น ซึ่งย่อমกระทำให้มีประมาณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมมบท ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยมบท ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๓๕, ฯลฯ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ฯลฯ

ติกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามติก และ นิปฺปเทสติก

คำอธิบายในปริตตติก

ปฐมบท

สมนฺตโต ชณฺทิตตฺตา อปฺปมตฺตํ ปริตฺตนฺติ วุจฺจติ ปริตฺตํ โคมย-
ปิณฺทนฺติ อาทิสฺส วีย. อิมปิ อปฺปานุภาวตาย ปริตฺตา วียาติ = ปริตฺตา.
กามาวจรธฺมฺมานเมตฺตํ อธิวณฺ. วัตถุที่มีประมาณน้อยชื่อว่า ปริตตะ เพราะมี
จำนวนน้อยดุจดังในคำว่าก้อนขี้วัวเล็กน้อยเป็นต้น แม้กามาวจรธรรมเหล่านี้
เปรียบเหมือนวัตถุที่เล็กน้อย เพราะมีอาณูภาพน้อย เหตุนี้จึงชื่อว่า ปริตตะ
คำว่า ปริตตะนี้เป็นชื่อแห่งกามาวจรธรรมทั้งหลาย

ทุติยบท

กิเลสวิภฺขมฺภณสมตฺตตฺตาย วิปฺลผลตฺตาย ทิมฺสนฺตฺตานตฺตาย จ มหฺนต-
ภาวํ คตฺตา, มหฺนเตหิ วา อุฬารจฺจนฺทวิริยจิตฺตปฺญฺญเหหิ คตฺตา ปฏฺธิปฺนฺนาติ =
มหคฺคตฺตา. ธรรมเหล่านี้ถึงความประเสริฐเพราะสามารถข่มกิเลสประการหนึ่ง
เพราะมีผลไพบูลย์ประการหนึ่ง เพราะสืบต่อกันเป็นเวลานานประการหนึ่ง
หรือธรรมเหล่านี้ได้อันบุคคลผู้ประเสริฐคือผู้มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญา
อันยิ่งใหญ่นำเนินไป เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า มหคคตะ

ตติยบท

ปมาณกรฺรา ธฺมฺมา ราคาทโย ปมาณํ นาม, อารมฺมณโต วา
สมฺปยุคโต วา นตฺถิ เอเตสํ ปมาณนฺติ = อปฺปมาณา. ปมาณสฺส จ
ปฏฺธิปฺกฺขาติ = อปฺปมาณา. ธรรมทั้งหลายมีราคา เป็นต้น อันกระทำความ
เหลื่อมล้ำต่ำสูงชื่อว่าปมาณธรรม ปมาณธรรมไม่มีแก่ธรรมเหล่านั้นโดยเป็น
อารมณ์หรือโดยการประกอบ เพราะเหตุนี้ธรรมเหล่านั้นชื่อว่าอปปมาณะ,
อนึ่งธรรมเหล่านี้เป็นปฏิปักษ์แก่ปมาณธรรม เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อปฺปมาณ

จบ ปริตตติก

๑๓. ปริตตารมมณติก

ปฐมบท ปริตตารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นปริตต-
ธรรมอย่างเดียว (เอกนต) หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำปริตต-
ธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนต) มีอยู่

ทุติยบท มหัคคตารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็น
มหัคคตธรรมอย่างเดียว (เอกนต) หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำ
มหัคคตธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนต) มีอยู่

ตติยบท อปฺปมาณารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็น
อัปฺปมาณธรรมอย่างเดียว (เอกนต) หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่
กระทำอัปฺปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์ (อเนกนต) มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓
สันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ หสิตุปบาทจิต ๑ เจตสิก ๓๓ ที่กระทำปริตต
ธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑
มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปฺปมัญญา)
ในขณะที่กระทำปริตตธรรมให้เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น
อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ เจตสิก ๕๐ เป็นเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น
ปริตตารมมณจิต ๕๖ เป็นวิญญาณชั้น

อายตนะ ๒ คือ มนายตนะ อัมมายตนะ

ธาตุ ๘ คือ ปริตตารมมณจิต ๕๖ เป็นวิญญาณธาตุ ๗ เจตสิก
๕๐ เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ ปริตตารมมณจิต ๕๖ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลภะ) เป็น
ทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ วิญญาณัญญาตจนณานจิต ๓ เนว-
สัณญานาสัณญายตจนณานจิต ๓ เจตสิก ๓๐ ที่กระทำมหัคคตธรรมให้เป็น
อารมณ์โดยแน่นอนและอกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘

มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๗ (เว้นวิรติ อัมปมัญญา) ในขณะที่กระทำหัตถคตธรรมให้เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นอายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

สัจจะ ๒ คือ มหัตถคตารัมมณจิต ๓๗ เจตสิก ๔๖ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ ที่กระทำอัปปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และมโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ อัมปมัญญา) ในขณะที่กระทำอัปปมาณธรรมให้เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นอายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

สัจจะ ๒ คือ โลภียอัปปมาณารัมมณจิต ๑๑ เจตสิก ๓๓ เป็นทุกขสัจจ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญา) อากาสนัญญาตณณานจิต ๓ อากิญจัญญาตณณานจิต ๓ เจตสิก ๓๕ ที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอนและอกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๙ (เว้นวิรติ) ในขณะที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นตักวิมุต

ตักนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามตัก และ สปปทเสตติก**

คำอธิบายในปริตตารมมณตัก

ปฐมบท

ปริตต์ อารมมณ เอเตสนติ = ปริตตารมมณา. อารมณคือปริตต-ธรรม มีแก่ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ปริตตารัมมณะ

หุติยบท

มหัคคต อารมณฺเณ เอเตสนฺติ = มหัคคตารมมณา. อารมณฺคือ
มหัคคตธรรมมีแก่ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า มหัคคตารมมณะ
ตติยบท

อปปมาณ อารมณฺเณ เอเตสนฺติ = อปปมาณารมมณา. อารมณฺคือ
อปปมาณธรรม มีแก่ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อปปมาณา-
รามมณะ

จบ ปริตตารมมณติก

๑๔. หีนติก

ปฐมบท หีนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เลวหรือที่ลามก มีอยู่

หุติยบท มชฺฌิมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างกลาง หรือสภาว-
ธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในระหว่างธรรมที่ลามกและที่ประณีต มีอยู่

ตติยบท ปณฺีตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประเสริฐหรือที่ประณีต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะ ๒ ๗๗

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะ ๒ ๗๗

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะ ๒ ๗๗

ติกะนี้ชื่อว่า **อาทิลหุทนามติก** และชื่อว่า **นิปฺปเทสติก**

คำอธิบายในหีนติก

ปฐมบท

หีนาคี = ลามกา. อุกุสลา ธมฺมา. คำว่า หีนะ หมายความว่า ลามก ได้แก่ อุกุศลธรรม

ทุติยบท

หีนปฺปณฺเฑตานํ มชฺฌเณ ภวาคี = มชฺฌนิมา. อวเสสา เตญฺญมกา ธมฺมา. ธรรมที่อยู่ในระหว่างกลางแห่งธรรมที่ลามกและประณีต เหตุนั้นชื่อว่า มชฺฌนิมะ ได้แก่ ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ที่เหลือจากอกุศลธรรม

ตติยบท

อุตฺตมญฺเฐน อตฺตปฺกญฺเฐน จ = ปณฺเฑตา. โลกุตฺตรธา ธมฺมา. ธรรมที่ชื่อว่า ปณฺเฑตะ เพราะอรรถว่าสูงสุดประการหนึ่ง เพราะอรรถว่าไม่รู้จักอ้อม (คือไม่เบื้อ) ประการหนึ่ง ได้แก่โลกุตตรธรรม

จบ หีนติก

๑๕. มิจฺจตฺตติก

ปฐมบท มิจฺจตฺตนิยตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นความชั่ว และให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจิตติดต่อกันไม่มีระหว่างคั่น มีอยู่

ทุติยบท สมนฺตตฺตนิยตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นความดี และให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งตนติดต่อกันไม่มีระหว่างคั่น มีอยู่

ตติยบท อนินยตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพไม่แน่นอนโดยอาการ ทั้ง ๒ อย่างนั้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ชวนะดวงที่ ๗ ของทิวัญญิคตสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิวัญญิกรรม เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ และชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจानัน-

ตรียกรรมคือ มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตุปบาท สังฆเภท เจตสิก ที่ประกอบ ๒๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๔ อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ เจตสิก ๒๕ เป็นเวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ สังขารชั้น ๓ อกุศลจิต ๖ เป็นวิญญูณชั้น ๓

อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ อัมมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญูณธาตุ อัมมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๖ เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๔ อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

สัจจะ ๑ คือ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ (เว้นชวณะดวงที่ ๗ ของ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และ ชวณะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจानันตริยกรรม คือ มาตุฆาต ปิตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตุปบาท สังฆเภท) โลเกียกุศลจิต ๑๗ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๔ อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

สัจจะ ๓ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็น สมุทัยสัจจ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ ผลจิตอุปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

ติกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามติก** และ **นิปปเทสติก**

คำอธิบายในมิจจตตก

ปฐมบท

หิตสุขาวหา เม ภวิสฺสนฺตํ อเวิ อาสีลิตาปิ. ตถา อภาวโต
 อสุภาทีสุเยว สฺกนฺตอิทฺทวิปริตํ ปวตฺตํ จ มิจฺฉาสภาวติ = มิจฺจตฺตา.
 วิปากทาเน สติ ขนฺธเกทานนฺตรเมว วิปากทานโต = นียตา. มิจฺจตฺตา จ
 เต นียตา จาติ = มิจฺจตฺตนิยตา.

ธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นความชั่วเพราะเหตุว่าเป็นธรรมซึ่งถึง
 แม้ว่า สัตว์ทั้งหลายปรารถนาว่า ธรรมเหล่านี้จะนำประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
 มาให้แก่ตน ก็ไม่สามารถจะสำเร็จตามความปรารถนาประการหนึ่ง เพราะ
 เข้าใจผิดในสิ่งที่ตนเป็นของไม่งามเป็นต้นว่าเป็นของงามดังนี้เป็นต้นประการหนึ่ง
 ฉะนั้นจึงชื่อว่า **มิจฉัตตะ**

เมื่อว่าโดยการให้ผล ธรรมเหล่านี้ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งการ
 สิ้นชีวิตไม่มีระหว่างคั่น ฉะนั้นจึงชื่อว่า **นียตะ**

ธรรมเหล่านี้มีสภาพเป็นความชั่ว เพราะสัตว์ทั้งหลายแม้ปรารถนาว่า
 ธรรมเหล่านี้จะนำประโยชน์เกื้อกูล และจะนำความสุขมาให้แก่ตนก็ไม่สามารถ
 จะสำเร็จได้และมีความเข้าใจผิดในสิ่งที่ไม่งามเป็นต้นว่าเป็นของงาม
 ดังนี้เป็นต้นด้วย เป็นธรรมที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งการสิ้นชีวิต ไม่มี
 ระหว่างคั่นด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า **มิจฉัตตนิยตา**

มิจฉัตตนิยตธรรม คือธรรมที่เป็นความชั่วและให้ผลแน่นอน
 ในลำดับแห่งการสิ้นชีวิตไม่มีระหว่างคั่นนั้น ว่าโดยสามัญมียู่ ๒ อย่างคือ
 นียตมิจฉาทิฏฐิกรรมอย่างหนึ่ง ปัญจันตริยกรรมอย่างหนึ่ง นอกจากกรรม
 ทั้ง ๒ นี้แล้ว อกุศลกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจุติได้เลย

นียตมิจฉาทิฏฐิกรรม คืออกุศลธรรมที่มีความเห็นผิด ซึ่งสามารถ
 นำไปสู่หิริยาภูมิจนโดยแน่นอนในลำดับแห่งจุติมีอยู่ ๓ อย่างอันได้แก่ **นัตถิกทิฏฐิ**
 มีความเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายที่จะได้รับความดีความชั่ว ความสุขความทุกข์
 เป็นต้นในภพข้างหน้า ไม่ได้เป็นผลเนื่องไปจากการกระทำอันเป็นบุญเป็นบาป

ในปัจจุบันภพนี้ **อเหตุกทิฏฐิ** มีความเห็นว่าความดีความชั่วความสุขความทุกข์เป็นต้นอันสัตว์ทั้งหลายได้รับอยู่ในปัจจุบันภพนี้ ไม่ได้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำอันเป็นบุญและบาปในภพก่อน **อกริยทิฏฐิ** มีความเห็นว่าการกระทำของสัตว์ทั้งหลาย แม้กระทำดีก็ไม่ถือว่าเป็นบุญ แม้กระทำชั่วก็ไม่ถือว่าเป็นบาป การกระทำเหล่านั้นย่อมเป็นไปตามธรรมดา

ปัญจानันตริยกรรม คืออกุศลกรรม ๕ อย่าง ที่จะนำไปสู่วิริยภูมิในลำดับแห่งจุติไม่มีระหว่างคั่น ๕ อย่างนั้นได้แก่ **มาตุฆาต** ฆ่ามารดา **ปิตุฆาต** ฆ่าบิดา **อรหันตฆาต** ฆ่าพระอรหันต์ **โลहितุปบาท** ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต **สังฆเภท** ยุให้พระสงฆ์แตกหมู่แตกคณะกัน

ในกรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น เมื่อว่าโดยประเภทก็มี ๘ อย่างด้วยกัน บุคคลใดก่อล่วงกรรมทั้ง ๘ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดีเมื่อสิ้นชีวิตแล้ว จะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นทันที แม้ผู้นั้นเมื่อก่อนจะตาย จะได้สร้างพระเจดีย์สูงเท่าภูเขาสิเนรุ และได้อาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระมหาสาวก พระปดิวสาวก พระภิกษุสามเณร ที่มีอยู่ในห้องจักรวาลนี้ทั้งหมดมาถวายจุดปัจจัยให้ทั่วทุก ๆ องค์ก็ไม่สามารถจะช่วยให้พ้นไปจากผลอันก่อล่วงนี้ได้ โดยเหตุนี้ องค์ธรรมของปฐมบทจึงได้แต่เพียงนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมและปัญจानันตริยกรรมเท่านั้นสำหรับผู้ที่ได้ก่อล่วงนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมทั้ง ๓ อย่างนั้น ผู้ใดจะก่อล่วงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง ๓ อย่างก็ดี การให้ผลของกรรมเหล่านั้นย่อมเสมอกันไม่จำกัดว่ากรรมอย่างหนึ่ง ๆ จะมีโอกาสให้ผลก่อนกันแต่ประการใด ส่วนผู้ที่ก่อล่วงปัญจानันตริยกรรมทั้ง ๕ อย่างนั้น กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้ผลแล้ว กรรมที่เหลืออื่น ๆ ก็เป็นอโหสิกรรมไป แต่อย่างไรก็ดี ปัญจानันตริยกรรมที่เหลือซึ่งเป็นอโหสิกรรมเหล่านั้นจะสงเคราะห์เข้าเป็นองค์ธรรมของตติยบทไม่ได้ ต้องเป็นองค์ธรรมของปฐมบทนั่นเอง เพราะการให้ผลของปัญจानันตริยกรรมที่เป็นอโหสิกรรมไปนี้ เมื่อจะให้ผลก็ต้องให้ในลำดับแห่งจุติในภพนั้นจะให้ในกาลอื่น ๆ ไม่ได้

อนึ่ง ผู้ที่กำวล่งปัญจันตริยกรรมทั้ง ๕ อย่างนั้น สังฆเภทกรรมจะเป็นกรรมที่ให้ผล กรรมอื่น ๆ จะเป็นอโหสิกรรมไป ผู้ที่กำวล่งสังฆเภทกรรมได้นั้น ต้องครบองค์ ๓ อย่างคือ ผู้ที่กระทำการยุยงนั้นต้องเป็นพระภิกษุ ๑ หมู่คณะที่ถูกยุยงให้แตกกันนั้นต้องเป็นพระภิกษุสงฆ์ ๑ และพระภิกษุสงฆ์หมู่ นั้นได้แตกแยกกันจนถึงไม่ยอมทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน ๑ เมื่อครบองค์ทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงจะสำเร็จเป็นสังฆเภทกรรม สังฆเภทกรรมตามที่กล่าวมานี้ ย่อมให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจุดติ แต่อย่างไรก็ดี การกระทำสังฆเภทกรรมถึงหากจะไม่ครบองค์ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็ย่อมเป็นอกุศลกรรมหนักอยู่ เป็นแต่เพียงว่าถ้าไม่ครบองค์ทั้ง ๓ แล้วก็อาจให้ผลไม่แน่นอนในลำดับแห่งจุดติเท่านั้น ซึ่งจะให้ผลเมื่อใดย่อมแล้วแต่โอกาส ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งไม่ได้กระทำสังฆเภทกรรมคงกระทำแต่กรรม ๔ อย่างที่เหลือนั้นแล้ว โลหิตุปบาทกรรม จะนำสู่นिरยภูมิในลำดับแห่งจุดติ ถ้าไม่มีโลหิตุปบาทกรรม มีแต่กรรมที่เหลือ ๓ อรหันตฆาตกรรม จะนำสู่นिरยภูมิในลำดับแห่งจุดติ ถ้ามีแต่กรรมทั้ง ๒ คือ มาตุฆาตกรรม ปิตุฆาตกรรมแล้ว กรรมที่จะเป็นฝ่ายให้ผลย่อมแล้วแต่มารดาหรือบิดาเป็นผู้มีศีลธรรมสูงกว่ากัน คือถ้ามารดามีศีลธรรมบิดาไม่มีศีลธรรม มาตุฆาตกรรมย่อมมีโอกาสให้ผล ถ้าบิดามีศีลธรรม มารดาไม่มีศีลธรรม ปิตุฆาตกรรมย่อมมีโอกาสให้ผล แต่ถ้าทั้งมารดาและบิดามีศีลธรรมเสมอกัน หรือไม่มีศีลธรรมเสมอกัน มาตุฆาตกรรมเป็นฝ่ายให้ผล ในลำดับแห่งจุดติ ถ้าผู้ที่กำวล่งทั้งนิยตมิจฉาภิภูฏิกกรรมและปัญจันตริยกรรมทั้ง ๒ อย่างแล้ว นียตมิจฉาภิภูฏิกกรรมเป็นฝ่ายมีโอกาสให้ผลในลำดับแห่งจุดติ

นิยตมิจฉาภิภูฏิกกรรมนั้น องค์ธรรมได้แก่ภิภูฏิคตสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ และปัญจันตริยกรรมนั้น องค์ธรรมได้แก่โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ การที่กล่าวในปฐมบทว่า องค์ธรรมได้แก่ชวณะดวงที่ ๗ โดยเฉพาะนั้น ก็เพราะว่าชวณะตั้งแต่ดวงที่ ๑ ถึงที่ ๖ ไม่มีโอกาสให้ผลในลำดับแห่งจุดติ ชวณะดวงที่ ๗ ดวงเดียวเท่านั้น เป็นผู้ให้ผลในลำดับแห่งจุดติ

ทุตียบ

วุตตวิปริเตน อตฺเถน สมฺมา สภาวาทิ = สมฺมตฺตา. สมฺมตฺตา จ เต นียตา จ อนนฺตรเมว ผลทานนียเมนาติ = สมฺมตฺตนิยตา.

ธรรมเหล่าใดมีสภาพเป็นความดี โดยมีเนื้อความตรงกันข้ามจากที่กล่าวมาแล้วในปฐมบท ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า สัมมัตตะ, ธรรมเหล่านั้นมีสภาพเป็นความดีด้วย ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งตน ไม่มีระหว่างคันด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า สัมมัตตนิยตา

สัมมัตตนิยตธรรม ธรรมที่มีสภาพเป็นความดีและให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งตนนั้น มีแต่มีคคจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบเท่านั้น จริงอยู่มีคคจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบนี้ย่อมให้ผลเกิดขึ้นในลำดับแห่งตนอันได้แก่ผลจิต ๔ นั้นเอง ส่วนโลกียกุศลเป็นธรรมที่มีสภาพเป็นความดีและให้ผลได้ทั้งในภพนี้และภพหน้าก็จริง แต่การให้ผลนั้นไม่แน่นอนและเป็นไปต่างกาลกันไม่สามารถจะให้ผลในลำดับแห่งตนได้ จึงไม่เป็นองค์ธรรมของทุตียบ

ตติยบท

อุภยถาปิ น นียตาติ = อนียตา. ธรรมเหล่าใด ที่มีสภาพให้ผลไม่แน่นอน โดยอาการทั้ง ๒ อย่างนั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า อนียตา

จบ มิจฺฉตฺตติก

๑๖. มคฺคารมมณฺตีก

ปฐมบท มคฺคารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นมรรค อย่างเดียวหรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ทุตียบท มคฺคเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุคือองค์มรรค ๘ หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุซึ่งประกอบด้วยมรรคหรือสภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุซึ่งตั้งอยู่แล้วในมรรค มีอยู่

ตติยบท มคคาธิปติโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีปัจจัยเป็นอาร์มมณา-
ธิปดีคือมรรค หรือสภาวทั้งหลายที่มีปัจจัยสหชาตาธิปดีคือมรรค
หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสหชาตาธิปติปัจจัยคือมรรคนั้นเองมีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณ
สัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต ๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี อัมปมัญญา) ของ
พระโสดาบันบุคคลที่กระทำโสดาปัตติมรรคให้เป็นอารมณ

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต
๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี อัมปมัญญา) ของพระสกทาคามีบุคคลที่กระทำ
โสดาปัตติมรรคและสกทาคามีมรรคให้เป็นอารมณ

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต
๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี อัมปมัญญา) ของพระอนาคามีบุคคลที่กระทำ
โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค ให้เป็นอารมณ

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ กริยาอภิญญา-
จิต ๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นอัมปมัญญา) ของพระอรหันตบุคคลที่กระทำมรรคทั้ง ๔
ให้เป็นอารมณ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔
อายตนะ ๒ ๓๓ ๒ สัจจะ ๑

สัจจะ ๑ คือ มัคคารัมมณจิต ๑๑ เจตสิก ๓๓ เป็นทุกขสัจจ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๒๘ (เว้นมรรคมี
องค์ ๘) ตามนัยที่ ๑, หรือมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๔ (เว้นอโลกะ อโทสะ) ตาม
นัยที่ ๒, หรือมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๕ (เว้นปัญญา) ตามนัยที่ ๓, ธรรม
เหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒
๓๓ ๒ สัจจะ ๑

สัจจะ ๑ คือ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ
มัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๘ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา) ของพระโสตาบันบุคคลที่กระทำโสตาปัตติมรรคให้เป็นอารมณ โดยความเป็นอธิบดี, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา) ของพระสกทาคามีบุคคลที่กระทำสกทาคามีมรรคให้เป็นอารมณโดยความเป็นอธิบดี, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา) ของพระอนาคามีบุคคลที่กระทำอนาคามีมรรคให้เป็นอารมณ โดยความเป็นอธิบดี, มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๓ (เวณอัมปมัญญา) ของพระอรหันตบุคคลที่กระทำอรหัตตมรรคให้เป็นอารมณ โดยความเป็นอธิบดี ตามนัยที่ ๑, หรือมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๕ (เวณวิริยะในขณะทีวิริยะเป็นอธิบดี หรือเวณปัญญาในขณะที่ปัญญาเป็นอธิบดี) ตามนัยที่ ๒, หรือวิริยเจตสิกและปัญญาเจตสิกในขณะเป็นอธิบดี ตามนัยที่ ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒ ๓๓ สัจจะ ๒

สัจจะ ๒ คือ โลเกียมัคคจิต ๘ เจตสิก ๓๓ เป็นทุกขสัจจองค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ มัคคจิตตูปาทที่เหลือ ๒๔ เป็นสัจจวิมุต

อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เวณมโนทวาราวชชนจิต) มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหาวิปากจิต ๘ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔ รูปาวจรจิต ๑๕ (เวณอภิญญาจิต ๒) อรูปาวจรจิต ๑๒ ผลจิต ๔ เจตสิก ๕๒ ที่ไม่มีอารมณเป็นมรรคโดยแน่นอน และมโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๓๘ ขณที่ไม่ได้กระทำมรรคให้เป็นอารมณ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นตักวิมุต

ตักนี้ชื่อว่า **อาทิลทณนามตัก** และ **สปปเทสตัก**

คำอธิบายในมคการมมณติก

ปฐมบท

การแสดงองค์ธรรมในปฐมบทที่จำต้องแยกเป็นรายอริยบุคคลนั้นก็เพราะเหตุว่า พระอริยบุคคลเบื้องต้นไม่สามารถจะกระทำอริยมรรคเบื้องต้นให้เป็นอารมณ์ได้ ส่วนพระอริยบุคคลเบื้องต้นนั้นย่อมสามารถกระทำอริยมรรคเบื้องต้นให้เป็นอารมณ์ได้นั้นเอง กล่าวคือพระโสดาบันบุคคลกระทำโสดาปัตติมรรคของตนให้เป็นอารมณ์ได้โดยเฉพาะเท่านั้น ส่วนพระสกทาคามีบุคคลกระทำสกทาคามีมรรคของตนและโสดาปัตติมรรคให้เป็นอารมณ์ได้ พระอนาคามีบุคคลกระทำอนาคามีมรรคของตนและโสดาปัตติมรรค สกทามีมรรคให้เป็นอารมณ์ได้ สำหรับพระอรหันตบุคคลนั้น ที่จะกระทำมรรคทั้ง ๔ ให้เป็นอารมณ์ไม่ได้นั้นไม่มี ทั้งนี้เพราะพระอริยะเบื้องต้นย่อมเคยได้อริยมรรคเบื้องต้นมาแล้วทั้งนั้น

อนึ่ง จิตที่สามารถกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ได้นั้นมี ๑๑ ดวงคือ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ ในจำนวนจิต ๑๑ ดวง ที่สามารถกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ได้นั้น จิตของผลเสกขบุคคล ๓ ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๓๓ (เว้น วิรตี อัปปมัญญา) จิตของพระอรหันตบุคคลนั้นได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ กริยาอภิญญาจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ (เว้น อัปปมัญญา)

ที่กล่าวว่าเว้นวิรตี อัปปมัญญานั้น เพราะวิรตีมีอารมณ์เป็นวิรมิตัพพวัตถุซึ่งเป็นกามธรรมโดยแน่นอน ส่วนอัปปมัญญานั้นมีสัตวัญญูติเป็นอารมณ์แน่นอนเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงไม่สามารถกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ได้ โดยเหตุนี้จึงต้องเว้นเสีย

ทศติยบท

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๑ ที่เว้นมรรคมืองค์ ๘ นั้น เพราะธรรมที่ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้คือธรรมที่มีเหตุ และเหตุนั้นก็ ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ ซึ่ง เป็นสัมปปากเหตุ เหตุให้ถึงพระนิพพานนั่นเอง ไม่ใช่ต้องการตัว ปัจจัยเหตุ ฉะนั้นจึงได้องค์ธรรมเพียงมัคคจิต ๔ เจตสิก ๒๘ เท่านั้น เว้นมรรคมืองค์ ๘ เสีย

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๒ ที่เว้น อโลภะ อโทสะ นั้นเพราะธรรมที่ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ก็คือธรรมที่มีเหตุซึ่งประกอบกับมรรคมืองค์ ๘ อันได้แก่อโลภะ อโทสะ เพราะ อโลภะ อโทสะ นั้นเป็นตัวปัจจัยเหตุ ที่ประกอบในมรรคมืองค์ ๘ ฉะนั้นจึงต้องเว้นเสีย

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๓ ที่เว้นปัญญาเจตสิกนั้น เพราะธรรมที่ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ได้แก่ธรรมที่มีเหตุซึ่งตั้งอยู่แล้วในมรรค เหตุ ที่ตั้งอยู่แล้วในมรรคนั้นก็คือ อโมหะที่เป็นปัจจัยเหตุ อันได้แก่ปัญญาเจตสิก นั้นเอง ฉะนั้นจึงต้องเว้นปัญญาเจตสิกเสีย

ตติยบท

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๑ ที่แยกพระอริยบุคคลทั้ง ๔ และมรรค ทั้ง ๔ ออกเป็นเฉพาะ ๆ ตามลำดับนั้น เพราะพระอริยบุคคลที่จะกระทำมรรค ให้เป็นอารมณ์โดยความเป็นอธิบดีได้นั้น มรรคนั้นจะต้องเป็นมรรคของตน โดยเฉพาะ ดังที่ท่านอัญญสาลินีอรรถกถาแสดงว่า **อริยสาวกานญฺหิ อตฺตโน มคฺคํ** **ครุํ กตฺวา ปจฺจเวกฺขณกาเล อารมฺมณฺธาธิปฺติ ลพฺภติ** พระอริยบุคคล ทั้งหลาย เมื่อพิจารณา มรรคของตนโดยอาการหนักหน่วงแล้ว ในขณะมัคคจิต ของพระอริยบุคคลโดยเฉพาะนี้ เป็นอาร์มมณาธิปติปัจจัยได้

อนึ่ง จิตที่สามารถกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์โดยความเป็นอธิบดี คือ โดยอาการหนักหน่วงนั้น มีอยู่ ๘ ดวง คือมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ (เวณวิรติ อัมปมัญญา)

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๒ ที่เว้นวิริยเจตสิกหรือปัญญาเจตสิก ดวงใดดวงหนึ่งนั้น ก็เพราะในจำนวนมรรคมองค์ ๘ นั้น องค์มรรคที่เป็น สหชาตาทิปปติปัจจัยได้นั้นมีอยู่ ๒ คือ วิริยเจตสิกที่เรียกว่า วิริยาธิปติ และ ปัญญาเจตสิกที่เรียกว่า วิมังสาธิปติเท่านั้น และธรรมที่พระพุทธองค์ทรง มุ่งหมายในบทนี้ ก็คือธรรมที่มีปัจจัยเป็นสหชาตาทิปปติ อันได้แก่วิริยาธิปติ หรือวิมังสาธิปติที่เป็นมรรค ฉะนั้นองค์ธรรมจึงได้แก่มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๕ เว้นวิริยะหรือปัญญาดวงใดดวงหนึ่ง และที่เว้นเฉพาะดวงใดดวงหนึ่ง ก็เพราะว่า ตามธรรมดา ธรรมที่เป็นอธิบดีนั้น ในขณะเดียวกันจะเป็นอธิบดีมากกว่า ๑ ไม่ได้นั่นเอง กล่าวคือเมื่อเวลาใดวิริยะเป็นอธิบดี เวลานั้นปัญญาก็เป็นอธิบดี ไม่ได้ ต้องสงเคราะห์เข้าอยู่ในองค์ธรรมในจำนวนเจตสิก ๓๕ เมื่อเวลาใด ปัญญาเป็นอธิบดี เวลานั้นวิริยะก็เป็นอธิบดีไม่ได้ ต้องสงเคราะห์เข้าอยู่ในองค์ ธรรมเช่นเดียวกัน

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๓ ที่ได้แก่วิริยะและปัญญาขณะที่เป็น อธิบดีนั้น ก็เพราะองค์มรรคที่เป็นสหชาตาทิปปติปัจจัยได้นั้นมีแต่ ๒ อันได้แก่ วิริยเจตสิก ปัญญาเจตสิก ๒ ดวงนั่นเอง

คำอธิบายในติกวิมุต

ธรรมที่ไม่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์นั้นมีอยู่ ๒ พวกคือ โดยแน่นอน พวกหนึ่ง โดยไม่แน่นอนพวกหนึ่ง โดยแน่นอนได้แก่อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโนทวาราวชชนจิต) มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหาวิปากจิต ๘ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อรูปา- วจรจิต ๑๒ ผลจิต ๔ เจตสิก ๕๒ โดยไม่แน่นอนนั้นได้แก่มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญา- จิต ๒ เจตสิก ๓๘ ขณะที่ไม่ได้กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ ส่วนรูป ๒๘ และ นิพพานนั้นพ้นจากบททั้ง ๓ ชัดเจนอยู่แล้ว

จบมคฺคารมมณติก

๑๗. อุปฺปนฺติก

ปฐมบท อุปุปนุชา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กำลังถึงซึ่งขณะทั้ง ๓ มีอยู่

ทุติยบท อนุปฺปนฺนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่ถึงแล้วและกำลังถึงซึ่ง
ขณะทั้ง ๓ มีอยู่

ตติยบท อุปาทิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่จะเกิดโดยแน่นอนเพราะมีเหตุที่สำเร็จแล้ว มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่กำลัง
เกิดขึ้นปรากฏอยู่, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ธาตุ สักจะแล้ว
ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สักจะ ๓

สังจะ ๓ คือ ทุกขสังจิจ์ สมุทัยสังจิจ์ มัคคสังจิจ์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ
 ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ ที่จะเกิด, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สักจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๗ ธาตุ ๘ สักจะ ๓

อายตนะ ๗ คือ ในทิวชรูปนั้นรูปารมณเป็นรูปายตนะ ฯลฯ (ปถวี เตโช
วาโย) โผฏฐัพพารมณเป็นโผฏฐัพพายตนะ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กริยาจิต
๒๐ เป็นมหายตนะ เจตสิก ๕๒ สุธมรูป ๑๐-๑๒ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๘ คือ ในไตรรูปนั้นรูปารมณเป็นรูปธาตุ ฯลฯ (ปถวิ เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณเป็นโผฏฐัพพธาตุ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ เป็นมโนธาตุ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กริยาจิตที่เหลือ ๑๙ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๕๒ สุธัมมรูป ๑๐-๑๒ เป็นธัมมธาตุ

สังกะ ๓ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) และติชรูปเป็นทุกขสังกะ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสังกะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังกะ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสังกะวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ กัมมชรูป ๒๐ ที่จะเกิด, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้วได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗ สัจจะ ๑

อายตนะ ๑๑ คือ ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น โอสาริกรูป ๑๑ (เว้นสัททะ) เป็นโอสาริกายตนะ ๔ วิปากจิต ๓๖ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๓๘ กัมมชรูป ๔-๑๑ เป็นธัมมายตนะ

ธาตุ ๑๗ คือ ในกัมมชรูป ๒๐ นั้นโอสาริกรูป ๑๑ (เว้นสัททะ) เป็นโอสาริกธาตุ ๔ วิปากจิต ๓๖ เป็นวิญญานธาตุ ๗ เจตสิก ๓๘ กัมมชรูป ๔-๑๑ เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๑ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐ เป็นทุกขสัจจ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต, นิพพานเป็นตักวิมุต

ตักะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามตัก** และ **สปปเทสตัก**

คำอธิบายในตักวิมุต

พระนิพพานที่เป็นตักวิมุตนั้น เพราะพระนิพพานเป็นกาลวิมุต คือพ้นจากกาลทั้ง ๓ หมายความว่าสภาพของพระนิพพานนี้กำลังเกิดก็ไม่ใช่จะเกิดก็ไม่ใช่เกิดแล้วก็ไม่ใช่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสภาพของพระนิพพานนั้นก็คือความดับแห่งจิต เจตสิก รูป ของผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นการดับครั้งสุดท้ายไม่เกิดอีกต่อไปนั่นเอง นี่แหละชื่อว่า พระนิพพาน ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า **นิพพานํ นวตตพพิ อุปฺปนฺนํ ตปิ อนฺุปนฺนํ ตปิ อุปฺปาตํ ตปิ**.^๑ สภาพของพระนิพพานนั้นกล่าวไม่ได้ว่ากำลังเกิด จะเกิด หรือเกิดแล้ว

จบ อุปฺปนฺนตัก

^๑ อภิธัมมปิฎก ธมฺมสังคณี ๓๔/๓๔๘

๑๘. อดีตติก

ปฐมบท **อดีตา** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอดีต มีอยู่

ทุติยบท **อนาคตา** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอนาคต มีอยู่

ตติยบท **ปัจจุปปนฺนา** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นอดีตกาล, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๕ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นอนาคตกาล, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๕ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นปัจจุบันกาล, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๕ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

นิพพานเป็นตีกวิมุต

ตีกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามตีก** และ **สปปทเทศตีก**

จบ อดีตติก

๑๙. อดีตารมฺมณตีก

ปฐมบท **อดีตารมฺมณ** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นอดีตธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอดีตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ทุติยบท **อนาคตารมฺมณ** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอนาคตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ตติยบท **ปัจจุปปนฺนารมฺมณ** **ธมฺมา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นปัจจุบันธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำปัจจุบันธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

๒๐. อชฺมตตติก

ปฐมบท อชฺมตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายในสันดานแห่งตน มีอยู่

ทุติยบท พหิทฺธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่

ตติยบท อชฺมตฺตพหิทฺธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นภายในสันดานแห่งตน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓ ได้ชั้น ๕ อย่างตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓ ได้ชั้น ๕ อย่างตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔, ฯลฯ

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อย่างตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ ๓ ได้ชั้น ๕ อย่างตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

ดิกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธานามติก** และ **นิปฺปทสติก**

คำอธิบายในอชฺมตตติก

จิตทั้งหมด เจตสิกทั้งหมด อินทริยพัทธรูปคือรูปที่เกี่ยวข้องกับอินทริยเหล่านี้ เมื่อเกิดภายในของเราก็เรียกว่าอชฺมตตธรรม ถ้าเกิดภายในของผู้อื่นก็เรียกว่าพหิทตธรรม สำหรับอนินทริยพัทธรูป รูปที่ไม่เกี่ยวข้องกับอินทริยและนิพพานนั้น เป็นพหิทตธรรมโดยแน่นอนเพราะเกิดภายในสัตว์ไม่ได้

อนึ่ง จิต เจตสิก อินทริยพัทธรูป ที่ชื่อว่าอชฺมตตและพหิทตธรรมได้ทั้งสองนั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ อชฺมตตติกธรรม ธรรมที่เกิดภายใน พหิทตธรรม ธรรมที่เกิดภายนอก อชฺมตตติกธรรมนั้นได้แก่สฬายตนะ ๖ มีจักขายตนะ

เป็นต้น พาหิรธรรม นั้นได้แก่ พาหิรายตนะ ๖ มีรูปายตนะเป็นต้น สฬาย-
ตนะ ๖ นี้เกิดในสันดานแห่งตนก็ดี เกิดในสันดานแห่งผู้อื่นก็ดีต้องชื่อว่า
อชฌัตติกธรรมทั้งสิ้น พาหิรายตนะ ๖ นี้เกิดในสันดานแห่งตนก็ดี เกิดใน
สันดานแห่งผู้อื่นก็ดีชื่อว่า พาหิรธรรม ทั้งสิ้น

จบ อชฌัตติก

๒๑. อชฌตตารมมณติก

ปฐมบท อชฌตตารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็น
อชฌัตตธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอชฌัตต-
ธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ทุติยบท พหิทฺธารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็น
พหิทธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำพหิทธรรม
ให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ตติยบท อชฌตตพหิทฺธารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์
เป็นอชฌัตตพหิทธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำ
อชฌัตตพหิทธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ วิญญาณัญจายตนณานจิต ๓
เนวสัญญานาสัญญายตนณานจิต ๓ เจตสิก ๓๐ ที่กระทำอชฌัตตธรรมให้เป็น
อารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๔๙ (เวณ
อิสสา อัปปมัญญา) ขณะที่กระทำอชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓๑ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๒ ๓๑ ๘
สัจจะ ๒

ธาตุ ๘ คือ อชฌัตตารมมณจิต ๖๒ เป็นวิญญาณธาตุ ๗ เจตสิก ๔๙
เป็นธัมมธาตุ

สังขะ ๒ คือ อัชฌัตตารัมมณจิต ๖๒ เจตสิก ๔๘ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสังข จั โลภเจตสิกเป็นสมุทัยสังข

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อากาสาัญญาตณณานจิต ๓ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘ ที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๒ ขณะที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สังขะแล้ว ได้ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๘ สังขะ ๓

สังขะ ๓ คือ โลเกียพหิททารัมมณจิต ๗๒ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสังข จั โลภเจตสิกเป็นสมุทัยสังข องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข จั มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขวิมุต

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ กามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๔๕ (เว้นอิสสา อัปปมัญญา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ธาตุ สังขะแล้ว ได้ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๘ สังขะ ๒, ฯลฯ

นัตถิภาวัญญัตตารัมมณจิตโดยแน่นอน ๓ คืออากิญญาญญาตณณานจิต ๓ เจตสิก ๓๐ และนัตถิภาวัญญัตตารัมมณจิตโดยไม่แน่นอน ๓๑ คืออกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๔๕ (เว้นวิรตี อัปปมัญญา อิสสา มัจฉริยะ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นตักวิมุต

ตักนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามตัก** และ **สปปเทตตัก**

คำอธิบายในตักวิมุต

นัตถิภาวัญญุตติ หมายความว่าสภาพที่สมมติในเรื่องความเป็นไป โดยความไม่มีอะไร ชื่อว่า นัตถิภาวัญญุตติ ฉะนั้นนัตถิภาวัญญุตตินี้ เป็นอัชฌัตตธรรมก็ไม่ใช่ เป็นพหิททธรรมก็ไม่ใช่ โดยเหตุนี้จิตเจตสิกที่มีอารมณ์เป็นนัตถิภาวัญญุตติโดยแน่นอนและไม่แน่นอนทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นองค์ธรรมของ

ปฐมบท ทุตติยบท ตติยบท จึงไม่ได้ เป็นตักวิมุต สำหรับอภิญาญจิต ๒ ที่เป็นตักวิมุตนั้น มุ่งหมายเอาอภิญาญจิตที่เกิดขึ้นโดยกระทำบุพเพนิวาสานุสสติ อภิญาญและอนาคตังสอภิญาญ ขณะที่กระทำนัตถิภาวบัญญัติให้เป็นอารมณ์ หมายความว่าอภิญาญที่มีการรู้ถึงผู้ที่ปรินิพพานไปแล้วและผู้ที่จะปรินิพพาน ในกาลข้างหน้า

จบ อชฌตตารมณตัก

๒๒. สนิทสสนตัก

ปฐมบท สนิทสสนสปปฎิมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นไป พร้อมด้วยการเห็นได้และกระทบได้ มีอยู่

ทุตติยบท อนิทสสนสปปฎิมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเห็นไม่ได้ แต่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วยกระทบได้ มีอยู่

ตติยบท อนิทสสนอปปฎิมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเห็นไม่ได้ และกระทบไม่ได้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูปารมณ, ธรรมนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓
อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ รูปายตนะ ๑ รูปธาตุ ๑ ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โสฬสารมณ ๑๑ (เว้นรูปารมณ), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ โสฬสกายตนะ ๙, (เว้นรูปายตนะ) โสฬสธาตุ ๙ (เว้นรูปธาตุ) ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ สขุขมรูป ๑๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายตนะ ๒ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ตักนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามตัก** และ **นิปปเทสตัก**

จบ สนิทสสนตัก

จำแนกติกะ ๒๒ โดย อาทิลทุรนามติก และ สพฺพลทุรนามติก.
 ในจำนวนติกะ ๒๒ นั้น เวทนาติก เท่านั้น เป็น สพฺพลทุรนามติก ติกะที่
 เหลือ ๒๑ เป็น อาทิลทุรนามติก ทั้งสิ้น

จำแนกติกะ ๒๒ โดยสปปเทศติก และ นิปปเทศติก, ในจำนวน
 ติกะ ๒๒ นั้น สปปเทศติก มี ๙ คือ เวทนาติก สวิตกกติก ปีติติก
 อุပ္ปนฺนติก อตฺตติก ปริตฺตารมฺมณติก มคฺคารมฺมณติก อตฺตารมฺมณติก
 อชฺฌตฺตารมฺมณติก ส่วนติกะที่เหลือ ๑๓ นั้น เป็น นิปปเทศติก ทั้งสิ้น

จบ ติกมัตถิกา

อภิธรรมทุกมัตติกา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงติกมัตติกาจบลงแล้วทรงแสดงทุกมัตติกาต่อไป ในทุกมัตติกาแบ่งออกเป็น ๑๓ หมวดคือ

๑. เหตุโคจจก	๒. จุฬนุตรทุก
๓. อาสวโคจจก	๔. สยโยชนโคจจก
๕. คนุถโคจจก	๖. โอมโคจจก
๗. โยคโคจจก	๘. นีวณโคจจก
๙. ปรามาสโคจจก	๑๐. มหนุตรทุก
๑๑. อุปาทานโคจจก	๑๒. กิเลสโคจจก
๑๓. ปิฎจิทุก	

ในจำนวนทูกะ ๑๓ หมวดนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุโคจจกก่อนแล้วทรงแสดงจุฬนุตรทุกเป็นต้นต่อไปตามลำดับ

๑. เหตุโคจจก

ในเหตุโคจจกนี้มีทูกะ ๖ ประเภท คือ ๑. เหตุทุก ๒. สเหตุทุก ๓. เหตุสมปยุตตทุก ๔. เหตุสเหตุทุก ๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก ๖. นเหตุสเหตุทุก

๑. เหตุทุก

ปฐมบท เหตุ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุหรือที่เป็นเหตุ มีอยู่
ทุติยบท น เหตุ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าเหตุหรือที่ไม่เป็นเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่เหตุ ๖ คือ โลกะ โทสะ โมหะ อโลกะ อโทสะ อโมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมัตถะ ๓ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้สังฆารชั้นธัมมัตถะ ๑ ธัมมัตถะ ๑ ธัมมธัมมัตถะ ๑ สัจจะ ๓

สังขะ ๓ คือ เหตุทั้ง ๕ (เว้นโลกเหตุ) ที่ในโลภียสเหตุกจิต ๖๓ เป็นทุกขสังข จั โลภเหตุเป็นสมุทัยสังข สัมมาทิฏฐิมรรค คืออโมหเหตุที่อยู่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข อโลภะ อโทสะ ที่ในมัคคจิต ๔ และอโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสังขวิมุต

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓๓ สังขะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สังขะ ๓

สังขะ ๓ คือ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖) รูป ๒๘ เป็นทุกขสังข นิพพานเป็นนิโรธสังข องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๗ ผลจิตตูปบาท ๓๔ เป็นสังขวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และชื่อว่า **นิปฺปเทสทุก**

๒. สเหตุกทุก

ปฐมบท สเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุประกอบ มีอยู่

ทุตียบท อเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓๓ สังขะแล้ว ได้ชั้นธ ๔ आयตนะ ๒ ๓๓ ๒ สังขะ ๓

สังขะ ๓ คือ โลภียสเหตุกจิต ๖๓ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกเจตสิก) เป็นทุกขสังข โลภเจตสิกเป็นสมุทัยสังข องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขวิมุต

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัณฺณสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓๓ สังขะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สังขะ ๒

ชั้น ๕ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปชั้น ในอัญญสมานเจตสิก ๑๒ นั้น เวทนาเจตสิกเป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาชั้น อัญญสมานเจตสิกที่เหลือ ๑๐ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็นสังขารชั้น อเหตุกจิต ๑๘ เป็นวิญญานชั้น นิพพานเป็นชั้นวิมุต

สังขะ ๒ คือ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังข จ นิพพานเป็นนิโรธสังข

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฐนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๓. เหตุสมปยุตตทุก

ปฐมบท เหตุสมปยุตตทา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

ทุติยบท เหตุวิปยุตตทา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของ เหตุสมปยุตตทุก นี้ เหมือนกันกับองค์ธรรมของ สเหตุกทุก ทุกประการ เหตุสมปยุตตทุกและสเหตุกทุกทั้ง ๒ นี้ ว่าโดยเนื้อความเป็นอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่ศัพท์เท่านั้น การที่พระพุทธองค์ทรงแสดง เหตุสมปยุตตทุก ซึ่งมีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกันกับสเหตุกทุกนั้นก็เพราะโดยเทศนาวิลาสและเป็นปุคคลัชฌายะเท่านั้น ทุกะอื่น ๆ ที่มีองค์ธรรมซ้ำเหมือน ๆ กัน ก็ขอให้นักศึกษาพึงทราบตามนัยที่กล่าวมานี้

๔. เหตุสเหตุกทุก

ปฐมบท เหตุ เจว ธมฺมา สเหตุกา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุและที่มีเหตุประกอบ มีอยู่

ทุติยบท สเหตุกา เจว ธมฺมา น จ เหตุ. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุประกอบ แต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เหตุ ๖ (เวทนาโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้สังขารชั้น ๑ อัมมายตนะ ๑ อัมมธาดู ๑ สัจจะ ๓

สัจจะ ๓ คือ ทุกขสัจจ์ สมุทัยสัจจ์ มัคคสัจจ์ อโลภะ อโทสะ ที่ใน มัคคจิต ๔ และอโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๔ आयตนะ ๒ ๓ สัจจะ ๒

สัจจะ ๒ คือ โลภียสเหตุกจิต ๖๓ เจตสิก ๔๖ เป็นทุกขสัจจ์ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ์ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๗ ผลจิตตูปบาท ๓๔ เป็นสัจจวิมุต, อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก

ปฐมบท เหตุ เจว ธมฺมา เหตุสมปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุ และที่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

ทุตติยบท เหตุสมปยุตฺตา เจว ธมฺมา น จ เหตุ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ ประกอบด้วยเหตุ แต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมเป็นต้นจนถึงทุกวิมุตเหล่านี้ เหมือนกันกับเหตุสเหตุทุกทุกประการ

๖. นเหตุสเหตุทุก

ปฐมบท น เหตุ โข ปน ธมฺมา สเหตุกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าเหตุ แต่มีเหตุประกอบ มีอยู่

ทุตติยบท น เหตุ โข ปน ธมฺมา อเหตุกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าเหตุ และไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๔ आयตนะ ๒ ๓ สัจจะ ๒, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒, ฯลฯ

เหตุทั้ง ๖ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

จบ เหตุโคจร

๒. จุฬนุตรทุก

ใน จุฬนุตรทุกนี้มีทุกะ ๗ ประเภทคือ ๑. สปปจยทุก ๒. สงข-
ตทุก ๓. สนิทสนทุก ๔. สปปฏิมทุก ๕. รูปีทุก ๖. โลเกียทุก ๗. เกณจิ-
วิญญะยทุก

๑. สปปจยทุก

ปฐมบท สปปจยชา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีปัจจัย ๔ (คือ กรรม จิต
อุตุ อาหาร) ประชุม มีอยู่

ทุตียบท อปปจยชา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีปัจจัย ๔ (คือ กรรม
จิต อุตุ อาหาร) ประชุม มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรม
เหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒
ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ นิพพาน, นิพพานนี้พ้นจากการนับ
สงเคราะห์โดยความเป็นชั้นแล้วได้ธัมมอายุตนะ ๑ ธัมมธาตุ ๑ นิโรธสัจจ ๑

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๒. สงขตทุก

ปฐมบท สงขตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกประชุมโดยปัจจัย ๔ (คือ
กรรม จิต อุตุ อาหาร) มีอยู่

ทุติยบท อสงฺขตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกปรุงแต่งโดยปัจจัย ๔ (คือ กรรม จิต อกุศล อาหาร) มีอยู่
องค์ธรรมใน สงฺขตทุก นี้เหมือนกันกับ สปปจฺจยทุก ทุกประการ
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. สนิทสุสนทุก

ปฐมบท สนิทสุสนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วย
การเห็นได้ มีอยู่

ทุติยบท อนิทสุสนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีสภาพเป็นไปพร้อม
ด้วยการเห็นได้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูปารมณฺ, รูปารมณฺนี้เมื่อจำแนก
โดยชั้น ๓ อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ รูปายตนะ ๑ รูปธาตุ ๑
ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้น
รูปารมณฺ) นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓ สัจจะ แล้ว
ได้ชั้น ๕ อายตนะ ๑๑ (เว้นรูปายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นรูปธาตุ) สัจจะ ๔, ฯลฯ
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๔. สปปฏฺฐิตทุก

ปฐมบท สปปฏฺฐิตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วย
การกระทบได้ มีอยู่

ทุติยบท อปปฏฺฐิตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีสภาพเป็นไปพร้อมด้วย
การกระทบได้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โฬฬาริกรูป ๑๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ โฬฬาริกายตนะ ๑๐
โฬฬาริกธาตุ ๑๐ ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๒ ชาติ ๘ สัจจะ ๔, มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขารวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปุปเทสทุก**

๕. รูปีทุก

ปฐมบท รูปินอ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีรูปปนลักษณะคือความสลายไป มีอยู่

ทุตียบท อรูปินอ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีรูปปนลักษณะคือความสลายไป มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ โยฟาริกายตนะ ๑๐ อัมมายตนะ ๑ โยฟาริกชาติ ๑๐ อัมมชาติ ๑ ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ आयตนะ ๒ ชาติ ๘ สัจจะ ๔, นิพพานเป็นชั้นวิมุต มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขารวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปุปเทสทุก**

๖. โลเกียทุก

ปฐมบท โลเกีย ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่สงเคราะห์เข้าในสังขารโลกอันเป็นวัฏฏทุกซ์ ซึ่งมีสภาพเกิดดับ มีอยู่

ทุตียบท โลกุตตธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พ้นจากสังขารโลกอันเป็นวัฏฏทุกซ์ ซึ่งมีสภาพเกิดดับ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๒, ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้นธ ๔ आयตนะ ๒ ๓๓ ๒ สัจจะ ๒, นิพพานเป็นชั้นธวิมุต มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุตนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

คำอธิบายในโลเกียทุก

คำว่า “สังฆารธรรม” และ “สังฆารโลก” ธรรม ๒ อย่างนี้มีความต่างกัน กล่าวคือ “สังฆารธรรม” นั้น ได้แก่จิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ “สังฆารโลก” นั้นหมายเอาเฉพาะโลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ฉะนั้น โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ ที่จัดนับเข้าสังฆารธรรมก็เพราะมีความเกิดดับ ที่จัดว่าไม่ใช่สังฆารโลกก็เพราะเหตุว่าจิตเจตสิกเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุให้หมุนเวียนอยู่ในโลกอันเป็นวัฏฏทุกซ์ เพราะว่าสิ่งใดมีความเกิดดับสิ่งนั้นก็เรียกว่า “สังฆารทุกซ์” ด้วย เหตุนี้โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ จึงเป็นแต่สังฆารธรรมแต่ไม่ใช่วัฏฏทุกซ์ ส่วน โลเกียจิต ๘๑ นั้นเป็น “สังฆารทุกซ์” ด้วยเป็น “วัฏฏทุกซ์” ด้วย

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ เรียกว่าโลกุตตระนั้น เพราะเป็นเหตุให้พ้นจากโลก คือถึงสอุปาทิเสสนิพพานอันมีสภาพสงบจากรูปนามชั้นธ ๕ นี้ เป็นการเรียกโดย อุปจารนัย (นัยโดยอ้อม) สำหรับพระนิพพานที่เรียกว่าโลกุตตระนั้น เป็นการเรียกโดย มุขยนัย (นัยโดยตรง) เพราะสภาพนี้มีอยู่โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับโลก

๓. เกณจิวิญญูญทุก

ปฐมบท เกณจิ วิญญูญยา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ได้โดยจิต บางอย่าง มีจักขุวิญญูญจิตเป็นต้น มีอยู่

หุติยบท เกณจิ น วิญญูญยา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่าง มีจักขุวิญญูญาณจิตเป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่างมีจักขุวิญญูญาณจิต เป็นต้น, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๕ อายตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๔

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิตบางอย่างมีจักขุวิญญูญาณจิต เป็นต้น, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๕ อายตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๔

แสดงองค์ธรรมในบททั้ง ๒

ตามนัยแห่งอวัฐฐสาลินีอรรถกถามี ๑๒ นัยคือ

นัยที่ ๑ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูปารมณฺที่พึงรู้ได้โดยจักขุวิญญูญาณ-จิต ๒ รูปารมณฺนี้ จำแนกเป็นรูปชั้นธัมม ๑ รูปายตนะ ๑ รูป๓๓ ๑ ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้นรูปารมณฺ) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจักขุวิญญูญาณจิต ๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๕ อายตนะ ๑๑ ๓๓ ๑๗ สัจจะ ๔

นัยที่ ๒ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สัททารมณฺที่พึงรู้ได้โดยโสท-วิญญูญาณจิต ๒, สัททารมณฺนี้ จำแนกเป็นรูปชั้นธัมม ๑ สัททายตนะ ๑ สัทท๓๓ ๑ ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้นสัททารมณฺ) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยโสทวิญญูญาณจิต ๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธัมม ๕ อายตนะ ๑๑ ๓๓ ๑๗ สัจจะ ๔

นัยที่ ๓ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันธารมณฺเฑที่พึงรู้ได้โดยฆาน-
วิญญูณจิต ๒, คันธารมณฺเฑนี้ จำแนกเป็นรูปขันธ์ ๑ คันธอายตนะ ๑ คันธธาคู ๑
ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้น
คันธารมณฺเฑ) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยฆานวิญญูณจิต ๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยขันธ์ อายตนะ ธาคู สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาคู ๑๗
สัจจะ ๔

นัยที่ ๔ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รสารมณฺเฑที่พึงรู้ได้โดยชีวหา-
วิญญูณจิต ๒, รสารมณฺเฑนี้ จำแนกเป็นรูปขันธ์ ๑ รสอายตนะ ๑ รสธาคู ๑
ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้น
รสารมณฺเฑ) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยชีวหาวิญญูณจิต ๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยขันธ์ อายตนะ ธาคู สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑ ธาคู ๑๗
สัจจะ ๔

นัยที่ ๕ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โผฏฐัพพารมณฺเฑที่พึงรู้ได้โดยกาย
วิญญูณจิต ๒, โผฏฐัพพารมณฺเฑนี้ จำแนกเป็นรูปขันธ์ ๑ โผฏฐัพพายตนะ ๑
โผฏฐัพพธาคู ๑ ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๕ (เว้น
โผฏฐัพพารมณฺเฑ) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยกายวิญญูณจิต ๒, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยขันธ์ อายตนะ ธาคู สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๑
ธาคู ๑๗ สัจจะ ๔

นัยที่ ๖ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญจารมณฺเฑ มีรูปารมณฺเฑเป็นต้น ที่พึง
รู้ได้โดยมโนธาคู ๓, ปัญจารมณฺเฑนี้จำแนกเป็นรูปขันธ์ ๑ อายตนะ ๕ ธาคู ๕
ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๑ (เว้น
วิสยรูป ๗) นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยมโนธาคู ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยขันธ์ อายตนะ ธาคู สัจจะแล้ว ได้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๗ ธาคู ๑๓ สัจจะ ๔

นัยที่ ๗ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่พึงรู้ได้โดยสันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ หลีตูปปาทจิต ๑, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยสันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ หลีตูปปาทจิต ๑, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ आयตนะ ๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๓

นัยที่ ๘ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่พึงรู้ได้โดยอกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยอกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ आयตนะ ๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๒

นัยที่ ๙ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญาจิต ๑, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๔

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อรหัตตมัคคจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ เจตสิก ๓๖ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญาจิต ๑, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ आयตนะ ๒ ชาติ ๒ มัคคสัจ ๑

นัยที่ ๑๐ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อากาสาัญญาตณกุศลจิต ๑ กริยาจิต ๑ เจตสิก ๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยวิญญาณัญญาตณมานจิต ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ आयตนะ ๒ ชาติ ๒ ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอาภาสอันญายตนกุศล และกริยา) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยวิญญานัญญายตน-
ฌานจิต ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้
ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๔

นัยที่ ๑๑ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อากิญจัญญายตนกุศลจิต ๑ กริยาจิต ๑
เจตสิก ๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิต ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ๓๓ ๒
ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอากิญจัญญายตน-
กุศลและกริยา) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยเนวสัญญานา-
สัญญายตนฌานจิต ๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓
สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๔

นัยที่ ๑๒ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยโลกุตตรจิต ๘,
นิพพานนี้เมื่อยกเว้นการนับสงเคราะห์โดยความเป็นชั้นเสียแล้ว ได้ธัมมาย-
ตนะ ๓๓ ๓๓ นิโรธสัจ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ไม่พึงรู้
ได้โดยโลกุตตรจิต ๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ สัจจะ
แล้ว ได้ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ๓๓ ๑๘ สัจจะ ๓

หมายเหตุ การแสดงองค์ธรรมตามนัยแห่งอัฐฐานสาลีนี้หรือรอกถาตั้งที่กล่าวมานี้
องค์ธรรมของ เกนจิ ที่อยู่ในปฐมบทและทุตติยบทซึ่งเป็นกัตตูปท อารัมมณิกบท
วิญญานบทเหมือนกัน แต่องค์ธรรมของคำว่า วิญญูญาย ธมฺมา. ที่อยู่ใน
ปฐมบทและทุตติยบท ซึ่งเป็นกรรมบท อารัมมณบท วิญญูตัพพบทนั้น ต่างกัน

แสดงองค์ธรรมในบทที่ ๒

ตามนัยแห่งมูลฎีกา มี ๑๕ นัย คือ

นัยที่ ๑ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูปารมณที่พึงรู้ได้โดยจักขุวิญญานจิต
๒ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ รูปารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ คือ โสตวิญญูณจิต ๒ ฆานวิญญูณจิต ๒ ชิวหาวิญญูณจิต ๒ กายวิญญูณจิต ๒ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๒ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สัททารมณฺ์ ที่พึงรู้ได้โดยโสตวิญญูณจิต ๒ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ สัททารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ คือ จักขุวิญญูณจิต ๒ ฆานวิญญูณจิต ๒ ชิวหาวิญญูณจิต ๒ กายวิญญูณจิต ๒ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๓ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันธารมณฺ์ ที่พึงรู้ได้โดยฆานวิญญูณจิต ๒ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ คันธารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ คือ จักขุวิญญูณจิต ๒ โสตวิญญูณจิต ๒ ชิวหาวิญญูณจิต ๒ กายวิญญูณจิต ๒ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๔ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รสารมณฺ์ ที่พึงรู้ได้โดยชิวหาวิญญูณจิต ๒ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ รสารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ คือ จักขุวิญญูณจิต ๒ โสตวิญญูณจิต ๒ ฆานวิญญูณจิต ๒ กายวิญญูณจิต ๒ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัันตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๕ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โผฏฐัพพารมณฺ์ ที่พึงรู้ได้โดยกายวิญญูณจิต ๒ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โผฏฐัพพารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ คือ จักขุวิญญูณจิต ๒ โสตวิญญูณจิต ๒ ฆานวิญญูณจิต ๒ ชิวหาวิญญูณจิต

๒ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๖ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญจารมณ ที่พึงรู้ได้โดยมโนธาตุ ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ปัญจารมณ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๓๕ คือ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๗ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่พึงรู้ได้โดยตทารัมมณจิต ๑๑ หลิตุปปาตจิต ๑ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๓๕ คือบัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๘ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่พึงรู้ได้โดยอกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๒๙ คือ บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ นิพพานารัมมณิกจิต เอกัณตะ ๘ ฯลฯ

นัยที่ ๙ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต ๑ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยบัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ ฯลฯ

นัยที่ ๑๐ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยมโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ กริยาอภิญญาจิต ๑ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน
ที่ไม่พึงรู้ได้โดยบัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ ฯลฯ

นัยที่ ๑๑ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อากาสาัญญาตนกุศลจิต ๑ เจตสิก
๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยวิญญาณัญญาตนกุศลจิต และวิปากจิต ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อากาสาัญญาตนกุศลจิต ๑ เจตสิก
๓๐ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๕๗ คือ กามารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๕ บัญญัติตา-
รัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ และเนวสัณญานา-
สัณญายตณมานจิต ๓ ฯลฯ

นัยที่ ๑๒ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อากาสาัญญาตนกุศลจิต ๑ กริยาจิต
๑ เจตสิก ๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยวิญญาณัญญาตนกริยาจิต ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อากาสาัญญาตนกุศลจิต ๑ กริยาจิต
๑ เจตสิก ๓๐ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๕๗ คือ กามารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๕
บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ และ
เนวสัณญานาสัณญายตณมานจิต ๓ ฯลฯ

นัยที่ ๑๓ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาภิญัจญญาตนกุศลจิต ๑ เจตสิก
๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยเนวสัณญานาสัณญายตนกุศลจิต และวิปากจิต ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อาภิญัจญญาตนกุศลจิต ๑ เจตสิก ๓๐
ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๕๗ คือ กามารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๕ บัญญัติตารัมมณิก-
จิตเอกัณตะ ๒๑ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ และวิญญาณัญญาตณมาน
จิต ๓ ฯลฯ

นัยที่ ๑๔ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาภิญัจญญาตนกุศลจิต ๑ กริยาจิต ๑
เจตสิก ๓๐ ที่พึงรู้ได้โดยเนวสัณญานาสัณญายตนกริยาจิต ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อาภิญัจญญาตนกุศลจิต ๑ กริยาจิต ๑
เจตสิก ๓๐ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๕๗ คือ กามารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๕
บัญญัติตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘ และ
วิญญาณัญญาตณมานจิต ๓ ฯลฯ

นัยที่ ๑๕ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยโลกุตตรจิต ๘
ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๗๒ คือ
กามารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๕ โลเกียะและบัญญัติตารัมมณิกจิต ๒๐ บัญญัติตา-
รัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖ ฯลฯ

หมายเหตุ การแสดงองค์ธรรมตามนัยแห่งมูลฎีกาดังที่กล่าวมานี้ องค์ธรรมของ
เกณจิ ที่อยู่ในปฐมบทและทุติยบทซึ่งเป็นกัตตูปบท อารัมมณิกบท วิญญาณบท
ต่างกัน แต่องค์ธรรมของคำว่า **วิญญะยยา ธมฺมา** ที่อยู่ในปฐมบทและทุติยบท
ซึ่งเป็นกรรมบท อารัมมณบท วิญญาตัพพบท นั้น เหมือนกัน

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

จบ จุฬนฺตรทุก

๓. อาสวโคจจก

ในอาสวโคจจกนี้มีทุกะ ๖ ประเภทคือ ๑. อาสวทุก ๒. สาสวทุก
๓. อาสวสมฺปยุตฺตทุก ๔. อาสวสาสวทุก ๕. อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก
๖. อาสววิปฺปยุตฺตสาสวทุก

๑. อาสวทุก

ปฐมบท อาสวา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า อาสวะ หรือที่มีสภาพ
ไหลไป ว่าโดยภูมิถึงภวัคคภูมิ ว่าโดยธรรมถึงโคตรภู หรือที่มีสภาพ
เหมือนสุราที่หมักไว้นาน มีอยู่

ทุติยบท โน อาสวา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า อาสวะ หรือที่ไม่มี
สภาพไหลไป หรือที่ไม่มีสภาพเหมือนสุราที่หมักไว้นาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ ทิฏฐิ
โมหะ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้สังขาร

ชั้น ๑ อัมมายนะ ๑ อัมมธาดุ ๑ สัจจะ ๒ คือ ทิฏฐิ โมหะ เป็นทุกขสัจ
โลภะเป็นสมุทัยสัจ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะองค์
ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ ธาตุ
สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. สาสวทุก

ปฐมบท สาสวา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่
หุติยบท อนาสวา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. อาสวสมปยุตฺตทุก

ปฐมบท อาสวสมปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยอาสวะ
มีอยู่

หุติยบท อาสววิปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ
มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก
ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายตนะ
ธาตุ สัจจะแล้ว ได้นามชั้น ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต
๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน,

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๕
 आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๓

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๔. อาสวสาสวทุก

ปฐมบท **อาสวา เจว ธมฺมา สาสวา จ.** สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอาสวะ
 และเป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท **สาสวา เจว ธมฺมา โน จ อาสวา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์
 ของอาสวะแต่ไม่ชื่อว่าอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ ทิฏฐิ
 โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้น
 อาสวะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทศทุก**

๕. อาสวอาสวสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท **อาสวา เจว ธมฺมา อาสวสมฺปยุตฺตา จ.** สภาวธรรมทั้งหลายที่มี
 ชื่อว่า อาสวะ และ ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท **อาสวสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อาสวา.** สภาวธรรมทั้งหลายที่
 ประกอบด้วยอาสวะแต่ไม่ชื่อว่าอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ ทิฏฐิ
 โมหะ ที่ในโลภมูลจิต ๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นอาสวะ
 องค์ธรรม ๓), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ใน
 โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทศทุก**

๖. อาสววิปยุตตาสวทุก

ปฐมบท อาสววิปยุตตา โข ปน ธมฺมา สาสวาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ แต่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท อาสววิปยุตตา โข ปน ธมฺมา อนาสวาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ และไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก.** และ **สปปเทสทุก**

จบ อาสวโคจณก

๔. สลฺยโณชนโคจณก

ในสลฺยโณชนโคจณกนี้มีทุกะ ๖ ประเภทคือ ๑. สลฺยโณชนทุก ๒. สลฺยโณชนียทุก ๓. สลฺยโณชนสมฺปยุตตทุก ๔. สลฺยโณชนสลฺยโณชนียทุก ๕. สลฺยโณชนสลฺยโณชนสมฺปยุตตทุก ๖. สลฺยโณชนวิปยุตตสลฺยโณชนียทุก

๑. สลฺยโณชนทุก

ปฐมบท สลฺยโณชนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าสลฺยโณชน มีอยู่

ทุติยบท โน สลฺยโณชนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าสลฺยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สลฺยโณชน้องค์ธรรม ๘ คือ โลกะ โทสะ มานะ ทิณฺณฐิ วิจิกิจฉา อิสสา มัจฉริยะ โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๔๔ (เว้นสัญญาชน้องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

หมายเหตุ สัญญาชน้องค์ธรรม ๘ นี้ แสดงตามอภิธรรมนัย

๒. สลยโชนนียทุก

ปฐมบท สลยโชนนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของสัญญาชน้องค์ธรรม มีอยู่

ทุตียบท อสลยโชนนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของสัญญาชน้องค์ธรรม มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๓. สลยโชนสมปยุตตทุก

ปฐมบท สลยโชนสมปยุตตธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยสัญญาชน้องค์ธรรม มีอยู่

ทุตียบท สลยโชนวิปยุตตธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสัญญาชน้องค์ธรรม มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๔. สลฺยโฆชนสลฺยโฆชนียทุก

ปฐุมบถ สลฺยโฆชนา เจว ธมฺมา สลฺยโฆชนียา จ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ชื่อว่าสลฺยโฆชน์ และเป็นอารมณ์ของสลฺยโฆชน์ มีอยู่

ทุตติยบถ สลฺยโฆชนียา เจว ธมฺมา โน จ สลฺยโฆชนา. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่เป็นอารมณ์ของสลฺยโฆชน์ แต่ไม่ชื่อว่าสลฺยโฆชน์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบถ ได้แก่ สลฺยโฆชน์องค์ธรรม ๘ คือ โลกะ
โทสะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา อิสสา มัจฉริยะ โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยชั้นธัมม ๗

องค์ธรรมของทุตติยบถ ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้น
สลฺยโฆชน์องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ๗

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. สลฺยโฆชนสลฺยโฆชนสมฺปยุตฺตทุก

ปฐุมบถ สลฺยโฆชนา เจว ธมฺมา สลฺยโฆชนสมฺปยุตฺตา จ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ชื่อว่าสลฺยโฆชน์และประกอบด้วยสลฺยโฆชน์ มีอยู่

ทุตติยบถ สลฺยโฆชนสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ สลฺยโฆชนา. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ประกอบด้วยสลฺยโฆชน์ แต่ไม่ชื่อว่าสลฺยโฆชน์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบถ ได้แก่ สลฺยโฆชน์องค์ธรรม ๘ คือ โลกะ โทสะ
มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา อิสสา มัจฉริยะ โมหะ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจ-
สัมปยุตตจิต ๑), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ๗

องค์ธรรมของทุตติยบถ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้น
สลฺยโฆชน์องค์ธรรม ๘), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ๗

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ใน
อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. สลฺยโฆชนวิปฺปยุตฺตสลฺยโฆชนียทุก

ปฐฺมบถ สลฺยโฆชนวิปฺปยุตฺตา โห ปน ธมฺมา สลฺยโฆชนียาปิ. สภาวธรรม
 ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสลฺยโฆชน แต่เป็นอารมณ์ของสลฺยโฆชน
 มีอยู่

ทุตฺติยบถ สลฺยโฆชนวิปฺปยุตฺตา โห ปน ธมฺมา อสลฺยโฆชนียาปิ. สภาวธรรม
 ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสลฺยโฆชน และไม่เป็นอารมณ์ของสลฺยโฆชน
 มีอยู่

องค์ธรรมของปฐฺมบถ ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒
 กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘,
 ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธิ์ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตฺติยบถ ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
 ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธิ์ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต

๑) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทฺธนามทุก และ สปปเทสทุก

จบ สลฺยโฆชนโคจจก

๕. คนฺถโคจจก

ในคนฺถโคจจกนี้มีทุกะ ๖ ประเภทคือ ๑. คนฺถทุก ๒. คนฺถนียทุก
 ๓. คนฺถสมฺปยุตฺตทุก ๔. คนฺถคนฺถนียทุก ๕. คนฺถคนฺถสมฺปยุตฺตทุก
 ๖. คนฺถวิปฺปยุตฺตคนฺถนียทุก

๑. คนฺถทุก

ปฐฺมบถ คนฺธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคั่นถะ มีอยู่

ทุตฺติยบถ โน คนฺธา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าคั่นถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๓ คือ โลกะ โทสะ ทิฏฐิ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๔๘ (เว้นคันถะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ
 ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๒. คนุถนียทุก

ปฐมบท คนุถนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

ทุติยบท อคนุถนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๓. คนุถสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท คนุถสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยคันถะ มีอยู่

ทุติยบท คนุถวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ (เว้นโทสะ วิจิกิจฉา และโลกเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปยุตตจิต), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โหมมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ ภิรียาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๔๓ และโลกเจตสิกที่ในทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ในโทสมุลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน (เว้นโลกะ ทิฏฐิ มานะ

โทสะ อีสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิตตะ), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๔. คนุถคนุถนียทุก

ปฐมบท คนุถา เจว ธมฺมา คนุถนียา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคั่นถะ และเป็นอารมณ์ของคั่นถะ มีอยู่

ทุติยบท คนุถนียา เจว ธมฺมา โน จ คนุถา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของคั่นถะแต่ไม่ชื่อว่าคั่นถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คั่นถะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ โทสะ ทิฏฐิ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้น คั่นถะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทูกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทศทุก**

๕. คนุถคนุถสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท คนุถา เจว ธมฺมา คนุถสมฺปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคั่นถะ และที่ประกอบด้วยคั่นถะ มีอยู่

ทุติยบท คนุถสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ คนุถา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยคั่นถะแต่ไม่ชื่อว่าคั่นถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภะ ทิฏฐิ ที่ในทิวฐิตตสัมปยุตตจิต ๔, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ โทสมุขจิต ๒ เจตสิก ๒๓ (เว้น คั่นถะองค์ธรรม ๓ และวิจิกิจฉา) ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

โมหมุขจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๔๓ และโลกเจตสิกที่ในทิวฐิตตวิปยุตตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ในโทสมุขจิต ๒

รูป ๒๘ นิพพาน (เว้นโลภะ ทิณฺณิ มาณะ โทสะ อีสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิตฺตะ) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. คนฺถวิปยุตฺตคนฺถนิยทุก

ปฐมบถ คนฺถวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา คนฺถนิยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคันถะแต่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

ทุติยบถ คนฺถวิปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อคนฺถนิยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคันถะและไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิกที่ประกอบ ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทิณฺณิ คตวิปยุตฺตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบถ ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ (เว้นโทสะ วิจิกิฉา และโลภเจตสิกที่ในทิณฺณิคตวิปยุตฺตจิต ๔) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

จบ คนฺถโคจจก

๖. โอมโคจจก

ในโอมโคจจกนี้มีทุกะ ๖ ประเภทคือ ๑. โอมทุก ๒. โอมนิยทุก ๓. โอมสมฺปยุตฺตทุก ๔. โอมโอมนิยทุก ๕. โอมโอมสมฺปยุตฺตทุก ๖. โอมวิปยุตฺตโอมนิยทุก

๑. โอมทุก

ปฐมบท โอมฯ ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโอมะ มีอยู่

ทุติยบท โน โอมฯ ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโอมะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โอมะองค์ธรรม ๓ คือ โลกะ ทิณฺณู โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๔๘ (เว้นโอมะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. โอมนียทุก

ปฐมบท โอมนียฯ ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโอมะ มีอยู่

ทุติยบท อโนมฺนียฯ ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของโอมะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. โอมสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โอมสมฺปยุตฺตา ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยโอมะ มีอยู่

ทุติยบท โอมวิปฺปยุตฺตา ฐมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโอมะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๔. โอมโอมนียทุก

ปฐมบท โอมฯ เจว ธมฺมา โอมนียา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโอมะ และเป็นอารมณ์ของโอมะ มีอยู่

ทุตียบท โอมนียา เจว ธมฺมา โน จ โอมฯ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น อารมณ์ของโอมะแต่ไม่ชื่อว่าโอมะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โอมะองค์ธรรม ๓ คือ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้นโอมะ องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. โอมโอมสมปยุตตทุก

ปฐมบท โอมฯ เจว ธมฺมา โอมสมปยุตตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า โอมะ และที่ประกอบด้วยโอมะ มีอยู่

ทุตียบท โอมสมปยุตตา เจว ธมฺมา โน จ โอมฯ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ ประกอบด้วยโอมะแต่ไม่ชื่อว่าโอมะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ที่ในโลภมูลิต ๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นโอมะ องค์ธรรม ๓), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิก
 ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทูกระนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๖. โขวิปยุตตโชนียทุก

ปฐมบท โขวิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา โชนินยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
 ที่ไม่ประกอบด้วยโอชะ แต่เป็นอารมณ์ของโอชะ มีอยู่

ทุติยบท โขวิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา อโนชนินยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
 ที่ไม่ประกอบด้วยโอชะ และไม่เป็นอารมณ์ของโอชะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒
 กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป
 ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
 ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูล-
 จิต ๒) เป็นทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

จบ โขโคจจก

๗. โยคโคจจก

ในโยคโคจจกนี้มีทูกระ ๖ ประเภทคือ ๑. โยคทุก ๒. โยคนียทุก
 ๓. โยคสมปยุตตทุก ๔. โยคโยคนียทุก ๕. โยคโยคสมปยุตตทุก
 ๖. โยควิปยุตตโยคนียทุก

๑. โยคทุก

ปฐมบท โยคา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โน โยคา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โยคะองค์ธรรม ๓ คือ โลกะ ทิณฺณจิ-
โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๔๙ (เว้นโยคะองค์
ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. โยคนียทุก

ปฐมบท โยคนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

ทุติยบท อโยคนียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. โยคสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โยคสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยโยคะ
มีอยู่

ทุติยบท โยควิปฺยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโยคะ
มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมห-
เจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๔. โยคโยคินียทุก

ปฐุมบท โยคา เจว ธมฺมา โยคินียา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโยคะ และเป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

ทุตติยบท โยคินียา เจว ธมฺมา โน จ โยคา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น อารมณ์ของโยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบท ได้แก่ โยคะองค์ธรรม ๓ คือ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้นโยคะ องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. โยคโยคสมปยุตฺตทุก

ปฐุมบท โยคา เจว ธมฺมา โยคสมปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า โยคะและประกอบด้วยโยคะ มีอยู่

ทุตติยบท โยคสมปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ โยคา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ ประกอบด้วยโยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบท ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ที่ในโลภมูลจิต ๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นโยคะ องค์ธรรม ๓), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิก
 ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก และ สปปเทสทุก**

๖. โยควิปยุตตโยคินียทุก

ปฐมบท โยควิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา โยคินียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่
 ประกอบด้วยโยคะแต่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยควิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา อโยคินียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
 ที่ไม่ประกอบด้วยโยคะ และไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒
 กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒
 รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
 ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูล-
 จิต ๒) เป็นทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก และ สปปเทสทุก**

จบ โยคโคจจน

๘. นีวรณโคจจน

ในนีวรณโคจจนนี้มีทูกะ ๖ ประเภทคือ ๑. นีวรณทุก ๒. นีวรณียทุก
 ๓. นีวรณสมุပ္ยุตตทุก ๔. นีวรณนีวรณียทุก ๕. นีวรณนีวรณสมุပ္ยุตตทุก
 ๖. นีวรณวิปปยุตตนีวรณียทุก

๑. นีวรณทุก

ปฐมบท นีวรณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่านิวรณ มีอยู่

ทุติยบท โน นีวรณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่านิวรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นีวรณองค์ธรรม ๘ คือ โลภาะ โทสะ ถีนะ มितถะ อุทัจจะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๔๔ (เว้นนิวรณองค์ธรรม ๘) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. นีวรณียทุก

ปฐมบท นีวรณียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของนิวรณ มีอยู่

ทุติยบท อนีวรณียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของนิวรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. นีวรณสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท นีวรณสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยนิวรณ มีอยู่

ทุติยบท นีวรณวิปฺยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยนิวรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิต ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ
 ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๔. นีวรณนีวรณียทุก

ปฐมบท นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณียา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า นีวรณและเป็นอารมณ์ของนีวรณ มีอยู่

ทุตียบท นีวรณียา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น อารมณ์ของนีวรณแต่ไม่ชื่อนีวรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นีวรณองค์ธรรม ๘ คือ โลภะ โทสะ ถีนะ มิตถะ อุทัจจะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก โดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้นนีวรณ องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. นีวรณนีวรณสมปยุตตทุก

ปฐมบท นีวรณา เจว ธมฺมา นีวรณสมปยุตตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ ชื่อนีวรณ และประกอบด้วยนีวรณ มีอยู่

ทุตียบท นีวรณสมปยุตตา เจว ธมฺมา โน จ นีวรณา. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยนีวรณ แต่ไม่ชื่อนีวรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นีวรณองค์ธรรม ๘ คือ โลภะ โทสะ ถีนะ มิตถะ อุทัจจะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา โมหะ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก โดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้นนีวรณ องค์ธรรม ๘), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

กุศลจิต ๑๒ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๖. นีวรณวิปยุตตนีวรณียทุก

ปฐมบท นีวรณวิปยุตตนา โข ปน ธมฺมา นีวรณียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ไม่ประกอบด้วยนิรณแต่เป็นอารมณ์ของนิรณ มีอยู่

ทุติยบท นีวรณวิปยุตตนา โข ปน ธมฺมา อนีวรณียาปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยนิรณและไม่เป็นอารมณ์ของนิรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกียกุศลจิต ๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

จบ นีวรณโคจจก

๙. ปรามาสโคจจก

ในปรามาสโคจจกนี้มีทุกะ ๕ ประเภทคือ ๑. ปรามาสทุก
๒. ปรามัญทุก ๓. ปรามาสสมุပ္ยุตตทุก ๔. ปรามาสปรามัญทุก
๕. ปรามาสวิปยุตตปรามัญทุก

๑. ปรามาสทุก

ปฐมบท ปรามาสา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าปรามาสหรือสภาว-
ธรรมทั้งหลายที่ยึดถือผิดจากความเป็นจริง มีอยู่

หุติยบท โน ปรามาสา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เชื่อว่าปรามาสะ หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ยึดถือผิดจากความเป็นจริง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปรามาสะองค์ธรรม ๑ คือ ทิฏฐิ, ธรรมนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. ปรามัญจทุก

ปฐมบท ปรามัญจา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

หุติยบท อปรามัญจา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของ ปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๓. ปรามาสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท ปรามาสสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วย ปรามาสะ มีอยู่

หุติยบท ปรามาสวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วย ปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๒๐ (เว้น ทิฏฐิ มานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา), ธรรมเหล่านี้เมื่อ จำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทิฏฐิเจตสิก เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. ปรามาสปรามัญทุก

ปฐมบท ปรามาสา เจว ธมฺมา ปรามัญจา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า ปรามาสะและเป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

ทุตียบท ปรามัญจา เจว ธมฺมา โน จ ปรามาสา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะแต่ไม่ชื่อว่าปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปรามาสะองค์ธรรม ๑ คือ ทิฏฐิ, ธรรมนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. ปรามาสวิปยุตตปรามัญทุก

ปฐมบท ปรามาสวิปยุตตา โข ปน ธมฺมา ปรามัญจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะแต่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

ทุตียบท ปรามาสวิปยุตตา โข ปน ธมฺมา อปรามัญจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะและไม่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทิวฐิตตสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๒๑ (เว้นมานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

คำอธิบายในปรามาสโคจก

วณัตถะของคำว่าปรามาสะ

ปรโต อามาโส = ปรามาส ธรรมชาติที่มีการยึดถือโดยผิดจากความเป็นจริงชื่อว่าปรามาสะ ปรามาสะนี้ได้แก่ ทิวฐิต หมายความว่าสัตว์ทั้งหลายที่เรียกขานกันว่า เป็นเรา เป็นเขา เป็นชาย เป็นหญิง เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นดิรัจฉาน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เหล่านี้แม้ว่าเป็นการถูกต้องตามสมมุติสัจจะก็จริง มิใช่เป็นการเรียกขานกันแต่เพียงวาจา หากได้เข้าไปยึดถือมันด้วยความรู้สึกว่าเป็นไปดังที่เรียกขานกันนั้นจริง ๆ การยึดถือมันเช่นนี้ย่อมผิดไปจากปรมัตถสัจจะ เพราะเมื่อว่าตามปรมัตถสัจจะแล้ว ย่อมมีแต่รูปนามชั้น ๕ เท่านั้น ไม่มี เรา เขา ชาย หญิง มนุษย์ เทวดา ดิรัจฉาน สัตว์ บุคคลเป็นต้น ความยึดถือของสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกดังกล่าวนี้ก็เป็นไปตามอำนาจของทิวฐิตนั่นเอง ฉะนั้นทิวฐิตเจตสิกนี้พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็นปรามาสะ

อนึ่ง ในโคจกจะอื่น ๆ นั้น มีโคจกจะ ละ ๖ ทุกะ ส่วนในปรามาสโคจกจะคงมีแต่ ๕ ทุกะ ขาดไป ๑ ทุกะ คือ **ปรามาสปรามาสสมฺปยุตฺตทุก** ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะปรามาสะองค์ธรรมมีแต่ทิวฐิตเจตสิกดวงเดียวนั้นเอง ฉะนั้นธรรมที่ชื่อว่าปรามาสะและประกอบด้วยปรามาสะนั้นย่อมไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ถึงแม้ว่าองค์ธรรมของทุติยบทคือ **ปรามาสสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ ปรามาสา**. มีได้ก็จริง แต่องค์ธรรมของปฐมบทคือ **ปรามาสา เจว ธมฺมา ปรามาสสมฺปยุตฺตา จ**. นั้นย่อมไม่มี ฉะนั้นพระพุทธองค์จึงไม่ทรงแสดง **ปรามาสปรามาสสมฺปยุตฺตทุก** โดยนัยทำนองเดียวกันนี้ จึงกล่าวไม่ได้ว่า

ทิวฏฐิเจตสิกนั้นประกอบด้วยปราคาสะหรือไม่ประกอบด้วยปราคาสะ ดังที่ พระพุทธองค์ทรงเทศนาในพระธัมมสังคณีว่า ปราคาสโน นวตตพโพ ปราคาส- สมปยุตโตติปิ ปราคาสวิปยุตโตติปิ^๑ ปราคาสธรรมนี้พึงกล่าวไม่ได้ว่าเป็น ธรรมที่ประกอบด้วยปราคาสะหรือเป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยปราคาสะฉะนั้น ใน ปราคาสสมปยุตตทุก นั้นทิวฏฐิเจตสิกจึงเป็นทุกวิมุตไป

จบ ปราคาสโคจก

๑๐ มหนตรทุก

ในมหนตรทุกนี้มีทุกะ ๑๔ ประเภทคือ ๑. สารมมณทุก ๒. จิตตทุก ๓. เจตสิกทุก ๔. จิตตสมปยุตตทุก ๕. จิตตสัสมุจทุก ๖. จิตตสมุฏฐานทุก ๗. จิตตสหาทุก ๘. จิตตานุปริวตติทุก ๙. จิตตสัสมุจสมุฏฐานทุก ๑๐. จิตตสัสมุจสมุฏฐานสหาทุก ๑๑. จิตตสัสมุจสมุฏฐานานุปริวตติทุก ๑๒. อชฺฌตติกทุก ๑๓. อุปาทาทุก ๑๔. อุปาทินฺนทุก

๑. สารมมณทุก

ปฐมบถ สารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นไปพร้อมด้วยการรู้ อารมณฺ มีอยู่

ทุติยบถ อนารมมณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นไปพร้อมด้วยการ รู้อารมณฺ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อ จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบถ ได้แก่ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อ จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปปเทสทุก

^๑ ธมฺมสังคณี ๓๔/๓๖๕

๒. จิตตทุก

ปฐมบท จิตตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าจิต มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าจิต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้วิญญูณชั้น ๑ มหายตนะ ๑ วิญญูณชาติ ๗ ทุกขสังข ๑

โลกุตตรจิต ๘ เป็นสังขจิต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้วได้ชั้น ๔ (เว้น วิญญูณชั้น) นิพพานเป็นชั้นธมฺม โอฬาริกายตนะ ๑๐ อัมมายตนะ ๑ โอฬาริกชาติ ๑๐ อัมมชาติ ๑ สัจจะ ๔ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น โลภะ) ที่ใน โลภียจิต ๘๑ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังข โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสังข นิพพานเป็น นิโรธสังข องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้น องค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสังขจิต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก และ นิปฺปเทสทุก**

๓. เจตสิกทุก

ปฐมบท เจตสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่

ทุติยบท อเจตสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ आयตนะ ๓ ชาติ ๓ สัจจะแล้ว ได้เจตสิกชั้น ๓ อัมมายตนะ ๑ อัมมชาติ ๑ สัจจะ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น โลภะ) ที่ใน โลภียจิต ๘๑ เป็นทุกขสังข โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสังข องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังข เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้น องค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสังขจิต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้นธ วิญญาณชั้นธ นิพพานเป็นชั้นธวิมุต आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๒ คือ โลเกียจิต ๘๑ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๔. จิตตสมุပ္ปยุตตทุก

ปฐมบท จิตตสมุပ္ยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยจิต มีอยู่
ทุติยบท จิตตวิปฺยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยจิต
มีอยู่

องค์กรของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้นๆ ฯลฯ

จิต ๘๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปฺปเทศทุก

៥. ទិព្វសម្ពាទស្រាវជ្រាវ

ปฐมบท จิตตสังสุชา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิต มีอยู่

ทุติยบท จิตตวิสัณฐา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เจือด้วยจิต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยขั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปฺปเทศทุก

๖. จิตตสมุฏฐานทุก

ปฐมบท จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีจิตเป็นสมุฏฐานหรือที่เกิดจากจิต มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีจิตเป็นสมุฏฐานหรือที่ไม่ได้เกิดจากจิต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป ๑๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๔ (เว้นวิญญานชั้นธ) आयตนะ ๖ ธาตุ ๖ คือในจิตตชรูป ๑๗ นั้น รูปารมณเป็นรูปายตนะ รูปธาตุ สัททารมณเป็นสัททายตนะ สัทธาธาตุ คันธารมณเป็นคันธายตนะ คันธธาตุ รสารมณเป็นรสายตนะ รสธาตุ โผฏฐัพพารมณ คือ ปถวี เตโช วาโย เป็นโผฏฐัพพายตนะ โผฏฐัพพธาตุ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๐-๑๒ อันได้แก่ อาโป อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญูติ วจีวิญญูติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและ ชรตา อนิจจตา เป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุ สัจจะ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ จิตตชรูป ๑๗ เป็นทุกขสัจจ โลกเจตสิกเป็นสมุทัยสัจจ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสัจจ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ กัมมชรูป ๒๐ อุดุชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้นธ วิญญานชั้นธ นิพพานเป็นชั้นธวิมุต आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ คือในติชรูปนั้น จักขุปสาทเป็นจักขุธาตุ ฯลฯ (ปถวี เตโช วาโย) โผฏฐัพพารมณเป็นโผฏฐัพพธาตุ จิต ๘๙ เป็นวิญญานธาตุ ๗ สุขุมรูป ๑๒-๑๔ อันได้แก่ อาโป อิตถิภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปัจจยะ สันตติ หรือและชรตา อนิจจตา นิพพาน เป็นธัมมธาตุ สัจจะ ๒ คือ โลกียจิต ๘๑ ติชรูป เป็นทุกขสัจจ นิพพานเป็นนิโรธสัจจ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปปเทสทุก

๗. จิตตสหกุทุก

ปฐมบท จิตตสหกุโน ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยจิต มีอยู่
ทุติยบท โน จิตตสหกุโน ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยจิต มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ วิญญูติรูป ๒, ธรรมเหล่านี้
 เมื่อจำแนกโดยชั้นธ อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๔ (เว้นวิญญาณชั้นธ)
 ธมฺมายตนะ ๑ ธมฺมธตฺต ๑ สัจจะ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ใน
 โลภียจิต ๘๑ วิญญูติรูป ๒ เป็นทุกขสังข จโลภเจตสิกเป็นสมุทัยสังข องค์มรรค
 ๘ หรือ ๗ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสังข เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘)
 ที่ในมคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสังขจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๖ (เว้นวิญญูติรูป ๒)
 นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้
 ชั้นธ ๒ อายตนะ ๑๒ ธตฺต ๑๘ สัจจะ ๒ คือ โลภียจิต ๘๑ รูป ๒๖ เป็น
 ทุกขสังข นิพพานเป็นนิโรธสังข โลกุตตรจิต ๘ เป็นสังขจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปปเทสทุก

๘. จิตตานุปริวตติทุก

ปฐมบท จิตตานุปริวตติโน ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นไปตามกระแสจิต
 มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตานุปริวตติโน ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นไปตาม
 กระแสจิต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ วิญญูติรูป ๒, ธรรมเหล่านี้
 เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๖ (เว้นวิญญูติรูป ๒)
 นิพพาน, ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยชั้นธ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปปเทสทุก

๙. จิตตลัมภูจสมุฏฐานทุก

ปฐมบท จิตตลัมภูจสมุฏฐานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิตและมีจิตเป็นสมุฏฐานได้ครบทั้งสอง มีอยู่

ทุตติยบท โน จิตตลัมภูจสมุฏฐานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิตและมีจิตเป็นสมุฏฐานไม่ได้ หรือได้ไม่ครบทั้งสอง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปฺปเทศทุก

๑๐. จิตตลัมภูจสมุฏฐานสหุทุก

ปฐมบท จิตตลัมภูจสมุฏฐานสหุโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิตที่เกิดจากจิต และเป็นไปพร้อมด้วยจิตได้ครบทั้งสาม มีอยู่

ทุตติยบท โน จิตตลัมภูจสมุฏฐานสหุโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิตที่เกิดจากจิตและเป็นไปพร้อมด้วยจิตไม่ได้หรือได้ไม่ครบทั้งสาม มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ นิปฺปเทศทุก

๑๑. จิตตลัมภูจสมุฏฐานานุปรिवตติทุก

ปฐมบท จิตตลัมภูจสมุฏฐานานุปรिवตติโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เจือด้วยจิตที่เกิดจากจิตและเป็นไปตามกระแสจิตได้ครบทั้งสาม มีอยู่

หุติยบท โน จิตตัสสัจจสมุฏฐานานุปริวตติโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่เจือด้วยจิตที่เกิดจากจิต และเป็นไปตามกระแสจิตไม่ได้หรือได้ไม่
ครบทั้งสาม มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ จิต ๘๙ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลหุตนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๑๒. อชฺฌตติกทุก

ปฐมบท อชฺฌตติกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายใน มีอยู่

หุติยบท พาหิรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายนอก มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ ปสาทรูป ๕, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๓ (เว้นปสาทรูป ๕)
นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลหุตนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๑๓. อุปาทาทุก

ปฐมบท อุปาทา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดขึ้น
ฝ่ายเดียว มีอยู่

หุติยบท โน อุปาทา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่อาศัยมหาภูตรูปเกิด
ขึ้นฝ่ายเดียว มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุปาทายรูป ๒๔, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้รูปชั้น ๑ อายตนะ ๑๐ (เว้น
โณภูมิจัปปายตนะ มนายตนะ) ๓๓ ๑๐ (เว้นโณภูมิจัปปธาดุ วิญญานธาดุ ๗)
ทุกขสัจ ๑

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ มหาภูตรูป ๔ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ ธาตุ ๕ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๓ ธาตุ ๕ สัจจะ ๔

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๑๔. อุปาทินนทุก

ปฐมบท อุปาทินนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันตัณหาและทิวฺญฺญิ เข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณฺนั้น) ยึดไว้โดยความเป็นผล มีอยู่

ทุตียบท อนุปาตินฺนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันตัณหาและ ทิวฺญฺญิ เข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณฺนั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดย ความเป็นผล มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ ธาตุ ๕ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๑ (เวณสัททหายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เวณสัททธาตุ) ทุกขสัจจ ๑

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อุกุสลจิต ๑๒ กุสลจิต ๒๑ กรียาจิต ๒๐ ผลจิต ๔ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป ๑๗ อุดฺตุชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ๓ ธาตุ ๕ สัจจะแล้ว ได้ชั้นธ ๕ आयตนะ ๗ ธาตุ ๘ สัจจะ ๔

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

คำอธิบายในมหนฺตรทุก

สารมฺมณทุก

สท อารมฺมณเณ เย วตฺตุนฺตีติ = สารมฺมณา. ธรรมเหล่านี้ใดเป็นไป พร้อมด้วยอารมณฺจะนั้นธรรมเหล่านี้ชื่อว่า สารมฺมณะ

นตฺถิ เอเตสํ อารมฺมณนฺติ = อนารมฺมณา. อารมณฺไม่มีแก่ธรรม เหล่านี้ จะนั้นธรรมเหล่านี้ชื่อว่า อนารมฺมณะ

จิตตทุก

จินตณฺณฺเจเน = จิตฺตํ (วา) วิจิตฺตณฺณฺเจเน = จิตฺตํ. ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่ารู้พิเศษ (หรืออีกนัยหนึ่ง) ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะอรรถว่า วิจิตรไปด้วย ชาติ ภูมิ และสัมปโยคะ เป็นต้น

เจตสิกทุก

อวิปฺปโยควเสน เจตสิ นียุตฺตาทิ = เจตสิกา. ธรรมที่ประกอบเป็น หิงในจิตด้วยอำนาจแห่งอันไม่ปราศจากกันชื่อว่า เจตสิก

จิตตสังฺกฺขทุก

นิรฺนฺตรภาวูปคฺมฺนตาย อุปฺปาทโต ยาว ภงฺคา จิตฺเตน สํสฺสฺญาจติ = จิตฺตสังฺกฺขา สภาวะธรรมที่เจอกับจิตตั้งแต่เกิดขึ้นจนดับไปด้วยความ เป็น ธรรมชาติเข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ชื่อว่า จิตตสังสฺกฺขะ

เอกโต วตฺตมานาปิ นิรฺนฺตรภาวํ อนุปคฺมฺนตาย จิตฺเตน วิสํสฺญาจติ = จิตฺตวิสํสฺญา. สภาวะธรรมที่ถึงแม้ว่าจะเกิดพร้อมกัน แต่ไม่เจอ ด้วยจิตด้วยความ เป็น ธรรมชาติ ไม่เข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ฉะนั้นชื่อว่า จิตตวิสสังสฺกฺขะ

คำว่า ด้วยความเป็นธรรมชาติไม่เข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน (นิรฺนฺตรภาวํ อนุปคฺมฺนตาย) นั้น หมายความว่าจิตและรูปที่เกิดพร้อมกัน โดยเป็นสหชาติปัจจย และสหชาติปัจจยุปบันนั้น มีความต่างกันที่พึงรู้ได้ง่าย ความต่างกันที่รู้ได้ง่ายนี้แหละคือความเป็นธรรมชาติไม่เข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ดังที่มูลฎีกาจารย์แสดงว่า **เยสํ รูปานํ จิตฺตํ สหชาติปจฺจโย โหติ, เตสํ จิตฺตสฺส จ สุวិญฺญฺเยยนานตฺตุนฺติ นิรฺนฺตรภาวานูปคฺมํ เวทิตพฺพํ.**^๑ จิตเป็นผู้อุปการะแก่รูปเหล่าใดด้วยอำนาจสหชาติปัจจย ความต่างกันของรูป และจิตอันเป็นปัจจยุปบันและปัจจยเหล่านั้น พึงรู้ได้ง่าย นักศึกษาทั้งหลาย พึงทราบธรรมชาติไม่เข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ดังนี้

^๑ ธรรมสงฺคณฺนิมูลฎีกา ๔๕

จิตตสมุฏฐานทุก

สมุฏฐานหุติ เอเตนาติ = สมุฏฐานิ. สภาวธรรมเหล่าใดย่อมเกิดขึ้นโดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้นธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นของธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า สมุฏฐาน ได้แก่ สมุฏฐานทั้ง ๔ มีกรรม จิต เป็นต้น

จิตตัม สมุฏฐานิ เอเตสนุติ = จิตตสมุฏฐานา. ธรรมเหล่าใดมีจิตเป็นสมุฏฐานให้เกิด ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า จิตตสมุฏฐาน

จิตตสหทุก

สห ภวนตติ = สหกุโน. สภาวธรรมเหล่าใดย่อมเป็นไปพร้อมกัน ฉะนั้นสภาวธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สหกุ

จิตเตน สหกุโน = จิตตสหกุโน. ธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยจิต ชื่อว่า จิตตสหกุ

จิตตานุปริวัตติทุก

อนุปริวัตตนตติ = อนุปริวัตติโน. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปตาม ชื่อว่า อนุปริวัตติ

ก็ อนุปริวัตตนุติ ? จิตตัม. ถ้ามว่า เกิดขึ้นเป็นไปตามอะไร ? แก้วว่า เกิดขึ้นเป็นไปตามจิต

จิตตสฺส อนุปริวัตติโน = จิตตานุปริวัตติโน. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปตามจิต ชื่อว่า จิตตานุปริวัตติ

จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานทุก

จิตตสํสฏฺฐา จ เต จิตตสมุฏฐานา จาติ = จิตตสํสฏฺฐานา. ธรรมเหล่าใดที่เกี่ยวเนื่องกับจิตเหล่านั้นด้วยมีจิตเป็นสมุฏฐานด้วย ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐาน

จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานสหทุก

จิตตสํสฏฺฐา จ เต จิตตสมุฏฐานา จ จิตตสหกุโน เอว จาติ = จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานสหกุโน. ธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับจิตเหล่านั้นด้วยมีจิตเป็นสมุฏฐานด้วยและเป็นธรรมที่เกิดร่วมกับจิตนั้นเองด้วย ชื่อว่า จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานสหกุ

จิตตสังขสมุฏฐานานุปริวัตติทุก

จิตตสังขจา จ เต จิตตสมุฏฐานา จ จิตตานุปริวัตติโน เอว จาติ = จิตตสังขสมุฏฐานานุปริวัตติโน ธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตเหล่านั้นด้วยมีจิตเป็นสมุฏฐานด้วย และเป็นธรรมเป็นไปตามจิตนั้นเองด้วย ชื่อว่า จิตตสังขสมุฏฐานานุปริวัตติ

อชฌัตติกทุก

อชฌตตาว = อชฌตติกา. ธรรมที่เป็นภายในนั้นแหละ ชื่อว่า อชฌัตติกะ

โต พหิภูตติ = พาหิรา. ธรรมทั้งหลายที่เป็นภายนอกจากธรรมที่เป็นภายในนั้น ฉะนั้น ชื่อว่า พาหิระ

อชฌตต มี ๔ ประการคือ

๑. โคจรชฌตต ได้แก่ อารมณ์สามัญคืออารมณ์ทั่วไป
๒. นียกชฌตต ได้แก่ ธรรมทั้งหลายที่เกิดอยู่ภายในตน
๓. อชฌตตชฌตต ได้แก่ อชฌัตติกายตนะ ๖
๔. วิสยชฌตต ได้แก่ ผลสมาบัติ

ในบรรดาอชฌัตตะ ๔ อย่างนั้น คำว่าอชฌัตตะในอชฌัตติกทุกะนั้น พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอา **อชฌตตชฌตต** ส่วนคำว่าอชฌัตตะในอชฌัตตติกะนั้น พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอา **นียกชฌตต** ให้นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบดังนี้

อุปาทาทุก

อุปาทิยนุตติ = อุปาทา. ธรรมเหล่าใดอาศัยมหาภูตรูปเกิดฝ่ายเดียว ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อุปาทา

น อุปาทิยนุตวาติ = โน อุปาทา. ธรรมเหล่าใดไม่ได้อาศัยมหาภูตรูปเกิดฝ่ายเดียว ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า โน อุปาทา

จบ มหบุตรทุก

๑๑. อุปาทานโคจร

ในอุปาทานโคจรนี้มีทูกะ ๖ ประเภทคือ ๑. อุปาทานทูก
๒. อุปาทานียทูก ๓. อุปาทานสมปยุตตทูก ๔. อุปาทานอุปาทานียทูก
๕. อุปาทานอุปาทานสมปยุตตทูก ๖. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียทูก

๑. อุปาทานทูก

ปฐมบท อุปาทานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอุปาทาน หรือที่มี
สภาพยึดมั่นในอารมณ์ มีอยู่

ทุตติยบท โน อุปาทานา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน หรือที่
ไม่มีสภาพยึดมั่นในอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลภะ, ทิฏฐิ,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทาน
องค์ธรรม ๒) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทูก** และ **นิปฺปเทสทูก**

๒. อุปาทานียทูก

ปฐมบท อุปาทานียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน
มีอยู่

ทุตติยบท อนุปาทานียา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของ
อุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทูก** และ **นิปฺปเทสทูก**

๓. อุปาทานสมปยุตตทุก

ปฐมบท อุปาทานสมปยุตตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วย อุปาทาน มีอยู่

ทุติยบท อุปาทานวิปยุตตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วย อุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโลกเจตสิกที่ในทวิภูตวิปยุตตจิต ๔), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โทสมุขจิต ๒ โมหมุขจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจตสิก ๓) และโลกเจตสิกที่ในทวิภูตวิปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุรนามทุก และ นิปฺปเทสทุก

๔. อุปาทานอุปาทานียทุก

ปฐมบท อุปาทานา เจว ธมฺมา อุปาทานียา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า อุปาทานและเป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

ทุติยบท อุปาทานียา เจว ธมฺมา โน จ อุปาทานา สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน แต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลกะ ทิณฺณิ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทาน องค์ธรรม ๒) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุรนามทุก และ สปปเทสทุก

๕. อุปาทานอุปาทานสมปยุตตทุก

ปฐมบถ อุปาทานา เจว ธมฺมา อุปาทานสมปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ชื่อว่าอุปาทานและประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

ทุตติยบถ อุปาทานสมปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อุปาทานา. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลกะ ทิฏฐิ
ในทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบถ ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๐
(เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐
เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจตสิก ๓) และโลกเจตสิกที่ในทิฏฐิคติวิปยุตตจิต
๔ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ สปปเทสทุก

๖. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียทุก

ปฐมบถ อุปาทานวิปยุตฺตา โช ปน ธมฺมา อุปาทานียาปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

ทุตติยบถ อุปาทานวิปยุตฺตา โช ปน ธมฺมา อนุปาทานียาปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน และไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน
มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ โลกียกุศลจิต
๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกเจตสิก ๓) และ
โลกเจตสิกที่ในทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบถ ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลภมูลจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทวิภูตวิ-
 ธิปยุตตจิต ๔) เป็นทวิภูต

ทวิภูตนี้ชื่อว่า อาทิลทณนามทุก และ สปปทสทุก

จบ อุปาทานโคจร

๑๒. กิเลสโคจร

ในกิเลสโคจรนี้มีทวิภูต ๘ ประเภทคือ ๑. กิเลสทุก ๒. สงฺกิลสิกาทุก
 ๓. สงฺกิลิฏฐทุก ๔. กิเลสสมฺยุตฺตทุก ๕. กิเลสสงฺกิลสิกาทุก ๖. กิเลส-
 สงฺกิลิฏฐทุก ๗. กิเลสกิเลสสมฺยุตฺตทุก ๘. กิเลสวิปยุตฺตสงฺกิลสิกาทุก

๑. กิเลสทุก

ปฐมบท กิเลสา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ากิเลสหรือสภาวธรรม
 ทั้งหมดที่มีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่

ทุติยบท โน กิเลสา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ากิเลสหรือ
 สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ โทสะ
 โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ, ธรรมเหล่านี้
 เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลสองค์
 ธรรม ๑๐) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทวิภูตนี้ชื่อว่า อาทิลทณนามทุก และ นิปปทสทุก

๒. สงฺกิลสิกาทุก

ปฐมบท สงฺกิลสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่

ทุติยบท อสงฺกิลสิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส
 มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๓. สงฺกิลิฏฺจทุก

ปฐมบท สงฺกิลิฏฺจา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมอง เราร้อน มีอยู่

ทุติยบท อสงฺกิลิฏฺจา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมอง เราร้อน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๔. กิเลสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท กิเลสสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่

ทุติยบท กิเลสวิปฺปยุตฺตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๕. กิเลสสงฺกิเลสีกทุก

ปฐมบท กิเลสา เจว ธมฺมา สงฺกิเลสีกา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ากิเลส และเป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่

ทุติยบท สงฺกิเลสีกา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น อารมณ์ของกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ, ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลส องค์ธรรม ๑๐) รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทเทศทุก

๖. กิเลสสงฺกิลิฏฺฐทุก

ปฐมบท กิเลสา เจว ธมฺมา สงฺกิลิฏฺฐา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ากิเลส และถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน มีอยู่

ทุติยบท สงฺกิลิฏฺฐา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลส ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐, ธรรมเหล่านี้เมื่อ จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลส องค์ธรรม ๑๐), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทเทศทุก

๗. กิเลสกิเลสสมุပ္ยตตทุก

- ปฐมบพ** กิเลสา เจว ธมฺมา กิเลสสมุပ္ยตตตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ชื่อว่ากิเลสและประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
- ทุตติยบพ** กิเลสสมุပ္ยตตตา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ประกอบด้วยกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่
- กิเลสกิเลสสมุပ္ยตตตททุกนึ่งคัธรรมและการจำแนก ชันธ์ อายตนะ
ธาดุ สัจจะ เหมือนกับกิเลสสงกิลิฏทุก ททุกประการ

๘. กิเลสวิปยุตตสงกิลิสิกทุก

- ปฐมบพ** กิเลสวิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา สงกิลิสิกปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส แต่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
- ทุตติยบพ** กิเลสวิปยุตตตา โข ปน ธมฺมา อสงกิลิสิกปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยกิเลสและไม่ใช่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่
- องคัธรรมของปฐมบพ** ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒
กริยาจิต ๓๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชันธ์ ฯลฯ
- องคัธรรมของทุตติยบพ** ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชันธ์ ฯลฯ
- อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ เป็นททุกวิมุต
ททุกนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามททุก และ สปปเทสททุก

จบ กิเลสโคจจก

๑๓. ปิณฺณจิททุก

- ในปิณฺณจิททุกนี้มีททุกะ ๑๘ ประเภทคือ ๑. ทสฺสเนนปหาดพททุก
๒. ภาวนายปหาดพททุก ๓. ทสฺสเนนปหาดพทเหตุททุก ๔. ภาวนาย-
ปหาดพทเหตุททุก ๕. สวิตททุก ๖. สวิจารททุก ๗. สปปิติกททุก

๘. ปิตีสหคตทุก ๙. สุขสหคตทุก ๑๐. อุเปกขาสหคตทุก ๑๑. กามาวจรทุก ๑๒. รูปาวจรทุก ๑๓. อรูปาวจรทุก ๑๔. ปริยาปนุนทุก ๑๕. นิยุยานิกทุก ๑๖. นียตทุก ๑๗. สอตุตตรทุก ๑๘. สรณทุก

๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก

ปฐมบถ ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณ โดยโสตาปัตติมรรค มีอยู่

ทุติยบถ น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉา- สัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ อันโสตาปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่ อบาย (อบายคฺมณฺย) อันโสตาปัตติมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตฺนุกรปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบถ ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรคคือ น อบายคฺมณฺย

อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฐิ วิจิกิจฉา) รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๒. ภาวนายปหาตพฺพทุก

ปฐมบถ ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณ โดยอริยมรรคเบืองบน ๓ มีอยู่

ทุติยบถ น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่พึงประหาณ โดยอริยมรรคเบืองบน ๓ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสภากาฬามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตनुกรปหาน)

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ อันอนาคามิมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทัจจ-สัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยอริยมรรคเบื้องต้น ๓ คือ อปายคมนิย

ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปุปเทสทุก**

๓. ทสฺสเนนปหาดพฺพเหตุกทุก

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาดพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่

ทุติยบท น ทสฺสเนน ปหาดพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุอันพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรคไม่ได้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) อันโสดาปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายคมนิย) อันโสดาปัตติมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตनुกรปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยโสดาปัตติมรรคคือ น อปายคมนิย

อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฐิ วิจิกิจฉา) และโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทศทุก**

๔. ภาวนายปหาดพฺพเหตุกทุก

ปฐมบท ภาวนาย ปหาดพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุ อันพึงประหาณโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ มีอยู่

ทุตติยบท น ภาวนาย ปหาดพฺพเหตุกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุ อันพึงประหาณโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ ไม่ได้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ (โอฬาริก) อันสกทาคามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง (ตฺนุกรปหาน)

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ อันอนาคามิมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน)

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทัจจ-สัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๑ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑) อันอรหัตตมรรคพึงละได้เด็ดขาด (สมุจเฉทปหาน), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ ที่นอกจากพึงประหาณโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ คือ อปายคมนิย

ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ และโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๕. สวิตกกทุก

ปฐมบท สวิตกกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยวิตกหรือที่มี วิตก มีอยู่

ทุติยบท อวิตกกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิตกหรือที่ไม่มีวิตก มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สวิตกกจิต ๕๕ คือกามจิต ๔๔ (เวทนาปัญญวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๑ (เวทนาวิตก), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อวิตกกจิต ๖๖ คือทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ ทุติยฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๗ และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ในสวิตกกจิต ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ อายตนะ ๓๑ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๗ (เวทนาโนธาตุ) สัจจะ ๓ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๖ และวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปปเทสทุก**

๖. สวิจารทุก

ปฐมบท สวิจारा ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยวิจารหรือที่มี วิจาร มีอยู่

ทุติยบท อวิจारा ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยวิจารหรือที่ไม่มีวิจาร มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สวิจารจิต ๖๖ คือกามจิต ๔๔ (เวทนาปัญญวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุติยฌานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๑ (เวทนาวิจาร), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อวิจารณ์จิต ๕๕ คือทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิกที่ประกอบ ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๖๖ ที่ใน สวิจารณ์จิต ๖๖ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ และโลกุตตรวิจารณ์เจตสิก ๑๖ เป็นสังขจิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๗. สปปิติกทุก

ปฐมบท สปปิติกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยปิตีหรือที่มีปิตี มีอยู่

ทุตียบท อปปิติกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยปิตีหรือที่ไม่มีปิตี มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สปปิติกจิต ๕๑ คือกามโสมนัสสหคจิต ๑๘ ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุตียฌานจิต ๑๑ ตติยฌานจิต ๑๑ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เว้นปิตี), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อปปิติกจิต ๗๐ คือโทสมูลจิต ๒ กายวิญญาณจิต ๒ จตุตถฌานจิต ๑๑ อุเบกขาสหคจิต ๕๕ เจตสิก ๕๑ (เว้นปิตี) และ ปิตีเจตสิก ๕๑ ที่ใน ปิตีสหคจิต ๕๑ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๘. ปิตีสหคตทุก

ปฐมบท ปิตีสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยปิตี มีอยู่

ทุตียบท น ปิตีสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยปิตี มีอยู่

ปิตีสหคตทุกนี้ องค์ธรรมและการจำแนกชั้น ๗ อายตนะ ๓๓ สัจจะ เหมือนกับ สปปิติกทุก ทุกประการ

๙. สุขสหคตทุก

ปฐมบท สุขสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มีอยู่

ทุติยบท น สุขสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทุกขสหคตจิต ๓ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิก ๕๑ (เวทนา) และสุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ที่ในสุขสหคตจิต ๖๓ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ आयतนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयतนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๗ ผลจิตตูปบาท ๓๔ และโลกุตตรสุขเวทนาเจตสิก ๓๒ เป็นสัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๐. อุเบกขาสหคตทุก

ปฐมบท อุเบกขาสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มีอยู่

ทุติยบท น อุเบกขาสหคตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิกที่ประกอบ ๔๖ (เวทนา), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓ ทุกขสหคตจิต ๓ เจตสิก ๕๑ (เวทนา) และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ในอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ आयतนะ ๓๓ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ आयतนะ ๑๒ ธาตุ ๑๓ คือ โยฟาริกธาตุ ๑๐ กาย-วิญญานธาตุ ๑ มโนวิญญานธาตุ ๑ อัมมธาตุ ๑ สัจจะ ๔, มัคคจิตตูปบาท

ที่เหลือ ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗ และโลกุตตรอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๘ เป็น
สัจจวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ นิปฺปเทศทุก

๑๑. กามาวจรทุก

ปฐมบท กามาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ากามาวจร มีอยู่

ทุติยบท น กามาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ากามาวจร มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ชลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ โลกุตตรจิต ๘
เจตสิก ๓๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ชลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ นิปฺปเทศทุก

๑๒. รูปาวจรทุก

ปฐมบท รูปาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ารูปาวจร มีอยู่

ทุติยบท น รูปาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ารูปาวจร มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ เจตสิกที่ประกอบ ๓๕,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ชลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔ อรูปาวจรจิต ๑๒
โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม
ชลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ นิปฺปเทศทุก

๑๓. อรูปาวจรทุก

ปฐมบท อรูปาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอรูปาวจร มีอยู่

ทุติยบท น อรูปาวจรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอรูปาวจร มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อรูปาวจรจิต ๑๒ เจตสิกที่ประกอบ ๓๐, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗
 ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๔. ปริยาปนทุก

ปฐมบท ปริยาปนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่นับเนื่องเข้าในสังสารวัฏฏ์ มีอยู่

ทุติยบท อปริยาปนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่นับเนื่องเข้าในสังสารวัฏฏ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๕. นิยยานิกทุก

ปฐมบท นิยยานิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุให้ออกจากสังสารวัฏฏ์ มีอยู่

ทุติยบท อนิยยานิกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นเหตุให้ออกจากสังสารวัฏฏ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ ผลจิต ๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๖. นียตทุก

ปฐมบท นียตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งจตุติ หรือในลำดับแห่งตน มีอยู่

ทุติยบท อนียตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่แน่นอนโดยอาการทั้งสอง ดังกล่าวมาแล้วนั้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ชวนะดวงที่ ๗ ของทิวฏฐิตตัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนียตมิจฉาทิวฏฐิกรรม เจตสิกที่ประกอบ ๒๑ ชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจानันตริยกรรม เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ และมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ (เว้นชวนะดวงที่ ๗ ของทิวฏฐิตตัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนียตมิจฉาทิวฏฐิกรรมและชวนะดวงที่ ๗ ของโทสมูลจิต ๒ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งปัญจानันตริยกรรม) โลภียกุศลจิต ๑๗ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๗. สอตุตฺตรทุก

ปฐมบท สอตุตฺตรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ยังมีภาวธรรมที่ยิ่งกว่าตน มีอยู่

ทุติยบท อนตุตฺตรา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีภาวธรรมที่ยิ่งกว่าตน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๑๘. สรรณทุก

ปฐมมบท สรรณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยกิเลสมีราคะ เป็นต้น ที่เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายร้องไห้ มีอยู่

ทุติยมบท อรรณา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดพร้อมด้วยกิเลสมีราคะ เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยมบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

คำอธิบายในปิฎกทุก

ปริยาปนทุก

เตภูมกวมฺมฺเฏ ปริยาปนฺนา อนฺโตคธาติ = ปริยาปนฺนา. ธรรมเหล่าใดที่นับเนื่องเข้าในวิภูมทุกซ์ที่เกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ปริยาปนฺนะ

ตสฺมี วมฺมฺเฏ น ปริยาปนฺนาติ = อปริยาปนฺนา. ธรรมเหล่าใดไม่นับเนื่องเข้าในวิภูมทุกซ์ที่เกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อปริยาปนฺนะ

นียยานิกทุก

วฏฺฐมฺลํ จินฺทนฺตา นิพฺพานํ อารมณฺํ กตฺวา วฏฺฐโต นียฺยนฺตฺติติ = นียฺยานิกา. ธรรมเหล่าใดตัดรากแห่งวิภูมสงสาร คืออวิชชา ตัณหา และกระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วพ้นไปจากวิภูมทุกซ์ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า นียฺยานิกะ

อิมินา ลกฺขณฺเณ น นียฺยนฺตฺติติ = อนียฺยานิกา. ธรรมเหล่าใดไม่ใช่เป็น ธรรมที่พ้นไปจากวิภูมสงสาร โดยลักษณะดังกล่าวมาแล้ว คือตัดวิภูมมูล

และกระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อนินยานิกะ
 นียตทุก

จตุติยา วา อุตตโน วา ปวตติยา อนนตริ ผลทาเน นียตตดา =
 นียตา. ธรรมที่ชื่อว่า นียตะ เพราะเป็นธรรมที่ให้ผลแน่นอนในลำดับอันไม่มี
 ระหว่างกันแห่งการเกิดขึ้นของจตุหรือของตน

ตถา อนียตตดา = อนียตา. ธรรมที่ชื่อว่า อนียตะ เพราะเป็นธรรม
 ที่ไม่แน่นอนโดยอาการทั้งสองดังที่กล่าวมาแล้ว

สอตุตทรทุก

อญเณ ฐมฺเม อุตฺตรนฺติ ปชหนฺตํติ = อุตฺตรา. อุตฺตานํ อุตฺตริตุํ
 สมตฺเถหิ สห อุตฺตเรหิตํ = สอตุตฺตรา. ธรรมเหล่าใดย่อมละ คือก้าวล่วง
 โลกียธรรมที่นอกจากตนเสียได้ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อุตฺตระ, ธรรม
 เหล่าใดย่อมเป็นไปพร้อมด้วยธรรมที่ประเสริฐซึ่งมีความสามารถเพื่อการก้าวล่วง
 ซึ่งตน ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สอตุตฺตระ

นตฺถิ เอเตสํ อุตฺตรานํติ = อนุตฺตรา. ธรรมที่ประเสริฐกว่าตนไม่มีแก่
 ธรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อนุตฺตระ

สรณทุก

รณนฺติ เอเตหิตํ = รณา. สัตว์ทั้งหลายย่อมมีการร้องไห้โดยธรรมชาติ
 นั้น ฉะนั้นธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการร้องไห้ของสัตว์ทั้งหลายนั้นชื่อว่า รณะ

เยหิ อภิกฺขตา สตฺตา นานปฺปกาเรน กนฺทนฺติ ปริเทวนฺติ. เตสํ
 ราคาทึนํ เอตํ อธิวจฺนํ.* สัตว์ทั้งหลายที่พึงถูกเบียดเบียนโดยกิเลสมีราคะ
 เป็นต้น ย่อมร้องไห้รำพันโดยประการต่าง ๆ คำว่า รณะ นั้นก็เป็นชื่อของ
 กิเลสต่าง ๆ มี ราคะเป็นต้นเหล่านั้นนั่นเอง

สมฺปโยควเสน ปหาเนกฺกฺจตาวเสน จ สห รณฺเหหิตํ = สรณา.
 ธรรมเหล่าใดย่อมเป็นไปพร้อมด้วยกิเลสมีราคะ เป็นต้น ที่เป็นเหตุแห่งการ

ร้องให้โดยอาการทั้ง ๒ คือว่าโดยการประกอบและว่าโดยมีฐานอันเดียวกัน
กับธรรมที่พึงประหาณ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สรณะ

เตนากาเรน นตฺถิ เอเตสํ รณาทิ = อรณา. กิเลสมีรากะเป็นต้น
ซึ่งเป็นเหตุแห่งการร้องไห้ยอมไม่มีแก่ธรรมเหล่านั้น โดยอาการทั้ง ๒ ดังกล่าว
มาแล้ว ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อรณะ

จบ ปิฎกาทก

คำอธิบายในคำว่าโคจจก

คำว่า **โคจจก** แปลว่าเป็นช่อหรือเป็นพวง เช่น ช่อดอกไม้หรือ
พวงผลไม้ ธรรมดาดอกไม้หรือผลไม้ที่อยู่ในช่อหรือพวงเดียวกันย่อมมีการ
เกี่ยวข้องคล้ายคลึงกัน ว่าโดยศัพท์หรือโดยเนื้อความต้องเกี่ยวเนื่องกันจึงจะ
เรียกว่า **โคจจก** เช่น **เหตุโคจจก** มีทุกะ ๖ ประเภท ใน ๖ ทุกะนั้น ว่าโดยศัพท์
และเนื้อความย่อมเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันคือ สเหตุกทุก และเหตุสมุပ္ปัตตทุก
ทั้งสองนี้เกี่ยวเนื่องกับธรรมที่เป็นเหตุทั้ง ๖ ใน เหตุทุก เหตุสเหตุกทุกนี้
เกี่ยวเนื่องกับเหตุทุกและสเหตุกทุก เหตุเหตุสมุပ္ปัตตทุกนี้ เกี่ยวเนื่องกับ
เหตุทุกและเหตุสมุပ္ปัตตทุก เหตุสเหตุกทุกนี้เกี่ยวเนื่องกับเหตุทุกและ
สเหตุกทุก ดังนี้ เป็นต้น

จบ อภิธัมมทุกมาติกา

พุทธมุตตลยภูภาสิตทุกมาติกา

ในทูกมาติกาที่พระพุทธรองคัทรงเทศนาขึ้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ สุกุททุกและมิลสสทุก เช่น ในเหตุโคจจก สุกุททุกนั้นได้แก่ เหตุทุก สเหตุทุก เหตุสมปยุตตทุก มิลสสทุกนั้นได้แก่ เหตุสเหตุทุก เหตุเหตุสมปยุตตทุก นเหตุสเหตุทุก ในโคจจกอื่น ๆ ก็ทำนองเดียวกันนั้น

ในมิลสสทุก ที่พระพุทธรองคัทรงเทศนาไว้นี้ก็แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท เช่นเดียวกันคือ อนุโลมทุกและพยุติเรกทุก เช่น ในเหตุโคจจก อนุโลมทุกนั้นได้แก่ เหตุสเหตุทุก เหตุเหตุสมปยุตตทุก พยุติเรกทุกนั้นได้แก่ นเหตุสเหตุทุก ในมิลสสทุกแห่งโคจจกอื่น ๆ ก็ทำนองเดียวกันนี้

อนึ่งมิลสสทุกที่พระพุทธรองคัทรงแสดงไว้แล้วนั้น ได้ทรงแสดงเป็นหลักเท่ากับชี้แนวทางไว้ ซึ่งพระอัญญสาลินีอรรถกถาจารย์^๑ และฎีกาจารย์ได้ถือเป็นแนวขยายความในอนุโลมทุกบ้าง พยุติเรกทุกบ้าง ในโคจจกต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ในเหตุโคจจกมี ๙ ทุกะคือ

๑. เหตุอเหตุทุก	๒. เหตุเหตุวิปยุตตทุก	๓. นเหตุเหตุสมปยุตตทุก
๔. เหตุสเหตุทุก	๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก	๖. สเหตุทุกเหตุทุก
๗. อเหตุทุกเหตุทุก	๘. เหตุสมปยุตตเหตุทุก	๙. เหตุวิปยุตตเหตุทุก

๑. เหตุอเหตุทุก

ปฐมบท เหตุ เจว ธมฺมา อเหตุกา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุแต่ไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่

ทุติยบท อเหตุกา เจว ธมฺมา น จ เหตุ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีเหตุประกอบและไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

^๑ อัญญสาลินี ๑๑๔-๕

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) รูป ๒๘ นิพพาน

สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เป็น
ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒. เหตุเหตุวิปยุตตทุก

ปฐมบท เหตุ เจว ธมฺมา เหตุวิปยุตฺตา จ. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า
เหตุแต่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

ทุติยบท เหตุวิปยุตฺตา เจว ธมฺมา น จ เหตุ. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่
ประกอบด้วยเหตุและไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับเหตุอเหตุกทุก

๓. นเหตุเหตุสมยุตตทุก

ปฐมบท น เหตุ ธมฺมา เหตุสมยุตฺตาปิ. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าเหตุ
แต่ประกอบด้วย เหตุ มีอยู่

ทุติยบท น เหตุ ธมฺมา เหตุวิปยุตฺตาปิ. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
เหตุ และไม่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) รูป ๒๘ นิพพาน

เหตุ ๖ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. เหตุสเหตุกทุก

ปฐมบท เหตุ ธมฺมา สเหตุกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุและมีเหตุประกอบ มีอยู่

ทุติยบท เหตุ ธมฺมา อเหตุกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุแต่ไม่มีเหตุประกอบ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เหตุ ๖ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

จิต ๘๙ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทเทศทุก

๕. เหตุเหตุสมปยุตตทุก

ปฐมบท เหตุ ธมฺมา เหตุสมปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุและประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

ทุติยบท เหตุ ธมฺมา เหตุวิปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเหตุแต่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับเหตุสเหตุกทุก

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทเทศทุก

๖. สเหตุกเหตุทุก

ปฐมบท สเหตุกา ธมฺมา เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุประกอบและชื่อว่าเหตุ มีอยู่

ทุติยบท สเหตุกา ธมฺมา น เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีเหตุประกอบแต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เหตุ ๖ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นเหตุ ๖)

อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) และโมหเจตสิก

ที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

“ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทเทศทุก”

๗. อเหตุกเหตุทุก

ปฐมบท อเหตุกา ธมฺมา เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีเหตุประกอบ แต่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

ทุตติยบท อเหตุกา ธมฺมา น เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่มีเหตุประกอบ และไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒

(เว้นฉันทะ) รูป ๒๘ นิพพาน

สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เป็น
ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๘. เหตุสมปยุตตเหตุทุก

ปฐมบท เหตุสมปยุตตา ธมฺมา เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยเหตุและชื่อว่าเหตุ มีอยู่

ทุตติยบท เหตุสมปยุตตา ธมฺมา น เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยเหตุแต่ไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสเหตุกเหตุทุก

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๙. เหตุวิปยุตตเหตุทุก

ปฐมบท เหตุวิปยุตตา ธมฺมา เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยเหตุแต่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

ทุตติยบท เหตุวิปยุตตา ธมฺมา น เหตุปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยเหตุและไม่ชื่อว่าเหตุ มีอยู่

องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอเหตุกเหตุทุก

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

ในอาสวโคจจกมียอยู่ ๘ ทูกะคือ

๑. อาสวอาสววิปยุตตทุก	๒. โนอาสวสาสวทุก
๓. อาสวอาสวสมยุตตทุก	๔. โนอาสวอาสวสมยุตตทุก
๕. สาสวอาสวสมยุตตทุก	๖. สาสวอาสวทุก
๗. อาสวสมยุตตอาสวทุก	๘. อาสววิปยุตตอาสวทุก

๑. อาสวอาสววิปยุตตทุก

ปฐมบท อาสวา เจว ธมฺมา อาสววิปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอาสวะ แต่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ มียอยู่

ทุติยบท อาสววิปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อาสวา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ และไม่ชื่อว่าอาสวะ มียอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมूलจิต ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมूलจิต ๒) เป็นทุกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๒. โนอาสวสาสวทุก

ปฐมบท โน อาสวา ธมฺมา สาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอาสวะ แต่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มียอยู่

ทุติยบท โน อาสวา ธมฺมา อนาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอาสวะ และไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ มียอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะ องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
 อาสวะองค์ธรรม ๓ เป็นทุกวิมุต
 ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. อาสวอาสวสมปยุตตทุก

ปฐมบท อาสวา ธมฺมา อาสวสมปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า
 อาสวะ และประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท อาสวา ธมฺมา อาสววิปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า
 อาสวะ แต่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓ ที่ในโลภมูลจิต ๘
องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูล-

จิต ๒

จิต ๘๙ เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน เป็น

ทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. โนอาสวอาสวสมปยุตตทุก

ปฐมบท โน อาสวา ธมฺมา อาสวสมปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่
 ชื่อว่าอาสวะ แต่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท โน อาสวา ธมฺมา อาสววิปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่
 ชื่อว่าอาสวะ และไม่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นอาสวะ
 องค์ธรรม ๓)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต
 ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

อาสวะองค์ธรรม ๓ เป็นทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. สาสวอาสวสมปยุตตทุก

ปฐมบท สาสวา ธมฺมา อาสวสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของอาสวะ และประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท สาสวา ธมฺมา อาสววิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์
ของอาสวะ แต่ไม่ประกอบด้วยอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมห-
เจตสิก ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒
กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘
โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. สาสวอาสวทุก

ปฐมบท สาสวา ธมฺมา อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
อาสวะ และชื่อว่าอาสวะ มีอยู่

ทุติยบท สาสวา ธมฺมา โน อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
อาสวะแต่ไม่ชื่อว่าอาสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อาสวะองค์ธรรม ๓

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้นอาสวะ
องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๗. อาสวสมปยุตตอาสวทุก

ปฐมบท อาสวสมปยุตฺตา ธมฺมา อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบ
ด้วยอาสวะและชื่อว่าอาสวะ มีอยู่

หุติยบท อาสวสมุပ္ยุตตา ธมฺมา โน อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยอัสวะ แต่ไม่ชื่อว่าอัสวะ มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อัสวะองค์ธรรม ๓ ที่ในโลภมูลจิต ๘
องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นอัสวะ-องค์ธรรม ๓)

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิก
 ที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๘. อาสววิปยุตตาสวทุก

ปฐมบท อาสววิปยุตตตา ธมฺมา อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอัสวะแต่ชื่อว่าอัสวะ มีอยู่

หุติยบท อาสววิปยุตตตา ธมฺมา โน อาสวาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอัสวะและไม่ชื่อว่าอัสวะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ โหมมูลจิต ๒) เป็นทุกวิมุต

ทูกระนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

ในสยโลชนโคจณกมี ๘ ทูกระคือ

๑. สยโลชนสยโลชนวิปยุตตทุก ๒. โนสยโลชนสยโลชนียทุก
๓. สยโลชนสยโลชนสมุပ္ยุตตทุก ๔. โนสยโลชนสยโลชนสมุပ္ยุตตทุก
๕. สยโลชนียสยโลชนสมุပ္ยุตตทุก ๖. สยโลชนียสยโลชนทุก
๗. สยโลชนสมุပ္ยุตตสยโลชนทุก ๘. สยโลชนวิปยุตตสยโลชนทุก

๑. สลยโณชนสลยโณชนวิปยุตตทุก

ปฐมบท สลยโณชนา เจว ธมฺมา สลยโณชนวิปยุตตตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าสลยโณชนแต่ไม่ประกอบด้วยสลยโณชน มีอยู่

ทุตติยบท สลยโณชนวิปยุตตตา เจว ธมฺมา โน จ สลยโณชนา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสลยโณชน และไม่ชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐

เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑)

เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๒. โนสลยโณชนสลยโณชนียทุก

ปฐมบท โน สลยโณชนา ธมฺมา สลยโณชนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าสลยโณชน แต่เป็นอารมณ์ของสลยโณชน มีอยู่

ทุตติยบท โน สลยโณชนา ธมฺมา อสลยโณชนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าสลยโณชนและไม่เป็นอารมณ์ของสลยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้นสลยโณชน

องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน

สลยโณชนองค์ธรรม ๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๓. สลยโณชนสลยโณชนสมปยุตตทุก

ปฐมบท สลยโณชนา ธมฺมา สลยโณชนสมปยุตตตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าสลยโณชน และประกอบด้วยสลยโณชน มีอยู่

หุติยบท สลฺยโณชนา ธมฺมา สลฺยโณชนวิปฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ชื่อว่าสลฺยโณชน แต่ไม่ประกอบด้วยสลฺยโณชน มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สลฺยโณชนองค์ธรรม ๘ (เว้นโมหเจตสิก
ที่อยู่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่อยู่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑
จิต ๘๙ เจตสิก ๔๔ (เว้นสลฺยโณชนองค์ธรรม ๘) รูป ๒๘, นิพพาน เป็น
ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๔. โนสลฺยโณชนสลฺยโณชนสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท โน สลฺยโณชนา ธมฺมา สลฺยโณชนสมฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าสลฺยโณชน แต่ประกอบด้วยสลฺยโณชน มีอยู่

หุติยบท โน สลฺยโณชนา ธมฺมา สลฺยโณชนวิปฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าสลฺยโณชน และไม่ประกอบด้วยสลฺยโณชน มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้น
สลฺยโณชนองค์ธรรม ๘)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต
๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

สลฺยโณชนองค์ธรรม ๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๕. สลฺยโณชนนิยสลฺยโณชนสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท สลฺยโณชนินิยา ธมฺมา สลฺยโณชนสมฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่เป็นอารมณ์ของสลฺยโณชน และประกอบด้วยสลฺยโณชน มีอยู่

หุติยบท สลฺยโณชนินิยา ธมฺมา สลฺยโณชนวิปฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่เป็นอารมณ์ของสลฺยโณชน แต่ไม่ประกอบด้วยสลฺยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้น
โมหเจตสิกที่อยู่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑)

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒
 กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ โมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘
 โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. สลยโณชนียสลยโณชนทุก

ปฐมบท สลยโณชนียา ธมฺมา สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
 อารมณ์ของสลยโณชน และชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

ทุตติยบท สลยโณชนียา ธมฺมา โน สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
 อารมณ์ของสลยโณชนแต่ไม่ชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สลยโณชนองค์ธรรม ๘

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้น
 สลยโณชนองค์ธรรม ๘) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๗. สลยโณชนสมฺปยุตตสลยโณชนทุก

ปฐมบท สลยโณชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
 ประกอบด้วยสลยโณชน และชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

ทุตติยบท สลยโณชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา โน สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
 ที่ประกอบด้วยสลยโณชน แต่ไม่ชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สลยโณชนองค์ธรรม ๘ (เว้นโมหเจตสิก
 ที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑)

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้น
 สลยโณชนองค์ธรรม ๘)

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ โมหเจตสิกที่ใน
 อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทูธนามทุก และ สปปเทสทุก

๘. สลยโณชนวิปยุตตสลยโณชนทุก

ปฐุมบท สลยโณชนวิปยุตตทา ธมฺมา สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสลยโณชน แต่ชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

ทุตติยบท สลยโณชนวิปยุตตทา ธมฺมา โน สลยโณชนาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยสลยโณชน และไม่ชื่อว่าสลยโณชน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบท ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐

เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในอุทัจจสัมปยุตตจิต ๑)

เป็นทูกะวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทูธนามทุก และ สปปเทสทุก

ในคนถโคจจกมี ๘ ทูกะคือ

๑. คนถคนถวิปยุตตทุก

๒. โนคนถคนถนียทุก

๓. คนถคนถสมุပ္ยุตตทุก

๔. โนคนถคนถสมุပ္ยุตตทุก

๕. คนถนียคนถสมุပ္ยุตตทุก

๖. คนถนียคนถทุก

๗. คนถสมุပ္ยุตตคนถทุก

๘. คนถวิปยุตตคนถทุก

๑. คนถคนถวิปยุตตทุก

ปฐุมบท คนถา เจว ธมฺมา คนถวิปยุตตทา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคั่นถะ แต่ไม่ประกอบด้วยคั่นถะ มีอยู่

ทุตติยบท คนถวิปยุตตทา เจว ธมฺมา โน จ คนถา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคั่นถะ และไม่ชื่อว่าคั่นถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐุมบท ได้แก่ คั่นถะองค์ธรรม ๒ คือโลภเจตสิกที่ในทัญญิตตวิปยุตตจิต ๔ และโทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๓ (เวทนาโลติกเจตสิก ๓ โทเจตสิกเจตสิก ๔ ถีนทุกเจตสิก ๒)
รูป ๒๘ นิพพาน

โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ (เวทนาโลภเจตสิกที่ในทวิภูตจิต-
วิปยุตตจิต ๔ โทสะ วิจิกิจฉา) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒. โนคนถคนถนียทุก

ปฐมบท โน คนถา ธมฺมา คนถนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าคันถะ
แต่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

หุติยบท โน คนถา ธมฺมา อคนถนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าคันถะ
และไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เวทนาคันถะ
องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
คันถะองค์ธรรม ๓ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. คนถคนถสมปยุตตทุก

ปฐมบท คนถา ธมฺมา คนถสมปยุตตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคันถะ
และประกอบด้วยคันถะ มีอยู่

หุติยบท คนถา ธมฺมา คนถวิปยุตตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าคันถะ
แต่ไม่ประกอบด้วยคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๒ คือ โลภเจตสิกที่ใน
ทวิภูตจิตสัมปยุตตจิต ๔ และทวิภูตเจตสิก

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๒ คือ โลภเจตสิกที่ใน
ทวิภูตจิตวิปยุตตจิต ๔ และโทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒

จิต ๘๙ เจตสิก ๔๙ (เว้นคันธะองค์ธรรม ๓) รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุรนามทุก และ สปปเทสทุก

๔. โนคนถคนถสมปยุตตทุก

ปฐมบท โน คนถา ธมฺมา คนถสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
คันธะ แต่ประกอบด้วยคันธะ มีอยู่

ทุติยบท โน คนถา ธมฺมา คนถวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
คันธะ และไม่ประกอบด้วยคันธะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่
ประกอบ ๒๓ (เว้นคันธะองค์ธรรม ๓)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖
กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๓ (เว้นโลตติกะ ๓ โทเจตูกะ ๔ ถิทุกะ ๒) รูป ๒๘ นิพพาน
คันธะองค์ธรรม ๓ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุรนามทุก และ สปปเทสทุก

๕. คนถนียคนถสมปยุตตทุก

ปฐมบท คนถนียา ธมฺมา คนถสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของคันธะ และประกอบด้วยคันธะ มีอยู่

ทุติยบท คนถนียา ธมฺมา คนถวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของคันธะ แต่ไม่ประกอบด้วยคันธะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่
ประกอบ ๒๕ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทัญญูคตวิปยุตตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ใน
โทสมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ โลภียกุศลจิต ๑๗
โลภียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๓ และโลภเจตสิกที่ในทัญญูคตวิป-
ยุตตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๖. คนุณิยคนุทุก

ปฐมบท คนุณิยา ธมฺมา คนุถาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
 คັນถะ และชื่อว่าคันถะ มีอยู่

ทุติยบท คนุณิยา ธมฺมา โน คนุถาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์
 ของคันถะแต่ไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๓ คือ โลภะ, โทสะ, ภิณฺณิ
องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๙ (เว้นคันถะ
 องค์ธรรม ๓) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
 ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๗. คนุสสมปยุตตคนุทุก

ปฐมบท คนุสสมปยุตฺตา ธมฺมา คนุถาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วย
 คันถะ และชื่อว่าคันถะ มีอยู่

ทุติยบท คนุสสมปยุตฺตา ธมฺมา โน คนุถาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบ
 ด้วยคันถะ แต่ไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๒ คือ โลภเจตสิกที่ใน
 ภิณฺณิคตสัมปยุตตจิต และ ภิณฺณิเจตสิก

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ เจตสิกที่
 ประกอบ ๒๓ (เว้นคันถะองค์ธรรม ๓)

โมหมุลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๓
 (เว้นโลตีกะ ๓ โทจตุกะ ๔ ถิทุกะ ๒) โลภเจตสิกที่ใน ภิณฺณิคตวิปยุตตจิต ๔
 โทสเจตสิกที่ใน โทสมุลจิต ๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๘. คนวิปยุตตคนทุก

ปฐมบท คนวิปยุตตดา ธมฺมา คนถาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ แต่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่

ทุติยบท คนวิปยุตตดา ธมฺมา โน คนถาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยคันถะ และไม่ชื่อว่าคันถะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ คันถะองค์ธรรม ๒ คือโลกเจตสิกที่ในทิวฏฐิตวิปยุตตจิต ๔ และโทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๓ (เว้นโลตติกะ ๓ โทจตุกะ ๔ ถิทุกะ ๒) รูป ๒๘ นิพพาน

โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๕ (เว้นโลกเจตสิกที่ในทิวฏฐิตวิปยุตตจิต ๔ และโทสะ วิจิกิจฉา) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

ในโอฆโคจจกมี ๘ ทุกะคือ

๑. โอฆโอฆวิปยุตตทุก	๒. โนโอฆโอฆนียทุก
๓. โอฆโอฆสมฺปยุตตทุก	๔. โนโอฆโอฆสมฺปยุตตทุก
๕. โอฆนียโอฆสมฺปยุตตทุก	๖. โอฆนียโอฆทุก
๗. โอฆสมฺปยุตตโอฆทุก	๘. โอฆวิปยุตตโอฆทุก

๑. โอฆโอฆวิปยุตตทุก

ปฐมบท โอฆา เจว ธมฺมา โอฆวิปยุตตดา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโอฆะ แต่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่

ทุติยบท โอฆวิปยุตตดา เจว ธมฺมา โน จ โอฆา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโอฆะและไม่ชื่อว่าโอฆะ มีอยู่

องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวอาสวิปยุตตทุก

๒. โนโอฆโฆนียทุก

ปฐมบท โน โอฆา ธมฺมา โฆนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโอฆะ แต่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่

ทุติยบท โน โอฆา ธมฺมา อโนฆนียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโอฆะ และไม่เป็นอารมณ์ของโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับโนอาสวาสวทุก

๓. โอฆโฆสมปยุตตทุก

ปฐมบท โอฆา ธมฺมา โฆสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโอฆะ และประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่

ทุติยบท โอฆา ธมฺมา โฆหวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโอฆะ แต่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวาสวสมปยุตตทุก

๔. โนโอฆโฆสมปยุตตทุก

ปฐมบท โน โอฆา ธมฺมา โฆสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโอฆะ แต่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่

ทุติยบท โน โอฆา ธมฺมา โฆหวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโอฆะ และไม่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับโนอาสวาสวสมปยุตตทุก

๕. โฆนียโฆสมปยุตตทุก

ปฐมบท โฆนียา ธมฺมา โฆสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโอฆะ และประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่

ทุติยบท โฆนียา ธมฺมา โฆหวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโอฆะ แต่ไม่ประกอบด้วยโอฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสาสวาสวสมปยุตตทุก

๖. โขณินยโฆทุก

ปฐมบท โขณินยา ธมฺมา โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโอะฆะ และชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่

ทุติยบท โขณินยา ธมฺมา โน โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโอะฆะ แต่ไม่ชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสาสวอาสวทุก

๗. โฆสมปยุตตโฆทุก

ปฐมบท โฆสมปยุตฺตา ธมฺมา โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยโอะฆะ และชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่

ทุติยบท โฆสมปยุตฺตา ธมฺมา โน โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยโอะฆะ แต่ไม่ชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวสมปยุตตอาสวทุก

๘. โฆวิปยุตตโฆทุก

ปฐมบท โฆวิปยุตฺตา ธมฺมา โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโอะฆะ แต่ชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่

ทุติยบท โฆวิปยุตฺตา ธมฺมา โน โหมาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโอะฆะ และไม่ชื่อว่าโอะฆะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสววิปยุตตอาสวทุก

ในโยคโคจจกมี ๘ ทูกะคือ

๑. โยคโยควิปยุตตทุก	๒. โนโยคโยคินยทุก
๓. โยคโยคสมปยุตตทุก	๔. โนโยคโยคสมปยุตตทุก
๕. โยคินยโยคสมปยุตตทุก	๖. โยคินยโยคทุก
๗. โยคสมปยุตตโยคทุก	๘. โยควิปยุตตโยคทุก

๑. โยคโยควิปยุตตทุก

ปฐมบท โยคา เจว ธมฺมา โยควิปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่า โยคะ แต่ไม่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยควิปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ โยคา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยโยคะและไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวาสวิปยุตตทุก

๒. โนโยคโยคินียทุก

ปฐมบท โน โยคา ธมฺมา โยคินียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโยคะ แต่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โน โยคา ธมฺมา อโยคินียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโยคะ และไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับโนอาสวสาสวทุก

๓. โยคโยคสมปยุตตทุก

ปฐมบท โยคา ธมฺมา โยคสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโยคะ และประกอบด้วยโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยคา ธมฺมา โยควิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าโยคะแต่ไม่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวาสวสมปยุตตทุก

๔. โนโยคโยคสมปยุตตทุก

ปฐมบท โน โยคา ธมฺมา โยคสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโยคะ แต่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โน โยคา ธมฺมา โยควิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าโยคะ และไม่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับโนอาสวาสวสมปยุตตทุก

๕. โยคินียโยคสมปยุตตทุก

ปฐมบท โยคินียา ธมฺมา โยคสมปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของโยคะ และประกอบด้วยโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยคินียา ธมฺมา โยควิปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของโยคะ แต่ไม่ประกอบด้วยโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสาสวอาสวสมปยุตตทุก

๖. โยคินียโยคทุก

ปฐมบท โยคินียา ธมฺมา โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของโยคะ
และชื่อว่าโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยคินียา ธมฺมา โน โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
โยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสาสวอาสวทุก

๗. โยคสมปยุตตโยคทุก

ปฐมบท โยคสมปยุตตา ธมฺมา โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วย
โยคะ และชื่อว่าโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยคสมปยุตตา ธมฺมา โน โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบ
ด้วยโยคะ แต่ไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสวสมปยุตตอาสวทุก

๘. โยควิปยุตตโยคทุก

ปฐมบท โยควิปยุตตา ธมฺมา โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบ
ด้วยโยคะ แต่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่

ทุติยบท โยควิปยุตตา ธมฺมา โน โยคปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่
ประกอบด้วยโยคะ และไม่ชื่อว่าโยคะ มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับอาสววิปยุตตอาสวทุก

ในนิวรรณโคจจกมี ๕ ทุกะคือ

๑. โนนิวรรณนิวรรณียทุก
๒. โนนิวรรณนิวรรณสมุပ္ยุดตทุก
๓. นิวรรณียนิวรรณสมุပ္ยุดตทุก
๔. นิวรรณียนิวรรณทุก
๕. นิวรรณสมุပ္ยุดตนิวรรณทุก

๑. โนนิวรรณนิวรรณียทุก

ปฐมบท โน นิวรรณา ธมฺมา นิวรรณียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า นิวรรณแต่เป็นอารมณ์ของนิวรรณ มีอยู่

ทุติยบท โน นิวรรณา ธมฺมา อนิวรรณียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า นิวรรณและไม่ใช่เป็นอารมณ์ของนิวรรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้นนิวรรณ องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน นิวรรณองค์ธรรม ๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๒. โนนิวรรณนิวรรณสมุပ္ยุดตทุก

ปฐมบท โน นิวรรณา ธมฺมา นิวรรณสมุပ္ยุดตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่านิวรรณแต่ประกอบด้วยนิวรรณ มีอยู่

ทุติยบท โน นิวรรณา ธมฺมา นิวรรณวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่านิวรรณและไม่ประกอบด้วยนิวรรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้นนิวรรณ องค์ธรรม ๘)

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

นิวรรณองค์ธรรม ๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปเทสทุก

๓. นีวรณีนีวรณสมปยุตตทุก

ปฐมบท นีวรณียา ธมฺมา นีวรณสมปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของนักรณ และประกอบด้วยนักรณ มีอยู่

ทุติยบท นีวรณียา ธมฺมา นีวรณวิปยุตตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของนักรณ แต่ไม่ประกอบด้วยนักรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒
กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. นีวรณีนีวรณทุก

ปฐมบท นีวรณียา ธมฺมา นีวรณปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
นักรณ และชื่อว่านักรณ มีอยู่

ทุติยบท นีวรณียา ธมฺมา โน นีวรณปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์
ของนักรณ แต่ไม่ชื่อว่านักรณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นักรณองค์ธรรม ๘

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๔ (เว้นนักรณ
องค์ธรรม ๘) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. นีวรณสมปยุตตนีวรณทุก

ปฐมบท นีวรณสมปยุตตา ธมฺมา นีวรณปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบ
ด้วยนักรณและชื่อว่านักรณ มีอยู่

ทุตียบท นีวรณสมุပ္ยุตฺตา ธมฺมา โน นีวรณาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ประกอบด้วยนិwrณ แต่ไม่ชื่อว่านิwrณ มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ นิwrณองค์ธรรม ๘
องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๙ (เว้นนิwrณ
องค์ธรรม ๘)

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

ในปรามาสโคจจกมี ๔ ทูกะคือ

๑. โนปรามาสปรามัญทุก
๒. โนปรามาสปรามาสสมุပ္ยุตฺตทุก
๓. ปรามัญปรามาสสมุပ္ยุตฺตทุก
๔. ปรามัญปรามาสทุก

๑. โนปรามาสปรามัญทุก

ปฐมบท โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามัญจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
ปรามาสะแต่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

ทุตียบท โน ปรามาสา ธมฺมา อปรามัญจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
ปรามาสะและไม่เป็นอารมณ์ของปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นปรามาสะ
องค์ธรรม ๑) รูป ๒๘

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
ปรามาสะองค์ธรรม ๑ เป็นทุกวิมุต

ทูกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒. โนปรามาสปรามาสสมุပ္ยุตฺตทุก

ปฐมบท โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามาสสมุပ္ยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ไม่ชื่อว่าปรามาสะแต่ประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่

หุติยบท โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามาสวิปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าปรามาสะและไม่ประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๒๐ (เว้นทิฏฐิ)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘ นิพพาน

ทิฏฐิเจตสิก เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. ปรามญฺจปรามาสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท ปรามญฺจา ธมฺมา ปรามาสสมฺปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะและประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่

หุติยบท ปรามญฺจา ธมฺมา ปรามาสวิปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะแต่ไม่ประกอบด้วยปรามาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ ๒๐ (เว้นทิฏฐิ)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิฏฐิ) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ และปรามาสะองค์ธรรม ๑ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. ปรามญฺจปรามาสทุก

ปฐมบท ปรามญฺจา ธมฺมา ปรามาสปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของปรามาสะและชื่อว่าปรามาสะ มีอยู่

หุติยบท ปราภฏฐา ธมฺมา โน ปราภาสาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของปราภาสะแต่ไม่ชื่อปราภาสะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปราภาสะองค์ธรรม ๑

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นปราภาสะ
องค์ธรรม ๑) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

ในอุปาทานโคจณกมีอยู่ ๘ ทุกะคือ

๑. อุปาทานอุปาทานวิปฺปยุตฺตทุก	๒. โนอุปาทานอุปาทานียทุก
๓. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก	๔. โนอุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก
๕. อุปาทานียอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก	๖. อุปาทานียอุปาทานทุก
๗. อุปาทานสมฺปยุตฺตอุปาทานทุก	๘. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานทุก

๑. อุปาทานอุปาทานวิปฺปยุตฺตทุก

ปฐมบท อุปาทานา เจว ธมฺมา อุปาทานวิปฺปยุตฺตา จ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ชื่อว่าอุปาทาน แต่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

หุติยบท อุปาทานวิปฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ อุปาทานา. สภาวธรรม
ทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน และไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกเจตสิกที่ในทิกฺขณัฐคตวิปฺปยุตฺตจิต ๔

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โทสมฺมุลจิต ๒ โมหมฺมุลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑

วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๔ (เว้นโลตติกะ ๓) รูป ๒๘ นิพพาน

โลภมฺมุลจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโลกเจตสิกที่ในทิกฺขณัฐคต-
วิปฺปยุตฺตจิต ๔) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒. โนอุปาทานอุปาทานียทุก

- ปฐมบท** โน อุปาทานา ธมฺมา อุปาทานียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่
- ทุติยบท** โน อุปาทานา ธมฺมา อนุปาทานียาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน และไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่
- องค์ธรรมของปฐมบท** ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒) รูป ๒๘
- องค์ธรรมของทุติยบท** ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
- อุปาทานองค์ธรรม ๒ เป็นทุกวิมุต
- ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. อุปาทานอุปาทานสมปยุตตทุก

- ปฐมบท** อุปาทานา ธมฺมา อุปาทานสมปยุตตยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอุปาทาน และประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
- ทุติยบท** อุปาทานา ธมฺมา อุปาทานวิปยุตตยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอุปาทาน แต่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
- องค์ธรรมของปฐมบท** ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ ที่ในทิกฺขุคฺค-สัมปยุตตจิต ๔
- องค์ธรรมของทุติยบท** ได้แก่ โลกเจตสิกที่ในทิกฺขุคฺคตวิปยุตตจิต ๔ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒) รูป ๒๘ นิพพาน
- เป็นทุกวิมุต
- ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. โนอุปาทานอุปาทานสมปยุตตทุก

- ปฐมบท** โน อุปาทานา ธมฺมา อุปาทานสมปยุตตยาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน แต่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

หุติยบท โน อุปาทานา ธมฺมา อุปาทานวิปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน และไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โทสมุขจิต ๒ โมหมุขจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกะ ๓) รูป ๒๘ นิพพาน
อุปาทานองค์ธรรม ๒ เป็นทุกวิมุต
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. อุปาทานียอุปาทานสมปยุตตทุก

ปฐมบท อุปาทานียา ธมฺมา อุปาทานสมปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทานและประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

หุติยบท อุปาทานียา ธมฺมา อุปาทานวิปยุตฺตปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทานแต่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโลกเจตสิกที่ในทวิภูตวิปยุตตจิต ๔)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โทสมุขจิต ๒ โมหมุขจิต ๒ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลติกะ ๓) และโลกเจตสิกที่ในทวิภูตวิปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. อุปาทานียอุปาทานทุก

ปฐมบท อุปาทานียา ธมฺมา อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน และชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

หุติยบท อุปาทานียา ธมฺมา โน อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน แต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปา-
ทานองค์ธรรม ๒) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๗. อุปาทานสมปยุตตอุปาทานทุก

ปฐมบท อุปาทานสมปยุตตตา ธมฺมา อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ประกอบด้วยอุปาทานและชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

ทุติยบท อุปาทานสมปยุตตตา ธมฺมา โน อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ประกอบด้วยอุปาทานแต่ไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒ ที่ในทวิภูตจิต-
สัมปยุตตจิต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๐
(เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒)

โทสมุขจิต ๒ โมหมุขจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐
เจตสิก ๔๙ (เว้นโลตทิกะ ๓) และโลกเจตสิกที่ในทวิภูตจิตวิปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘
นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๘. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานทุก

ปฐมบท อุปาทานวิปยุตตตา ธมฺมา อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่
ประกอบด้วยอุปาทานแต่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

ทุติยบท อุปาทานวิปยุตตตา ธมฺมา โน อุปาทานาปิ. สภาวธรรมทั้งหลาย
ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน และไม่ชื่อว่าอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกเจตสิกที่ในทวิภูตจิตวิปยุตตจิต ๔

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑
วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๙ (เว้นโลตติกะ ๓) รูป ๒๘ นิพพาน

โลภมูลจิต ๘ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทวิภูตวิปป-
ยุตตจิต ๔) เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ สปปเทสทุก

ในกิเลสโคจรณมี ๘ ทุกะคือ

๑. โนกิเลสสงฺกิลลิกทุก	๒. โนกิเลสสงฺกิลฺลจทุก
๓. โนกิเลสกิเลสสมฺปยุตตทุก	๔. สงฺกิลลิกสงฺกิลฺลจทุก
๕. สงฺกิลลิกกิเลสสมฺปยุตตทุก	๖. สงฺกิลลิกกิเลสทุก
๗. สงฺกิลฺลจกิเลสทุก	๘. กิเลสสมฺปยุตตกิเลสทุก

๑. โนกิเลสสงฺกิลลิกทุก

ปฐมบท โน กิเลสา ธมฺมา สงฺกิลลิกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
กิเลส แต่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่

ทุตติยบท โน กิเลสา ธมฺมา อสงฺกิลลิกาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
กิเลส และไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลส
องค์ธรรม ๑๐) รูป ๒๘

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
กิเลสองค์ธรรม ๑๐ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ สปปเทสทุก

๒. โนกิเลสสงฺกิลฺลจทุก

ปฐมบท โน กิเลสา ธมฺมา สงฺกิลฺลจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า
กิเลส แต่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร้าร้อน มีอยู่

หุติยบท โน กิเลสา ธมฺมา อสงฺกิลิฏฺจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่า กิเลส และไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร้าร้อน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลส องค์ธรรม ๑๐)

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

กิเลสองค์ธรรม ๑๐ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. โนกิเลสกิเลสสมปยุตตทุก

ปฐมบท โน กิเลสา ธมฺมา กิเลสสมปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ากิเลส แต่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่

หุติยบท โน กิเลสา ธมฺมา กิเลสวิปยุตฺตาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ากิเลส และไม่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับโนกิเลสสงฺกิลิฏฺจทุก

๔. สงฺกิลิสิกสงฺกิลิฏฺจทุก

ปฐมบท สงฺกิลิสิกา ธมฺมา สงฺกิลิฏฺจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของกิเลส และถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร้าร้อน มีอยู่

หุติยบท สงฺกิลิสิกา ธมฺมา อสงฺกิลิฏฺจาปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของกิเลส แต่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร้าร้อน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒

กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทูธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. สงฺกิลสิกกิเลสสมฺปยุตฺตทุก

ปฐมบถ สงฺกิลสิกกา ธมฺมา กิเลสสมฺปยุตฺตตาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของกิเลส และประกอบด้วยกิเลส มีอยู่

ทุติยบถ สงฺกิลสิกกา ธมฺมา กิเลสวิปฺปยุตฺตตาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็น
อารมณ์ของกิเลส แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลส มีอยู่
องค์ธรรมและทกฺกวิมุต เหมือนกับสงฺกิลสิกสงฺกิลิฏฺฐทุก

๖. สงฺกิลสิกกิเลสทุก

ปฐมบถ สงฺกิลสิกกา ธมฺมา กิเลสาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์ของ
กิเลส และชื่อว่ากิเลส มีอยู่

ทุติยบถ สงฺกิลสิกกา ธมฺมา โน กิเลสาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นอารมณ์
ของกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐

องค์ธรรมของทุติยบถ ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๔๒ (เว้นกิเลส
องค์ธรรม ๑๐) รูป ๒๘

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นทกฺกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทฺธนามทุก และ สบฺปเทศทุก

๗. สงฺกิลิฏฺฐกิเลสทุก

ปฐมบถ สงฺกิลิฏฺฐา ธมฺมา กิเลสาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลสทำให้
เศร้าหมองเร่าร้อนและชื่อว่ากิเลส มีอยู่

ทุติยบถ สงฺกิลิฏฺฐา ธมฺมา โน กิเลสาปี. สภาวธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลสทำให้
เศร้าหมองเร่าร้อนแต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบถ ได้แก่ กิเลสองค์ธรรม ๑๐

องค์ธรรมของทุติยบถ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลส
องค์ธรรม ๑๐)

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๘. กิเลสสมุပ္ยุตตกิเลสทุก

ปฐมบาท กิเลสสมุပ္ยุตตา ธมฺมา กิเลสปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบ
ด้วยกิเลส และชื่อว่ากิเลส มีอยู่

ทุติยบาท กิเลสสมุပ္ยุตตา ธมฺมา โน กิเลสปิ. สภาวธรรมทั้งหลายที่
ประกอบด้วยกิเลส แต่ไม่ชื่อว่ากิเลส มีอยู่
องค์ธรรมและทุกวิมุต เหมือนกับสงฺกิลิฏฺจกิเลสทุก

จบ พุทฺธมตฺตถนุภาสิตทุกมาติกา

สุตตนุติกทุกมาติกา

สุตตนุติกทุกมาติกา^๑นี้ พระสารีบุตรซึ่งเป็นธรรมเสนาบดีได้อัญเชิญมา แต่อังคุตตรนิกาย ซึ่งเป็นพุทธภาษิตแสดงแก่พระเถระศิษยานุศิษย์ของท่าน ซึ่งกำลังศึกษาพระอภิธรรมเพื่อประโยชน์ในกาลเมื่อถึงคราวศึกษาพระสูตรจะ ได้มีความสะดวกสบาย อนึ่งสุตตนุติกทุกมาติกา^๒นี้ แม้พระพุทธร่องค์ไม่ได้ทรงแสดงโดยตรงก็จริง แต่ก็อนุโลมเข้าเป็นพุทธภาษิต เพราะพระสารีบุตรซึ่งเป็นธรรมเสนาบดีได้อัญเชิญมาจาก เอกนิบาต, ทุกนิบาต, แห่งอังคุตตรนิกาย และสังคีตสูตร, ทสฺสตรสูตร แห่งทีฆนิกาย ซึ่งเป็นพุทธภาษิตนั่นเอง

การแสดงสุตตนุติกทุกมาติกาในอัมมสังคณีปกรณ์นั้น คงแสดงไว้แต่นิกุเขปกถุท อย่างเดียว ในกัณฑ์ที่เหลือ ๓ ไม่ได้จำแนกไว้ด้วย, สุตตนุติกทุกมาติกา ที่พระสารีบุตรซึ่งเป็นธรรมเสนาบดี ได้อัญเชิญมาจากอังคุตตรนิกายแสดงไว้นี้มี ๔๒ ทุกะคือ

๑. วิชฺชาภาคิทุก	๒. วิชฺชุปมทุก	๓. พาลทุก
๔. กณฺหทุก	๕. ตปณียทุก	๖. อธิวจนทุก
๗. นิรุตฺติทุก	๘. ปญฺยตฺติทุก	๙. นามรูปทุก
๑๐. อวิชฺชาทุก	๑๑. ภาวทิจฺจุทุก	๑๒. สสฺสตทิจฺจุทุก
๑๓. อนุตฺวาทิจฺจุทุก	๑๔. ปุพฺพนฺดานุทิจฺจุทุก	๑๕. อหิริกทุก
๑๖. หิริทุก	๑๗. โทวจสฺสตาทุก	๑๘. โสวจสฺสตาทุก
๑๙. อาปตฺติกุสฺสตาทุก	๒๐. สฺมาปตฺติกุสฺสตาทุก	๒๑. ชาติกุสฺสตาทุก
๒๒. อายตฺนกุสฺสตาทุก	๒๓. จานกุสฺสตาทุก	๒๔. อชฺชวทุก
๒๕. ขนฺติทุก	๒๖. สาขลฺยทุก	
๒๗. อินฺทฺริเยสฺสอํคตฺตทวารตาทุก	๒๘. อินฺทฺริเยสฺสอํคตฺตทวารตาทุก	
๒๙. มุญฺจสจฺจุทุก	๓๐. สติสฺมปชฌนทุก	๓๑. ปฏิสงฺขานพลทุก
๓๒. สมณวิปสฺสนาทุก	๓๓. สมณนิมิตฺตทุก	๓๔. ปคฺคาหทุก
๓๕. สีสวิปตฺติทุก	๓๖. สีสสฺมปทาทุก	๓๗. สีสวิสุทฺธิทุก

๓๘. ทิฏฐิวิสุทธิโชปนทุก

๓๙. สงเวชนิยฎจานทุก

๔๐. อสนตฺตฎฐิตากุสลธมฺมทุก

๔๑. วิชาทุก

๔๒. ขยญาณทุก

๑. วิชาภาคิทุก

ปฐมบท วิชาภาคิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เข้าถึงวิชา ๘ ด้วย
อำนาจแห่งการประกอบหรือที่เป็นส่วนแห่งวิชา ๘ มีอยู่

ทุติยบท อวิชาภาคิโน ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เข้าถึงอวิชาทั้ง ๔ อัน
มีสภาพปกปิดสัจจะ ๔ ด้วยอำนาจแห่งการประกอบหรือที่เป็นส่วน
แห่งอวิชา ๔ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหา-
กิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ อรหัตตมัคคจิต ๑ เจตสิก ๓๗
(เว้นปัญญา) ที่ประกอบด้วยวิชา ๘ คือ วิปัสสนาญาณ มโนมยทธิญาณ
อิทธิวิธญาณ ปรจิตตวิชชานนญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพพจักขุญาณ
ทิพพโสตญาณ อาสวักขยญาณ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้
นามชั้นธ ๔ มนายตนะ ธัมมายตนะ มโนวิญญูญาณธาตุ ธัมมธาตุ สัจจะ ๒ คือ
มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต อภิญญาจิต ๒
เจตสิก ๓๗ เป็นทุกขสัจจ องค์มรรค ๗ หรือ ๖ ที่ในอรหัตตมัคคจิต ๑ เป็น
มัคคสัจจ อรหัตตมัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๖ (เว้นโมหะ),
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้นามชั้นธ ๔
มนายตนะ ธัมมายตนะ มโนวิญญูญาณธาตุ ธัมมธาตุ ทุกขสัจจ สมุทัยสัจจ

กุศลจิต ๑๖ (เว้นมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญญาจิต ๑
อรหัตตมัคคจิต ๑) วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๑๖ (เว้นมหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต
๔ กิริยาอภิญญาจิต ๑) เจตสิก ๓๘ และปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ อรหัตตมัคคจิต ๑

โมหเจตสิกที่ในอกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่ไม่เป็นวิปัสสนาญาณจิต รูป ๒๘ นิพพาน เป็น
ทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒. วิชขูปมทุก

ปฐมบท วิชขูปมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เปรียบเสมือนสายฟ้าแลบ
มีอยู่

ทุตติยบท วิชขูปมา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เปรียบเสมือนฟ้าผ่า มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมัคคจิตเบื้องต่ำ ๓,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมอายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้สังขารชั้นธัมม
อายตนะ ธัมมธาตุ มัคคสังขาร คือองค์มัคคสัมมาทิฏฐิที่ในมัคคจิตเบื้องต่ำ ๓

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในอรหัตตมัคคจิต ๑,
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมอายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้สังขารชั้นธัมม
อายตนะ ธัมมธาตุ มัคคสังขาร คือองค์มัคคสัมมาทิฏฐิที่ในอรหัตตมัคคจิต ๑

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมัคคจิต ๔) รูป ๒๘
นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓. พาลทุก

ปฐมบท พาลา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นพาล หรือที่ตั้งอยู่
ในสันดานของคนพาล มีอยู่

ทุตติยบท ปณฺธิตา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพเป็นบัณฑิต หรือที่ตั้ง
อยู่ในสันดานของบัณฑิต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรม
เหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมม ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๙ เป็นสังขจวิมุต, วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔. กณทุก

ปฐมบท กณหา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพดำ หรือที่เป็นเหตุแห่งธรรมฝ่ายดำคือการที่ได้รับความลำบากในอบายทุกซ์และไม่มีบุญ มีอยู่

ทุตติยบท สุกกา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีสภาพขาว หรือที่เป็นเหตุแห่งธรรมฝ่ายขาวคือการที่ได้รับความสุขในสุคติภูมิและการมีบุญ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๕. ตปณียทุก

ปฐมบท ตปณียา^๑ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ทำให้สัตว์ให้เราร้อน และมีความลำบากทั้งในโลกนี้และโลกหน้า มีอยู่

ทุตติยบท อตปณียา^๒ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ทำให้สัตว์เราร้อน และทำให้มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า มีอยู่

^๑ เป็นตปณียา ก็มี

^๒ เป็นอตปณียา ก็มี

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

วิบากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต
ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๖. อธิวจนทุก

ปฐมบท อธิวจนา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติ ซึ่งเกิดขึ้นโดยมีเสียงเป็นประธาน หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติคือ **นาม** ได้แก่ชื่อต่าง ๆ ที่มีสภาพนุ่มเข้าสู่เนื้อความคืออัตตบัญญัติ และทำให้เนื้อความนั้นนุ่มเข้าสู่ตน คือชื่อต่าง ๆ นั้นด้วย **นามกมฺม** ได้แก่นามบัญญัติที่นักปราชญ์ทั้งหลายในสมัยโบราณเรียกขานกันมา เช่น เรียกว่า แผ่นดิน ภูเขา เป็นต้น **นามธะย** ได้แก่นามบัญญัติที่นักปราชญ์ทั้งหลายในสมัยโบราณตั้งชื่อไว้จนถึงทุกวันนี้ เช่น ตั้งชื่อไว้ว่า แผ่นดิน ภูเขา เป็นต้น **นิรุตติ** ได้แก่นามบัญญัติที่นักปราชญ์ทั้งหลายคิดนึกพิจารณาตั้งชื่อเรียกขึ้นแล้ว ชื่อเหล่านี้ก็ปรากฏขึ้น **พยุญชน** ได้แก่นามบัญญัติที่สามารถแสดงเนื้อความให้ปรากฏขึ้นได้ เช่นเรียกว่า แผ่นดิน ภูเขา เป็นต้นเหล่านี้สามารถแสดงเนื้อความคืออัตตบัญญัติให้ปรากฏขึ้นได้ **อภิลาป** ได้แก่นามบัญญัติที่ผู้กล่าวเรียกทั้งหลาย ย่อมมุ่งสู่ตรงเนื้อความแล้วก็กล่าวเรียกขึ้น มีอยู่

ทุติยบท อธิวจนปถา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุของสัททบัญญัติ ซึ่งเกิดขึ้นโดยมีเสียงเป็นประธาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สัททบัญญัติที่สามารถให้ผู้ฟัง (สุนนต-บุคคล) รู้ได้ ได้แก่ เสียงที่เปล่งขึ้นซึ่งมีวิจิตรบัญญัติ (สวัญญตติกวจีเภทสทฺท), ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ **อายตนะ** ธาตุ **สังจะ** แล้วได้รูปชั้น ๓ **สัทท** **อายตนะ** **ธัมม** **อายตนะ** **สัทท** **ธาค** **ธัมม** **ธาค** **ทุก** **ข** **สัง** **จ**

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ อัฏฐบัญญัติที่สามารถให้ผู้พูด (วาทบุคคล) รู้ได้ ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **นิปฺปเทสทุก**

๗. นิรุตติทุก

ปฐมบท นิรุตติ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติอันบุคคลนำออกแล้วเปล่งขึ้น หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติคือนาม นามกมฺม นามเอยฺย นิรุตติ พุยฺยชน อภิลाप มียอยู่

ทุตียบท นิรุตติปถา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุของสัททบัญญัติซึ่งบุคคลนำออกแล้วเปล่งขึ้น มียอยู่

องค์ธรรมและการจำแนก ชั้น ๗ อายตนะ ๓๓ สัจจะ ของนิรุตติทุกนี้ เหมือนกับบอธิจนทุก ทุกประการ

๘. ปญฺญตฺติทุก

ปฐมบท ปญฺญตฺติ ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติซึ่งสามารถให้รู้โดยประการต่าง ๆ ได้ หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นสัททบัญญัติคือนาม นามกมฺม นามเอยฺย นิรุตติ พุยฺยชน อภิลाप มียอยู่

ทุตียบท ปญฺญตฺติปถา ธมฺมา. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุของสัททบัญญัติซึ่งสามารถให้รู้โดยประการต่าง ๆ ได้ มียอยู่

องค์ธรรมและการจำแนกชั้น ๗ อายตนะ ๓๓ สัจจะ ของปญฺญตฺติทุกนี้ เหมือนกับบอธิจนทุก ทุกประการ

๙. นามรูปทุก

ปฐมบท นามรูป อตฺถิ. สภาวธรรมที่เป็นนามหรือที่มีสภาพน้อมไปสู่อารมณ์ได้ หรือที่สามารถให้จิต เจตสิกน้อมไปสู่ตนได้ มียอยู่

ทุดิยบท รูปญจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่เป็นรูป หรือที่มีสภาพเสื่อมสิ้นผันแปร หรือสภาวธรรมที่เข้าถึงความเสื่อมสิ้นผันแปรไปเพราะความเย็น ความร้อนและธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุดิยบท ได้แก่ รูป ๒๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

ทุกะนี้ชื่อว่า **สพฺพทฺธนามทุก** และ **นิปฺปทสทฺธทุก**

๑๐. อวิชชาทุก

ปฐมบท อวิชชา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่ไม่รู้ในอริยสัจจะ ๔ หรือไม่รู้ในสิ่งที่ควรรู้ และรู้ในสิ่งที่ไม่ควรรู้ มีอยู่

ทุดิยบท ภวตณฺหา จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือโลภะที่มีความปรารถนาภพ หรือโลภะที่มีความยินดีพอใจในภพ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โมหเจตสิก, โมหเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุดิยบท ได้แก่ โลกเจตสิก, โลกเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๑ (เว้นโมหะและโลภะที่ปรารถนาในภพ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **สพฺพทฺธทุก**

๑๑. ภวทิจฺฉิตทุก

ปฐมบท ภวทิจฺฉิต จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดี สัตว์โลกก็ดีย่อมมีอยู่เป็นนิจ หรือสภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าตนเองก็ดี สัตว์โลกก็ดีจะเกิดขึ้น มีอยู่

ทุติยบท วิภาทิฏฺฐิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดี สัตว์โลกก็ดีไม่ใช่มีอยู่เป็นนิจจะสูญสิ้นไป หรือสภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าตนเองก็ดีสัตว์โลกก็ดีจะไม่เกิด มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฺฐิเจตสิกที่เป็นภาทิฏฺฐิ, ทิฏฺฐิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิฏฺฐิเจตสิกที่เป็นวิภาทิฏฺฐิ, ทิฏฺฐิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นภาทิฏฺฐิและวิภาทิฏฺฐิ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทสทุก

๑๒. สสฺสตทิฏฺฐิทุก

ปฐมบท สสฺสตทิฏฺฐิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดีสัตว์โลกก็ดีเป็นของเที่ยง มีอยู่

ทุติยบท อจฺเจททิฏฺฐิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดีสัตว์โลกก็ดีจะสูญ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิฏฺฐิเจตสิกที่เป็นสสฺสตทิฏฺฐิ, ทิฏฺฐิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิฏฺฐิเจตสิกที่เป็นอจฺเจททิฏฺฐิ, ทิฏฺฐิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นสสฺสตทิฏฺฐิและอจฺเจททิฏฺฐิ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุธนามทุก และ สปปทสทุก

๑๓. อนตฺวาทิฏฺฐิทุก

ปฐมบท อนตฺวาทิฏฺฐิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดี สัตว์โลกก็ดีมีที่สิ้นสุด มีอยู่

ทุตียบท อนนตวาทิจิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดว่าความเป็นอยู่ของตนเองก็ดี สัตว์โลกก็ดีไม่มีที่สิ้นสุด มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิจฺฉิเจตสิกที่เป็นอนันตวาทิจิ, ทิจฺฉิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ทิจฺฉิเจตสิกที่เป็นอนันตวาทิจิ, ทิจฺฉิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นอนันตวาทิจิและอนันตวาทิจิ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๔. ปุพฺพนฺตานุทิจิทุก

ปฐมบท ปุพฺพนฺตานุทิจิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปตามอดีตชั้น ๕ หรือสภาวธรรมที่มีความเห็นผิด ซึ่งเกิดขึ้นโดยกระทำอดีตชั้น ๕ ให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ทุตียบท อปรนฺตานุทิจิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความเห็นผิดซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปตามอนาคตชั้น ๕ หรือสภาวธรรมที่มีความเห็นผิด ซึ่งเกิดขึ้นโดยกระทำอนาคตชั้น ๕ ให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ทิจฺฉิเจตสิกที่เป็นปุพฺพนฺตานุทิจิ, ทิจฺฉิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ทิจฺฉิเจตสิกที่เป็นอปรนฺตานุทิจิ, ทิจฺฉิเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปุพฺพนฺตานุทิจิและอปรนฺตานุทิจิ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๕. อหิริกทุก

ปฐมบท อหิริกญจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่ไม่มีความละอายต่อทุจจริต มีอยู่

ทุติยบท อโนตตปฺปญจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่ไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อทุจจริต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อหิริกเจตสิก, อหิริกเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ อโนตตปฺปเจตสิก, อโนตตปฺปเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๐ (เว้นอหิริกะและอโนตตปฺปะ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๖. หิริทุก

ปฐมบท หิริ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความละอายต่อทุจจริต มีอยู่

ทุติยบท โอตตปฺปญจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่มีความสะดุ้งกลัวต่อทุจจริต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ หิริเจตสิก, หิริเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดย ชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โอตตปฺปเจตสิก, โอตตปฺปเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๐ (เว้นหิริและโอตตปฺปะ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๗. ไทวสฺสตาทุก

ปฐมบท ไทวสฺสตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำให้บุคคลให้เป็นผู้ว่ายาก มีอยู่

ทุติยบท ปาปมิตฺตตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำให้บุคคลให้เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๒ ที่เกิดขึ้นในขณะกระทำกิริยาอาการไม่เคารพต่อคำสั่งสอนโดยสิกขาบทอันเป็นพุทธานุญาต, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ ๒๓ ที่เกิดขึ้นในขณะสมาคมกับมิตรชั่ว, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นโทสมูลจิตตูปบาทที่เป็นโทวจัสสตา และ โลภมูลจิตตูปบาท โมหมูลจิตตูปบาทที่เป็นปาปมิตตตา) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๘. โสวจัสสตาทก

ปฐมบท โสวจัสสตา จ อตถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้ว่าง่าย มีอยู่

ทุติยบท กลุยาณมิตตตา จ อตถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีมิตรดี มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตี อปัปมัญญา) ที่เกิดในขณะกระทำกิริยาอาการเคารพต่อคำสั่งสอนโดยสิกขาบท อันเป็นพุทธานุญาต, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรตีอปัปมัญญา) ที่เกิดขึ้นในขณะสมาคมกับมิตรดี, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นมหากุศลจิตตูปบาท มหากริยาจิตตูปบาท ในขณะที่เป็นโสวจัสสตา และกลุยาณมิตตตา) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๑๙. อาปตติกุสลตาทุก

ปฐมบท อาปตติกุสลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการรู้อาบัติ มีอยู่

ทุตติยบท อาปตติวุฏฺฐานกุสลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการออกจากอาบัติ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้ข้ออาบัติต่าง ๆ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การออกจากอาบัติต่าง ๆ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้ข้ออาบัติและในขณะที่รู้การออกจากอาบัติ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๐. สมาปตติกุสลตาทุก

ปฐมบท สมาปตติกุสลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการรู้สมาบัติ ๘ หรือสมาบัติ ๙ คือ รูปฌาน อรูปฌาน มีอยู่

ทุตติยบท สมาปตติวุฏฺฐานกุสลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการออกจากสมาบัติ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การเข้าสมาบัติ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การออกจากสมาบัติ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การเข้าสมาบัติ และการออกจากสมาบัติ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทฺธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๑. ธาตุกุศลตาทุก

ปฐมบท ธาตุกุศลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการรู้ธาตุ ๑๘ มีอยู่

ทุติยบท มนสิการกุศลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการพิจารณาซึ่งธาตุ ๑๘ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ มัคคจิต ๔ ที่รู้ในธาตุ ๑๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมอายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้สังขารชั้นธัมมอายตนะ ธัมมธาตุ สัจจะ ๒ คือ โลเกียปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ เป็นทุกขสัจจ์ สัมมาทิฏฐิ คือปัญญาเจตสิกที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจ์

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ มัคคจิต ๔ ที่มีความฉลาดในการพิจารณาธาตุ ๑๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมอายตนะ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต มัคคจิต ๔ ในขณะที่รู้ธาตุ ๑๘ และพิจารณาธาตุ ๑๘) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๒. อายตนกุศลตาทุก

ปฐมบท อายตนกุศลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการรู้อายตนะ ๑๒ มีอยู่

ทุติยบท ปฏิจฺจุสมฺบุปฺปาตกุศลตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความฉลาดในการรู้ปฏิจฺจุสมฺบุปฺปาตที่มีองค์ ๑๒ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ มัคคจิต ๔
ในขณะรู้อายตนะ ๑๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ มัคคจิต ๔
ในขณะรู้ปฏิจจสมุปบาทที่มีองค์ ๑๒, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมป-
ยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะรู้อายตนะ ๑๒ และรู้
ปฏิจจสมุปบาทที่มีองค์ ๑๒) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทศทุก**

๒๓. จานกุสลตาทุก

ปฐมบท จานกุสลตา จ อตถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความ
ฉลาดในการรู้เหตุอันสมควร มีอยู่

ทุตียบท อญฺจานกุสลตา จ อตถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความ
ฉลาดในการรู้เหตุอันไม่สมควร มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ ที่รู้ในเหตุอัน
สมควร เช่น รู้ว่าจักขุปสาทนี้เป็นต้นเหตุแห่งการเกิดขึ้นของจักขุวิญญาณจิต
พีชมะม่วงเป็นต้นแห่งการเกิดขึ้นของต้นมะม่วง เป็นต้น, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ ที่รู้ในเหตุอันไม่
สมควร เช่น รู้ว่าจักขุปสาทนี้ไม่ใช่เป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นของโสทวิญาณจิต
พีชมะม่วงไม่ใช่เป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นของต้นตาล เป็นต้น, ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมป-
ยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ ในขณะที่รู้เหตุ
อันสมควรและเหตุอันไม่สมควร) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๔. อชฺชวทุก

ปฐมบท อชฺชโว จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้ชื้อตรง มีอยู่
ทุติยบท มหฺทโว จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้อ่อนโยน มีอยู่
องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กายชุกตาเจตสิกและจิตตชุกตา-
เจตสิก, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ กายมฺหฺตฺวาเจตสิกและจิตตมฺหฺตฺวา-
เจตสิก, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

จิต ๘๙ เจตสิก ๔๘ (เว้นกายชุกตา จิตตชุกตา กายมฺหฺตฺวา จิตตมฺหฺตฺวา-
เจตสิก) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๕. ขนฺติทุก

ปฐมบท ขนฺติ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความอดทน มีอยู่
ทุติยบท โสฺรจฺจณฺจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีความยินดี
ร่าเริงในกุศลสุจริต มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ ที่มี
อโทสะเป็นประธาน เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ ที่มี
ศีลเจตนาเป็นประธาน และโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ (เว้นอัปมัญญา),
ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

โลกียจิต ๘๑ (เว้นมหากุศล มหากิริยา ที่มี อโทสะ และ ศีลเจตนา เป็น
ประธาน) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๖. สาขลยทุก

ปฐมบท สาขลยญจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีวาจาสุภาพ
อ่อนหวาน มีอยู่

ทุติยบท ปฏิสนฺธโร^๑ จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้มีการ
ต้อนรับโดยอามิสปฏิสันถาร และธรรมปฏิสันถาร มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘
เจตสิก ๓๘ ในขณะที่กล่าววาจาสุภาพอ่อนหวาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนก
โดยชั้น^๑ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘
เจตสิก ๓๘ ในขณะที่กระทำการต้อนรับ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น^๑ ฯลฯ

จิต ๘๙ (เว้นมหากุศล มหากริยา ในขณะที่มีวาจาสุภาพอ่อนหวาน
และในขณะที่กระทำการต้อนรับ) เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุธนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๗. อินฺทริเยสฺสอคุตฺตทวารตาทุก

ปฐมบท อินฺทริเยสฺส อคุตฺตทวารตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้
เป็นผู้ไม่สำรวมอินทริย์ในทวาร ๖ มีอยู่

ทุติยบท โภชเน อมตฺตณฺณตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้
ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่
ประกอบ ๒๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น^๑ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ เจตสิกที่
ประกอบ ๒๓, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น^๑ ฯลฯ

^๑ โดยมากเป็น ปฏิสนฺธโร

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๘. อินทริเยสุคตตทวารตาทุก

ปฐมบท อินทริเยสุ คตตทวารตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้
เป็นผู้สำรวมอินทริยในทวาร ๖ มีอยู่

ทุตติยบท โภชเน มตฺตตณฺณตา จ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็น
ผู้รู้จักประมาณในการบริโภค มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘
โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก
๓๓ (เว้นวิรติ อปัมฺณฺญา), ในขณะที่รู้ประมาณในการบริโภค ธรรมเหล่านี้ เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

โลกียจิต ๖๕ (เว้นมหากุศล มหากริยา) เจตสิก ๔๙ (เว้นวิรติ)
รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๒๙. มุฏฺฐสจฺจทุก

ปฐมบท มุฏฺฐสจฺจญฺจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้ขาดสติ หรือ
สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้หลงลืม มีอยู่

ทุตติยบท อสมฺปชญฺญญฺจ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้ขาดปัญญา
หรือสภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็นผู้ไม่มีความรอบรู้ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ที่เป็น
ปฏิปักษ์ต่อสติ, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตติยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ที่เป็น
ปฏิปักษ์ต่อปัญญา, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๐. สติสมุปชฌณทุก

ปฐมบท สติ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือสติที่สามารถระลึกได้ มีอยู่

ทุติยบท สมุปชฌณญจ อตฺถิ. สภาวธรรมคือปัญญาที่สามารถรอบรู้ด้วยดีโดย
ประการทั้งปวง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ สติเจตสิก, สติเจตสิกนี้จำแนกเป็น
สังขารชั้นธัมมายตนะ ธัมมธาทู สัจจะ ๒ คือสติเจตสิกที่ในโลเกียจิตเป็น
ทุกขสัจ สัมมาสติที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจ สติเจตสิกที่ในผลจิต ๔ เป็น
สัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิก, ปัญญาเจตสิกนี้จำแนก
เป็น สังขารชั้นธัมมายตนะ ธัมมธาทู สัจจะ ๒ คือปัญญาเจตสิกที่ใน
โลเกียจิตเป็นทุกขสัจ สัมมาทิวฏฐิที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจ ปัญญาเจตสิก
ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๐ (เว้นสติ ปัญญา) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **สพฺพผลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๑. ปฏิสงฺขานพลทุก

ปฐมบท ปฏิสงฺขานพลญจ อตฺถิ. สภาวธรรมคือปัญญาที่ย่อมพิจารณาโดยไม่
หวั่นไหวในการพิจารณา มีอยู่

ทุติยบท ภาวนาพลญจ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความไม่หวั่นไหวที่เกิดขึ้นแก่
บุคคลผู้เจริญโพชฌงค์ ๗ โดยอาศัยวิริยะเป็นประธาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิก, ปัญญาเจตสิกนี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นปัญญา)
รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๒. สมถวิปัสสนาทุก

ปฐมบท สมถอ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือสมาธิที่ทำอกุศลธรรมอันเป็นปฏิปักษ์
ต่อกุศลธรรมให้สงบ มีอยู่

ทุตียบท วิปัสสนา จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือปัญญาที่เห็นแจ้งในสังขารธรรม
โดยอาการต่าง ๆ ด้วยอำนาจ อนิจจลักษณะ เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่เป็นสัมมาสมาธิ,
เอกัคคตาเจตสิกนี้จำแนกเป็นสังขารชั้น ๓ อัมมายตนะ อัมมธาทู สัจจะ ๒
คือ เอกัคคตาเจตสิกที่ในโลเกียจิตเป็นทุกขสัจจ์ สัมมาสมาธิที่ในมัคคจิต ๔
เป็นมัคคสัจจ์ เอกัคคตาเจตสิกที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

องค์ธรรมของทุตียบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิก, ปัญญาเจตสิกนี้เมื่อ
จำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๑ (เว้นปัญญาและเอกัคคตาเจตสิกที่ในโสภณจิต)
รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **สพฺพผลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๓. สมถนิมิตตทุก

ปฐมบท สมถนิมิตตตฺถ อตฺถิ. สภาวธรรมคือสมาธิที่เกิดที่แรกเป็นเหตุของ
สมาธิที่เกิดภายหลัง มีอยู่

ทุตียบท ปคฺคาหนิมิตตตฺถ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความเพียรที่เกิดที่แรกเป็น
เหตุของความเพียรที่เกิดภายหลัง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่เป็นสัมมาสมาธิที่เกิดขึ้นครั้งแรก, เอกัคคตาเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ วิริยเจตสิกที่เป็นสัมมาวายามะที่เกิดขึ้นครั้งแรก, วิริยเจตสิกนี้ จำแนกเป็นสังขารชั้น ๓ อัมมายนะ อัมมธาทู สัจจะ ๒ คือ วิริยเจตสิกที่ในโลภียจิตเป็นทุกขสัจ สัมมาวายามะที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจ วิริยเจตสิกที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุต

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นสัมมาสมาธิและสัมมาวายามะ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๔. ปคฺคาหทุก

ปฐมบท ปคฺคาโห จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความเพียรที่ประกอบซึ่งสัมปยุตตธรรม มีอยู่

ทุติยบท อวิกฺเขโป จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือสมาธิที่ทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่านตั้งมั่นในอารมณ์ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ วิริยเจตสิกที่เป็นสัมมาวายามะ, วิริยเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่เป็นสัมมาสมาธิ, เอกัคคตาเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓ ฯลฯ

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นสัมมาวายามะและสัมมาสมาธิ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๕. สีสวิปตฺติทุก

ปฐมบท สีสวิปตฺติ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความวิบัติแห่งศีล มีอยู่

ทุติยบท ทิฏฺฐิวิปตฺติ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความวิบัติแห่งความเห็นที่ถูกต้อง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ทิณฺณเจตสิก, ทิณฺณเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๖. สีสสมุปทาทุก

ปฐมบท สีสสมุปทา จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความบริบูรณ์แห่งศีล มีอยู่

ทุติยบท ทิณฺณีสมุปทา จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความบริบูรณ์แห่งปัญญา มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิก คือสัมมาทิณฺณิ, ปัญญาเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตะและโลกุตตรจิต ๓๕ เจตสิก ๕๑ (เว้นปัญญา) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๗. สีสวิสุทฺธิทุก

ปฐมบท สีสวิสุทฺธิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความบริสุทธิ์เป็นพิเศษแห่งศีล มีอยู่

ทุติยบท ทิณฺณวิสุทฺธิ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความบริสุทธิ์เป็นพิเศษแห่งความเห็น มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗ ฯลฯ

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่เป็นกัมมสกตาญาณ และวิปัสสนาญาณที่เรียกว่า สัจจานุโลมิกะ มัคคญาณ ผลญาณ, ปัญญาเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓

โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่เป็นกัมมสกตาญาณ และวิปัสสนาญาณที่เรียกว่าสัจจานุโลมิกะ มัคคญาณ ผลญาณ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๘. ทิฏฐิวิสุทธิโชปนทุก

ปฐมบท ทิฏฐิวิสุทธิ โช ปน อตฺถิ. สภาวธรรมคือความบริสุทธิ์เป็นพิเศษแห่งความเห็น มีอยู่

หุติยบท ยถาทิฏฐิสฺส จ ปณํ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความเพียรอันสมควรแก่ทิฏฐิวิสุทธิญาณ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่เป็นกัมมสกตาญาณ และวิปัสสนาญาณที่เรียกว่า สัจจานุโลมิกะ มัคคญาณ ผลญาณ, ปัญญาเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ วิริยเจตสิกที่เกิดพร้อมด้วยญาณทั้ง ๔ ที่ใหม่หากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ โลกุตตรจิต ๘, วิริยเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๓

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาที่เป็นญาณทั้ง ๔ และวิริยะที่เกิดพร้อมด้วยญาณทั้ง ๔) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๓๙. สงฺเวชนิยฺหฺจฺจานทุก

ปฐมบท สฺเวโค จ สฺเวชนิเยสุ จาเนสุ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความสดใจเพราะชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ที่มีสภาพทำให้สดเป็นเหตุ มีอยู่

หุติยบท สฺวิคฺคสฺส จ โยนิโส ปณํ อตฺถิ. สภาวธรรมคือความเพียรอันกระทำในใจโดยแยบคายแห่งบุคคลผู้มีความสดใจต่อ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณ-
สัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่เกิดความสลัดใจต่อชาติ ชรา พยาธิ มรณะ, ปัญญา
เจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ วิริยเจตสิกที่เป็นสัมมาวายามะที่ใน
กุศลจิต ๒๑ ผลจิต ๔, วิริยเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นสังเวคปัญญาและสัมมาวายามะที่ใน
กุศลจิต ๒๑ ผลจิต ๔) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔๐. อสนนฺตญฺจิตากุสลธมฺมทุก

ปฐมบท อสนนฺตญฺจิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคล
ให้เป็นผู้ไม่อึดในกุศลธรรม มีอยู่

ทุติยบท อปฺปฏฺิวนิตา จ ปธานสมิ อตฺถิ. สภาวธรรมที่กระทำบุคคลให้เป็น
ผู้ไม่ทอดทิ้งในความเพียรเพื่อให้กุศลธรรมเจริญขึ้น หรือสภาวธรรม
ที่กระทำให้บุคคลเป็นผู้ไม่ทอดทิ้งในการเจริญสมถกรรมฐาน
วิปัสสนากรรมฐาน มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘, ธรรมเหล่านี้
เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่ วิริยเจตสิกที่เป็นสัมมาวายามะที่ใน
กุศลจิต ๒๑, วิริยเจตสิกนี้เมื่อจำแนกโดยชั้น ๗

อกุศลจิต ๑๒ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน
เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุณนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔๑. วิชฺชาทุก

ปฐมบท วิชฺชา จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือปัญญาที่ทำลายโมหะให้สิ้นไป และ
กระทำความจริงให้ปรากฏ มีอยู่

หุติยบท วิมุตติ จ อตฺถิ. สภาวธรรมคือสมบัติ ๘ ที่พ้นจากนิวรณ์ธรรม อันเป็นปฏิปักษ์ธรรมแห่งตนหรือพระนิพพาน อันพ้นโดยเด็ดขาดจากกิเลสทั้งปวง มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่เป็นปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ, ปัญญาเจตสิกนี้จำแนกเป็นสังขารชั้นธัมมายตนะ ธัมมธาทู สัจจะ ๒ คือ ปัญญาที่เป็นปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ เป็นทุกขสัจจ์ ปัญญาเจตสิกที่เป็นอาสวักขยญาณ เป็นมัคคสัจจ์

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ มหัคคตกุศลจิต ๙ มหัคคตกริยาจิต ๙ เจตสิก ๓๕ นิพพาน, ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้นธัมมายตนะ ธาทู สัจจะแล้ว ได้นามชั้นธัมม ๔ นิพพานเป็นชั้นธัมมุต มนายตนะ ธัมมายตนะ มโนวิญญูญาณธาทู ธัมมธาทู ทุกขสัจจ์ นิโรธสัจจ์

กามจิต ๕๔ มหัคคตวิปากจิต ๙ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่เป็นวิชชา ๓) รูป ๒๘ เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า **อาทิลทุรนามทุก** และ **สปปเทสทุก**

๔๒. ขยเภาณทุก

ปฐมบท ขยเภาณ อตฺถิ. สภาวธรรมคือญาณที่ในมัคคจิต ๔ ซึ่งกระทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไป มีอยู่

หุติยบท อนุปปาเท เภาณ อตฺถิ. สภาวธรรมคือญาณที่ในผลจิต ๔ ซึ่งเป็นที่สุดคือความไม่เกิดขึ้นแห่งกิเลสทั้งหลายที่ถูกประหาณแล้วโดยมรรคนั้น ๆ มีอยู่

องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมัคคจิต ๔, ปัญญาเจตสิกนี้จำแนกเป็นสังขารชั้นธัมมายตนะ ธัมมธาทู มัคคสัจจ์

องค์ธรรมของหุติยบท ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในผลจิต ๔, ปัญญาเจตสิกนี้จำแนกเป็นสังขารชั้นธัมมายตนะ ธัมมธาทู สัจจวิมุต

จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่เป็นมัคคญาณ ผลญาณ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็นทุกวิมุต

ทุกะนี้ชื่อว่า อาทิลทุณนามทุก และ สปปเทสทุก

จำแนกสูตรตุนติกทุกมาติกา ๔๒ โดย อาทิลทุณนามทุก และ สพพลทุณนามทุก ใน ๔๒ ทุกะนั้น สพพลทุณนามทุก มี ๓ คือ นามรูปทุก สติสมุปชฌณทุก สมถวิปัสสนาทุก ทุกะที่เหลือ ๓๙ นั้น เป็น อาทิลทุณนามทุก ทั้งสิ้น

จำแนกทุกะ ๔๒ โดย สปปเทสทุก และ นิปปเทสทุก ใน ๔๒ ทุกะนั้น อธิวจนทุก นิรุตติทุก ปญตติทุก นามรูปทุก ทั้ง ๔ ทุกะนี้เป็น นิปปเทสทุก ทุกะที่เหลือ ๓๘ เป็น สปปเทสทุก ทั้งสิ้น

จบ สูตรตุนติกทุกมาติกา

และ

จบ ติกมาติกา และ ทุกมาติกา

หนังสือที่ใช้ในการตรวจค้น

๑. ธรรมสงคณี ฉบับ สยาม อนุญาตสงคิตี
๒. อรรถสาลินี ฉบับ สยาม พิมพ์ปี ๒๔๖๒ และฉบับอนุญาตสงคิตี
๓. วิสุทธิมคค เล่ม ๓ พิมพ์ปี ๒๕๒๒

“วจนัตถะที่ปรากฏอยู่ในหนังสือนี้ พึงค้นดูในอรรถสาลินีอรรถกถา ตามติกะหรือทุกะนั้น ๆ มีบางแห่งที่ท่านใช้วจนัตถะต่างกันให้อรรถกถา”

ปัญหาในติกมาติกาและทุกมาติกา

ติกมาติกา

๑. จงกล่าวอาร์มภกตาแสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม

๒. คำว่า มาติกา หมายความว่าอะไร ได้แก่อะไร ขอให้แสดงความหมายของคำว่า มาติกาโชติกะ และอัมมสังคีปกรณนี้เมื่อว่าโดยกัณฑ์แล้ว แบ่งออกเป็นกี่กัณฑ์ คืออะไรบ้าง ให้อธิบายการแสดงปรมัตถธรรมของพระพุทธองค์ในกัณฑ์นั้น ๆ

๓. จงอธิบายคำว่า ติกมาติกาและทุกมาติกา พร้อมทั้งแสดงติกมาติกา ๒๒ ตามลำดับ

๔. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้

ก. กุสลา ธมฺมา. ข. อกุสลา ธมฺมา. ค. อพฺยากตา ธมฺมา.
ง. สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. จ. อทุกขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา.

๕. เมื่อจำแนกกุสลติกะ โดยบุคคลาธิฐานแล้วก็ได้การงานของสัตว์ทั้งหลายและสิ่งมีชีวิต ไม่มีชีวิตในโลกนั้นเอง แต่เพราะเหตุใด พระพุทธองค์จึงไม่ทรงแสดงว่า กุสลา สตฺตา ชีวา, อกุสลา สตฺตา ชีวา, อพฺยากตา สตฺตา ชีวา หรือ นิสฺสตฺตา นิชฺชีวา ? ขอให้อธิบาย

๖. จงจำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้ โดยธาตุ และสังขะ

ก. อพฺยากตา ธมฺมา. ข. ทุกขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา.
ค. อทุกขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. พ. วิปกา ธมฺมา.
ง. เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา.

๗. จงแสดงวจันตยะของคำว่า กุสล, อกุสล, อพฺยากต และเพราะเหตุใด พระพุทธองค์จึงทรงแสดงกุสลติกะก่อนติกะอื่น ๆ และในการที่ทรงแสดง กุสล, อกุสล, อพฺยากตธรรมตามลำดับนั้นมีเหตุผลอย่างไร ?

๘. คำว่า ชันธวิมุต สัจจวิมุต ติกวิมุต หมายความว่าอย่างไร และธรรมที่เป็นวิมุตทั้ง ๓ นี้อันใดมีองค์ธรรมแน่นอนและอันใดมีองค์ธรรมไม่แน่นอน ? จงแสดงตีกะที่มีวิมุตครบทั้ง ๓

๙. ในเวทนาตีกะนั้น รูป ๒๘ และนิพพาน เป็นตีกวิมุตนั้นไม่มีปัญหา แต่เวทนาเจตสิกทั้งหมดก็เป็นตีกวิมุตที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด ? และจงแปลพร้อมด้วยแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้

ก. วิปากา ธมฺมา. ข. วิปากธมฺมธมฺมา. ค. เนววิปากนวิปาก-ธมฺมธมฺมา.

๑๐. เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวทนาตีกะกับวิปากตีกะแล้ว ในเวทนาตีกะก็มีคำว่าเวทนาอยู่ทั้ง ๓ บทในวิปากตีกะก็มีคำว่าวิปากอยู่ในบททั้ง ๓ เช่นเดียวกัน แต่เวทนาตีกะนั้นชื่อว่า สพฺพผลทฺธนามติก ส่วนวิปากตีก ชื่อว่า อาทิลทฺธนามติก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใด ? และให้อธิบายความว่า ธมฺมธมฺมา ในทุติยบทของวิปากตีก

๑๑. จงแสดงวจันตละของคำว่าวิปากา พร้อมทั้งอธิบายยกเหตุในการที่กัมมชรูป เป็นองค์ธรรมของ วิปากา ธมฺมา. ไม่ได้

๑๒. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนกโดย ธาตุ และสังขจะในตีกะต่อไปนี้

ก. อุปาทินฺนติก

ข. สงฺกิลิฏฺฐติก

ค. สวิตกุกติก

๑๓. อุปาทินฺนุปาทานิยา ธมฺมา. นี้เมื่อแยกบทแล้วได้กี่บท คืออะไร ? จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทเหล่านั้นโดยเฉพาะ ๆ

๑๔. ในจุฬอาภิธรรมิกะตรีแสดงว่ากัมมชรูปมี ๑๘ จิตตชรูป มี ๑๕ อุตฺตชรูปมี ๑๓ อาหารชรูปมี ๑๒ แต่องค์ธรรมใน อุปาทินฺนติก แสดงกัมมชรูป ๒๐ จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ ที่ต่างกันเช่นนี้เพราะเหตุใด ? และจงอธิบายยกเหตุผลในการนับ ชรตา อนิจจตา เข้าด้วยเมื่อจำแนกโดย आयตนะและธาตุ

๑๕. ให้แปลวณัตถะดังต่อไปนี้

ก. สงฺกิลเสตตีติ = สงฺกิลโส.

ข. อตฺตานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตเนน สงฺกิลสํ อรหณตีติ = สงฺกิลสิกา.

และจงอธิบายพร้อมทั้งยกอุปมา อุปมัย ในการที่กิเลส ๑๐ เป็น สงฺกิลเส สงฺกิลิฏฺจ สงฺกิลสิก ทั้ง ๓ ได้

๑๖. จงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น สงฺกิลเส ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺจ ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺจ ได้ แต่เป็น สงฺกิลเส ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น สงฺกิลเส และ สงฺกิลิฏฺจ ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น สงฺกิลเส และ สงฺกิลิฏฺจ ไม่ได้ทั้ง ๒

จ. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺจ ได้ แต่เป็น สงฺกิลสิก ไม่ได้

ฉ. ธรรมที่เป็น สงฺกิลสิก ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺจ ไม่ได้

ช. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺจ และ สงฺกิลสิก ได้ทั้ง ๒

ซ. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺจ และ สงฺกิลสิก ไม่ได้ทั้ง ๒

ณ. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลเส แต่ไม่เป็น อสงฺกิลิฏฺจ

ญ. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิฏฺจ แต่ไม่เป็น อสงฺกิลเส

ฎ. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลเส และ อสงฺกิลิฏฺจ ได้ทั้ง ๒

ฏ. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลเส และ อสงฺกิลิฏฺจ ไม่ได้ทั้ง ๒

๑๗. วิจารเจตสิกนี้เมื่อนับจำนวนตามที่ประกอบกับจิตแล้วมี ๖๖ ดวง แต่เมื่อแสดงตักวิมุตของสวิตทุกตักนั้น มีวิจารเจตสิกเพียง ๕๕ อย่างทราบว่า วิจารเจตสิกอีก ๑๑ ดวงนั้นเป็นองค์ธรรมของบทไหน และประกอบกับจิตพวกใด ? และจงแสดงวณัตถะของคำว่า สวิตทุก, สวิจาร, สวิตทุกวิจาร

๑๘. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมในธรรมต่อไปนี้

ก. สวิตักกธรรม

ข. สวิจารธรรม

ค. อวิตักกธรรม

ง. อวิจารธรรม

จ. สวิตกกถวิจารณ์ธรรม ฉ. สวิตกกถวิจารณ์ธรรม

ช. สวิจารณ์อรรถกถาธรรม ซ. อรรถกถาวิจารณ์ธรรม

๑๙. จงจำแนกองค์ธรรมของปิตติคะนั้น โดยชั้น ๓ อย่างตื้น และแสดงความหมายพร้อมทั้งองค์ธรรมของบทต่อไปนี้

ก. สปัปติกธรรม ข. นิปปัปติกธรรม

ค. สปัปติกสุข ง. นิปปัปติกสุข

๒๐. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมใน ทสฺสนติก และให้เลือกจำแนกองค์ธรรมของบทใดบทหนึ่งในตีกะนี้โดย ชั้น ๓ อย่างตื้น ธาตุ ๓ อย่าง

๒๑. ให้อธิบายพร้อมทั้งยกเหตุผลในการที่โสตาปัตติมรรค ชื่อว่าทสฺสนะ แต่โคตรภูจิตที่ในโสตาปัตติมรรควิธี ไม่ได้ชื่อทสฺสนะ (ไม่ต้องยกบาลี)

๒๒. เพราะเหตุใดอริยมรรคเบืองบน ๓ จึงชื่อว่า ภาวนา จงอธิบาย และให้แสดงการประหาณอกุศลธรรมของโสตาปัตติมรรคว่ามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งยกองค์ธรรมที่ถูกประหาณโดยเฉพาะ ๆ

๒๓. ให้แสดงการประหาณอกุศลธรรมของมรรคเบืองบน ๓ ว่ามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งยกองค์ธรรมที่ถูกประหาณโดยเฉพาะ ๆ

๒๔. ทิฏฐิคคตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เมื่อแบ่งออกตามอำนาจการประหาณของมรรคทั้ง ๔ แล้วได้กี่ประเภทคืออะไรบ้าง ? และจงแสดงมรรคที่ประหาณทิฏฐิคคตวิปปยุตตจิต โทสมูลจิต ตามประเภทโดยเฉพาะ ๆ

๒๕. ให้แสดงการประหาณสัญญาชน ๑๐ และนิรวณ ๖ โดยมรรคทั้ง ๔ ตามอัฐฐาสลีนีอรรคถา

๒๖. สภาวธรรมที่ไม่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค และอริยมรรคเบืองบน ๓ นั้น องค์ธรรมมีรูปอยู่ด้วย แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า **รูปภิกฺขเว น ตมฺหํ, ตํ ปชฺหณ.** ซึ่งแปลว่าดูกรภิกษุทั้งหลายรูปนี้ไม่ใช่ของท่าน ท่านทั้งหลายจงละรูปนี้เสีย ที่ทรงแสดงเช่นนี้จะขัดกันหรือไม่ ? จงอธิบายพร้อมทั้งยกเหตุผล

๒๗. ให้แสดงมิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการ พร้อมทั้งความหมายและ
จงแสดงการประหาณมิจฉัตตธรรมของมรรคทั้ง ๔

๒๘. จงแสดงการประหาณของมรรคทั้ง ๔ ในธรรมดังต่อไปนี้

ก. สัญโญชน์ ๑๐ ที่ว่าโดยสุดต้นตอ

ข. อกุศลธรรมที่เกิดโดยอาศัยโลกธรรม ๘

ค. มัจฉริยะ ๕

ง. วิปัสสาสธรรม ๑๒

จ. อคติ ๔

ฉ. อกุศลกรรมบท ๑๐

๒๙. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้

ก. ทสฺสนเหตุติก

ข. อาจายคามิติก

ค. เสกฺขติก

๓๐. ให้แสดงวจนัตตะพร้อมทั้งอธิบายในติกะบทต่อไปนี้

ก. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุก

ข. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุก

ค. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุก

๓๑. ธรรมอะไรเป็นเหตุให้ท่านเกิดตายอยู่เสมอ และถ้าท่านอยากพ้น
จากการเกิดการตายแล้ว ท่านจะต้องปฏิบัติให้ธรรมชนิดไหนเกิดขึ้นแก่ท่าน ?

๓๒. ให้แสดงความหมายและองค์ธรรมของ อจาย และ อปจย พร้อม
ทั้งยกวจนัตตะขึ้นแสดงด้วย

๓๓. จงแปลวจนัตตะ ดังต่อไปนี้

ก. ตีสุ ลิกฺขาสฺส ชาตาทิ = เสกฺขา.

ข. อปริโยสิตลิกฺขชตฺตา สยเมว ลิกฺขนฺตตีติปิ = เสกฺขา.

ค. สตฺตุนฺนํ เสกฺขานํ เอเตเตติปิ = เสกฺขา.

ง. อุปริ ลิกฺขิตพฺพภาวโต น เสกฺขาทิ = อเสกฺขา.

จ. วุฑฺฒิปฺปตฺตา (วา) เสกฺขาทิปิ = อเสกฺขา.

และเพราะเหตุใด หลิตฺอุปาทจิต ๑ มหากริยาจิต ๘
มหัคคตกริยาจิต ๙ รวม ๑๘ ดวงซึ่งเกิดขึ้นได้เฉพาะในสันดานของพระอรหันต์
เท่านั้น แต่ไม่เป็นองค์ธรรมใน อเสกฺขา ธมฺมา ? จงอธิบาย

๓๔. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้

ก. ปริตตติก

ข. ปริตตารมมณติก

๓๕. จงจำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้โดยธาตุ และ สัจจะ

ก. ปริตตารมมณา ธมฺมา.

ข. มหคฺคตารมมณา ธมฺมา.

ค. อปฺปมาณารมมณา ธมฺมา.

และให้แสดงตักวิมุตของปริตตารมมณติก

๓๖. ให้แสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น ปริตตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น หีนา ธมฺมา. ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น หีนา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น ปริตตา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น ปริตตา ธมฺมา. และ หีนา ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น ปริตตา ธมฺมา. และ หีนา ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

จ. ธรรมที่เป็น มหคฺคตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น มชฺฌิมา ธมฺมา. ไม่ได้

ฉ. ธรรมที่เป็น มชฺฌิมา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น มหคฺคตา ธมฺมา. ไม่ได้

ช. ธรรมที่เป็น มหคฺคตา ธมฺมา. และ มชฺฌิมา ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ซ. ธรรมที่เป็น มหคฺคตา ธมฺมา. และ มชฺฌิมา ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

๓๗. ให้แปลบทในติกะต่อไปนี้

ก. มิจฺจุตฺตติก

ข. มคฺคคารมมณติก

ค. อปฺปนฺนติก

๓๘. จงแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนกสัจจะในบทต่อไปนี้

ก. มิจฺจุตฺตนิยตา ธมฺมา.

ข. สมฺมตฺตนิยตา ธมฺมา.

ค. อนิยตา ธมฺมา.

๓๙. ให้แสดงความหมายของคำว่า มิจฺจุตฺต และ นิยต พร้อมทั้งแปล
วจนัตถะดังต่อไปนี้

ก. มิจฺจุตฺตา จ เต นิยตา จาติ = มิจฺจุตฺตนิยตา

ข. สมฺมตฺตา จ เต นิยตา จ อนนฺตรเมว ผลทานนียเมนาติ =
สมฺมตฺตนิยตา

๔๐. มิฉฉัตตนิยตธรรมนี้ เมื่อว่าโดยสามัญแล้วมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? และให้อธิบายในนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมทั้ง ๓

๔๑. ปัญจันนตริยกรรมหมายความว่าอะไร การกระทำที่เข้าถึงปัญจันนตริยกรรมนั้น กระทำอย่างไร และผู้ที่มีนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมหรือปัญจันนตริยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วอยากจะพ้นจากกรรมนั้น ๆ จึงสร้างพุทฺธเจตีย์ วัด กุฎี ฯลฯ ถวายแด่พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า พระปัจเจกพุทฺธเจ้า พระอรหันต์ ตลอดจณภิกษุสามเณร ที่อยู่ใน ๘ ทิศดังนี้จะสำเร็จตามความประสงค์หรือไม่ ให้อธิบาย

๔๒. จงแสดงการให้ผลตามลำดับของนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมและปัญจันนตริยกรรม

๔๓. จงแสดงธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชั้นธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ ในบทมคฺคารมมณา ธมฺมา.

๔๔. จงแสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้

- ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุ คือมรรคมองค์ ๘ มีอยู่
- ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุซึ่งประกอบด้วยมรรค มีอยู่
- ค. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุซึ่งตั้งอยู่แล้วในมรรค มีอยู่
- ง. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัยเป็นอาร์มมณาธิบดีคือมรรค มีอยู่
- จ. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัยเป็นสหชาตาธิบดีคือมรรค มีอยู่
- ฉ. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นสหชาตาธิปติปัจจัยคือมรรคนั้นเอง มีอยู่

๔๕. เพราะเหตุใด การแสดงองค์ธรรมของปฐมบทใน มคฺคารมมณตัก จึงต้องแยก อริยบุคคลทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ ? และขอให้อธิบายในการเว้นวรรคอัปมัญญา ในบทนี้ด้วย

๔๖. จงอธิบายยกเหตุผลในการเว้นมรรคมีองค์ ๘, อโกลสะ, อโทสะ, ปัญญา ในการแสดงองค์ธรรมตามคำแปลของนัยที่ ๑ - ๒ - ๓ ใน มคฺคเหตุกาธมฺมา.

๔๗. มีเหตุผลอย่างไรในการแยกอริยบุคคล ๔ และมรรคทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ ในองค์ธรรมของมคฺคาธิปติโน ธมฺมา ?

๔๘. การแสดงองค์ธรรมตามคำแปลในนัยที่ ๒ ของมคฺคาธิปติโน ธมฺมานั้นจะเว้นวิริยะและปัญญาในขณะเดียวกันได้หรือไม่ ?

๔๙. ธรรมที่ไม่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์มีกี่พวก คืออะไร และองค์ธรรมได้แก่อะไร ?

๕๐. ให้แสดงดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น อนุปปนฺหา ธมฺมา. ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น อนุปปนฺหา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. และ อนุปปนฺหา ธมฺมา. ได้ ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. และ อนุปปนฺหา ธมฺมา. ไม่ได้ ทั้ง ๒

จ. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น อุปาทีโน ธมฺมา. ไม่ได้

ฉ. ธรรมที่เป็น อุปาทีโน ธมฺมา. ได้ แต่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. ไม่ได้

ช. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. และ อุปาทีโน ธมฺมา. ได้ ทั้ง ๒

ซ. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา. และ อุปาทีโน ธมฺมา. ไม่ได้ ทั้ง ๒

๕๑. ให้แสดงเหตุผลในการที่นิพพานเป็นตักวิมุตติใน อุปปन्नตัก

๕๒. จิต, เจตสิก, รูป ที่เกิดพ้นจากกาลทั้ง ๓ มีหรือไม่? ให้วินิจฉัยโดยยกข้อติกะขึ้นมาตัดสิน

๕๓. จงแสดงองค์ธรรมตามคำแปลดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายในสันดานแห่งตน มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลายที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่ และให้อธิบายข้อความใน อชุตตตัก ด้วย

๕๔. จงแปลบทในติกะต่อไปนี้

ก. อชุตตารมมตัก

ข. สนิทสุสนตัก

๕๕. ให้แสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นอัชฌัตตธรรมอย่างเดียว มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอัชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นพหิตธรรมอย่างเดียว มีอยู่

ง. สภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำพหิตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

และให้แสดงธรรมที่เป็นตักวิมุตติใน อชุตตารมมตัก

๕๖. นัตถิภาวบัญญัติหมายความว่าอะไร จิต, เจตสิกเหล่าใด มีนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์ได้ และอภิญาญจิตชนิดใดที่มีนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์ได้? จงอธิบาย

๕๗. จงจำแนกติกะ ๒๒ โดย สปปเทสติก และ นิปปเทสติก

๕๘. ติกะที่มีองค์ธรรมเหมือนกันทั้ง ๓ บทมีหรือไม่ ถ้ามีได้แก่ติกะใด และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอกุศลธรรมนั้นมีอยู่ ๘ บทในติกมาติกา อธิบายว่า ได้แก่บทไหนบ้าง?

๕๙. ในติกมาติกาที่นารมมตัก (ติกะที่แสดงเกี่ยวกับอารมณ์) มีเท่าใด คืออะไร และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอุเบกขาสหคตจิตเหมือนกันมีกี่บท คืออะไรบ้าง?

๖๐. อกุศลธรรม โลภียกุศลธรรม กิริยาธรรม และ จิตตชรูป อุตฺตชรูป อาหารชรูป เหล่านี้เป็นอุปาทินนธรรมหรืออุปาทานิยธรรม ? ให้อธิบายยกเหตุผลด้วย และให้จำแนกธรรมที่ไม่ใช่ อุปาทินน และไม่ใช่ อุปาทานิย นั้น โดยชั้นธ आयตนะ และสัจจะ

๖๑. ให้แสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. โลภียธรรมที่เกิดพร้อมด้วย	ปีติ
ข. ,, ,, ,,	สุข
ค. ,, ,, ,,	อุเบกขา
ง. โลกุตตรธรรมที่เกิดพร้อมด้วย	ปีติ
จ. ,, ,, ,,	สุข
ฉ. ,, ,, ,,	อุเบกขา

๖๒. ให้จำแนกองค์ธรรมของ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพ-เหตุกา ธมฺมา. โดยชั้นธ आयตนะ ธาตุ สัจจะ

๖๓. ให้แสดงบทในติกมาติกาที่มีองค์ธรรมเป็น จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ เหมือน ๆ กัน

๖๔. ให้แสดงธรรมที่มีสภาพดังต่อไปนี้

- ก. ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดให้ตาย
- ข. ธรรมที่เป็นเหตุให้ไม่เกิดไม่ตาย
- ค. ธรรมที่ไม่ใช่เป็นเหตุให้เกิดให้ตาย และไม่ใช่เป็นเหตุให้ไม่เกิดไม่ตาย

๖๕. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้

- ก. มคฺคเหตุกา ธมฺมา.
- ข. อุปฺปนฺนา ธมฺมา.
- ค. อชฺฌตฺตพฺพิทฺธา ธมฺมา.

๖๖. สภาวธรรมที่พ้นจากเวทนาติดะนั้นได้แก่อะไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ? ให้อธิบายและให้แสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ ของธรรมดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นอดีตอย่างเดียว หรือ สภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำอดีตให้เป็นอารมณ์

ข. สภาวธรรมทั้งหลายที่มีมรรคเป็นอารมณ์หรือสภาวธรรมทั้งหลายที่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์

๖๗. จงจำแนกธรรมดังต่อไปนี้โดยชันธ์ให้ชัดเจน

ก. ธรรมที่เป็น อพฺยากตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น เนววิปากนวิปาก-
ธมฺมธมฺมา. ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา. ได้ แต่เป็น อพฺยา-
กตา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น อพฺยากตา ธมฺมา. และ เนววิปากนวิปากธมฺม-
ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น อพฺยากตา ธมฺมา. และ เนววิปากนวิปากธมฺม-
ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

๖๘. พระสงฆ์ที่กำลังสวดมาติกาอยู่ว่า “อนุปาทีนุปาทานิยา ธมฺมา.” “อนุปาทีนุปาทานิยา ธมฺมา” “อนุปาทีนุอนุปาทานิยา ธมฺมา.” อยากทราบว่าบททั้ง ๓ นี้แปลว่าอะไร องค์ธรรมได้แก่อะไร ? (ไม่ต้องแจกชันธ์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ)

๖๙. ก. สภาวธรรมที่โสตาปัตติมรรคประหาณได้นั้น ได้แก่อะไร ?

ข. สภาวธรรมที่อริยมรรคเบื่องบนประหาณได้นั้น ได้แก่อะไร ?

๗๐. มาติกาโชติกะหมายความว่าอะไร ? ให้อธิบายพร้อมกับยก
วจนัตถะขึ้นแสดงด้วย

๗๑. ในจำนวนติกมาติกา ๖๖ บทนั้น บทที่มีอกุศลธรรมเป็นองค์ธรรม
ได้ทั้งหมดมีกี่บท คืออะไรบ้าง ?

๗๒. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะ (ไม่ต้องจำแนกชั้น์
อายตนะ ธาตุ สัจจะ) ดังต่อไปนี้

ก. วิปากติก ข. อุปาทินฺนติก ค. อตีตารมฺมติก

๗๓. จงแสดงองค์ธรรมพร้อมกับจำแนกชั้น์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ
โดยละเอียดในสภาวะธรรมดังต่อไปนี้

ก. สภาวะธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณโดยโสตาปัตติมรรค มีอยู่

ข. สภาวะธรรมทั้งหลายที่พึงประหาณโดยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

ค. สภาวะธรรมทั้งหลายที่มีอารมณ์เป็นพหิตธรรมอย่างเดียว หรือ
สภาวะธรรมทั้งหลายที่พึงกระทำพหิตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

๗๔. ติกวิมุตของปริตตารมฺมติกและอตีตารมฺมติก นั้นได้แก่
สภาวะธรรม จำพวกไหนบ้าง ? จงบอกจำนวนสภาวะธรรมเหล่านั้นมา
โดยเฉพาะ ๆ ด้วย

๗๕. ในติกมาติกาบทที่องค์ธรรมเป็นปรมัตถธรรมจำพวกเดียวใน
ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น มีกี่บท คืออะไรบ้าง ?

ปัญหาในอภิธัมมทุกมาติกา

๑. อภิธัมมทุกมาติกามีกี่หมวด คืออะไรบ้าง ? และจงจำแนกองค์ธรรม
ของ เหตุ ธมฺมา. โดยชั้น์ อายตนะ ธาตุ สัจจะ

๒. จงแสดงบทใน เหตุโคจจก และชื่อทุกะใน จุฬนฺตฺรทุก ตามลำดับ

๓. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้

ก. สປປຈຸຈຢາ ຣຸມມາ.

ข. ອສງຂຕາ ຣຸມມາ.

ค. สนิทสุสนา ຣຸມມາ.

ง. ອປປຸກຶມາ ຣຸມມາ.

จ. ອຣຸປິໂນ ຣຸມມາ.

ฉ. ໂລກິຍາ ຣຸມມາ.

ช. ໂລກຸຕຸຕຣາ ຣຸມມາ.

๔. ทูกะใดในทุกมาติกาที่องค์ธรรมของปฐมบทและทุติยบทเหมือนกัน? และให้จำแนกพระนิพพานโดยชั้นธ ายตนะ ธาตุ สัจจะ

๕. จงแสดงองค์ธรรมใน เกณจิวินเอยยุทุก ตามนัยอัฐฐสาลินีอรรธกถา

๖. จงแสดงองค์ธรรมของทุติยบทใน เกณจิวินเอยยุทุก ตามนัยแห่งมูลฎีกา และให้แสดงความแตกต่างกันในการแสดงองค์ธรรมระหว่างอัฐฐสาลินีอรรธกถา และ มูลฎีกาใน เกณจิวินเอยยุทุก

๗. จงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น อาสวสมุปยุตตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็นสญโชนสมุปยุตตา ธมฺมา. ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น สญโชนสมุปยุตตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็นอาสวสมุปยุตตา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น อาสวสมุปยุตตา ธมฺมา. และ สญโชนสมุปยุตตา ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น อาสวสมุปยุตตา ธมฺมา. และ สญโชนสมุปยุตตา ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

จ. ธรรมที่เป็น คนฺถวิปปยุตตคนฺถนิยา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น โสฬวิปปยุตตโสฬนิยา ธมฺมา. ไม่ได้

ฉ. ธรรมที่เป็น โสฬวิปปยุตตโสฬนิยา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น คนฺถวิปปยุตตคนฺถนิยา ธมฺมา. ไม่ได้

ช. ธรรมที่เป็น คนฺถวิปปยุตตคนฺถนิยา ธมฺมา. และ โสฬวิปปยุตตโสฬนิยา ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ซ. ธรรมที่เป็น คนฺถวิปปยุตตคนฺถนิยา ธมฺมา. และ โสฬวิปปยุตตโสฬนิยา ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

๘. ให้แสดงทูกะในโคจจกดังต่อไปนี้

ก. อาสวโคจจก

ข. สญโชนโคจจก

ค. คนุถโคจจก**ง. โอมโคจจก**

๙. จงแปลบททั้ง ๑๒ ใน นีวรรณโคจจก พร้อมทั้งแสดงทูกะที่มีทูกะวิมุต

๑๐. องค์ธรรมของทุตติยบทในปราคาสสมบุตตทูก และปราคาสวิป-
ยุตตปราคาสทูก นั้นได้แก่อะไร ? และจงแสดงวณัตถะพร้อมทั้งอธิบายในคำว่า
ปราคาส

๑๑. โคจจกอื่น ๆ ที่นอกจาก กิลสโคจจก นั้นในโคจจกหนึ่ง ๆ มี ๖ ทูกะ
แต่ในปราคาสโคจจก มีเพียง ๕ ทูกะเท่านั้น อยากทราบวณัตถะทูกะใด
และเป็นเพราะเหตุใด ? อธิบาย

๑๒. ในมหนตรทูกมีทูกะที่ประเภท คืออะไรบ้าง ? และจงแปลบทใน
ทูกะ ดังต่อไปนี้

ก. สารมมณทูก

ข. จิตตัสสฏจทูก

ค. จิตตสมฏจาทูก

ง. จิตตัสสฏจสมฏจาทูก

จ. จิตตัสสฏจสมฏจาทูก

๑๓. จงจำแนกองค์ธรรมของบทดังต่อไปนี้โดยชั้น อายตนะ ธาตุ
สัจจะ

ก. จิตตัสสฏจา ธมฺมา.

ข. จิตตสมฏจาทา ธมฺมา.

ค. โน จิตตสมฏจาทา ธมฺมา.

ง. จิตตัสสฏจสมฏจาทา ธมฺมา.

จ. โน จิตตัสสฏจสมฏจาทา ธมฺมา.

ฉ. อุปาทา ธมฺมา.

พร้อมทั้งแสดงมหนตรทูกที่มีจิต ๘๘ เป็นทูกะวิมุต

๑๔. จงแสดงวณัตถะของบทดังต่อไปนี้

ก. สารมมณา

ข. เจตสิก

ค. จิตตัสสฏจา

ง. จิตตวิสสฏจา

จ. จิตตสมฏจาทา

ฉ. จิตตัสสฏจสมฏจาทา

ข. จิตตัสสฏจสมฏจาทา

๑๕. อัชฌัตตะมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งยกองค์ธรรมและให้แสดงความแตกต่างกันของคำว่า อัชฌัตตะ ใน อชุตตติกทุก และ อชุตตตติก

๑๖. จงแสดงองค์ธรรมในคำแปลดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าอุปาทานและประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

ง. สภาวธรรมทั้งหลายที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่ และจงจำแนกทุกะใน อุปาทานโคจจนก โดยสปปเทสทุก และ นิปปเทสทุก

๑๗. ในกิเลสโคจจนกนั้นมีทุกะเท่าใด คืออะไรบ้าง ? และจงแสดงทุกะที่มีทุกวิมุต พร้อมทั้งองค์ธรรมของทุกวิมุตนั้น ๆ ด้วย

๑๘. จงแสดงชื่อทุกะในปิฎกทุกตามลำดับ และจงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. ได้ แต่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. และ ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา. และ ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

๑๙. ให้จำแนกสวิตักกธรรมและกามาวจรธรรมเหล่านั้น โดยภาวนาย ปหาตพฺพทุก, สปปิตฺตีกทุก, อุปฺเปกฺขาสหคตทุก

๒๐. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้

ก. ปริยาปนฺนา ธมฺมา.

ข. นิยฺยานิกา ธมฺมา.

ค. อนิยยานิกา ธมฺมา.

ง. นียตา ธมฺมา.

จ. อนุตตฺรา ธมฺมา.

ฉ. สรณา ธมฺมา.

๒๑. ให้แสดงวจนัตถะของบทต่อไปนี้

ก. อปริยาปนฺนา

ข. อนิยยานิกา

ค. นียตา

ง. อนุตตฺรา

จ. สอฺตฺตฺรา

ฉ. สรณา

ช. อรณา

๒๒. ให้อธิบายคำว่า โคจฺจก

๒๓. พระพุทธรองค์ทรงเทศนา เหตุสเหตุทุกทุก, นเหตุสเหตุทุกทุก โดยทรงรวมบทใดในทูกะใดเข้าด้วยกัน

๒๔. ใน จุฬนฺตรทุก นั้นบทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมัตถ์ฝ่ายเดียว กี่บท คืออะไรบ้าง ?

๒๕. พระพุทธรองค์ทรงเทศนา อาสววิปยุตฺตสาสวทุก โดยทรงรวมบทใดในทูกะใดเข้าด้วยกัน

๒๖. เมื่อรวมปฐมบทของสญฺโญชนทุก กับปฐมบทของสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก และทุติยบทของสญฺโญชนสมฺปยุตฺตทุก กับทุติยบทของสญฺโญชนียทุก เข้าด้วยกันแล้วเป็นบทอะไร ?

๒๗. โคจฺจกที่ชื่อต่างกันแต่องค์ธรรมเหมือนกันนั้นมีกี่โคจฺจก คืออะไรบ้าง ?

๒๘. ใน มหฺนฺตรทุก นั้นบทที่มีองค์ธรรมเป็นนามปรมัตถ์ฝ่ายเดียวกี่บท คืออะไรบ้าง ?

๒๙. ในปิฎฺจิททุก นั้นทูกะที่เป็นนิปฺปเทสทุก มีกี่ทูกะ

๓๐. เพราะเหตุใดองค์ธรรมของปฐมบทและทุติยบทใน เกณจิวฺญเญยฺยทุก จึงเหมือนกัน ? จงอธิบาย

๓๑. ให้แสดงบทเป็นอนุโลม ปฏฺิโลม โดยยกเอา

ก. ปฐมบทของสงฺกิเลสิกทุก เข้าในกิเลสทุก

ข. ปฐมบทของสงฺกิลิฏฺจทุก เข้าในกิเลสทุก

ค. ปฐมบทของกิเลสสมฺปยุตฺตทุก เข้าในกิเลสทุก

๓๒. พระพุทธร่องค์ทรงแสดงทุกมาติกาเป็นหมวด ๆ อยากทราบว่ามีหมวดที่มีชื่อว่าโคจณกัณฺฐ มีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง และหมวดที่มีชื่อว่าทุกะนั้น มีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง และในทุกมาติกาบทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมัตถ์อย่างเดียว หรือบทที่มีองค์ธรรมเป็นนิพพานปรมัตถ์อย่างเดียวกี่บท คืออะไรบ้าง ?

๓๓. จงแปลและแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชั้นธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ ของบทในทุกะดังต่อไปนี้

ก. นเหตุสเหตุทุก

ข. สญฺโฆชนสญฺโฆชนสมฺปยุตฺตทุก

ค. จิตฺตสมฺภูจฺจนาทุก

ง. อุปาทาทุก

๓๔. จงแสดงชื่อทุกในมหนฺตรทุกตามลำดับและให้จำแนกสัจจะ, สัจจวิมุต ในสภาวะธรรม ดังต่อไปนี้

ก. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นไปพร้อมด้วยการรู้อารมณ์ มีอยู่

ข. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าจิต มีอยู่

ค. สภาวะธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่

๓๕. ให้แสดงสภาวะธรรมดังต่อไปนี้

ก. สภาวะธรรมที่เป็นจิตตสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. ได้ แต่เป็นจิตตสมฺภู-
จฺจนา ธมฺมา. ไม่ได้

ข. สภาวะธรรมที่เป็นจิตตสมฺภูจฺจนา ธมฺมา. ได้ แต่เป็นจิตตสมฺป-
ยุตฺตา ธมฺมา. ไม่ได้

ค. สภาวะธรรมที่เป็นจิตตสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. และ จิตตสมฺภูจฺจนา
ธมฺมา. ได้ทั้ง ๒

ง. สภาวะธรรมที่เป็นจิตตสมฺปยุตฺตา ธมฺมา. และจิตตสมฺภูจฺจนา-
ธมฺมา. ไม่ได้ทั้ง ๒

๓๖. จงจำแนกอพยพยาคธรรมเหล่านั้นโดยทูกะดังต่อไปนี้
 ก. สารมมณทุก ข. จิตตทุก ค. เจตสิกทุก ง. อชฺฌตติกทุก
๓๗. จงจำแนกอภิสสธรรมเหล่านั้น โดยทูกะดังต่อไปนี้
 ก. นีวรณนีวรณสมฺปยุตฺตทุก ข. อุปาทานอุปาทานียทุก
 ค. กิเลสสงฺกิเลสีกทุก
๓๘. จงจำแนกอุปาทินนุปาทานียธรรมเหล่านั้นโดยทูกะดังต่อไปนี้
 ก. สปปิฏฺฐทุก ข. สวิตกกทุก ค. สปปิติกทุก
๓๙. จงจำแนกมคฺคคารมมณธรรมเหล่านั้นโดยทูกะดังต่อไปนี้
 ก. สวิจารทุก ข. สุขสทคตทุก ค. กามาวจรทุก
๔๐. จงจำแนก นกณจวิญญเญยธรรมเหล่านั้นโดยตีกะดังต่อไปนี้
 ก. สงฺกิลฺลจตีก ข. อาจายคามิตีก ค. อชฺฌตตารมมณตีก

พุทธมตตณญภาสิตทูกมาตีกา

๑. ทูกะที่ท่านอรรถกถาจารย์และฎีกาจารย์ แสดงขยายความในเหตุ-
 โคจณกมีกีกูกะ คืออะไรบ้าง และการแสดงเหตุอเหตุกทุก, เหตุเหตุวิปฺปยุตฺต-
 ทูก, นเหตุเหตุสมฺปยุตฺตทูก โดยรวมทูกะใดเข้าด้วยกัน ?
๒. ให้แสดงเป็นปฐมบทและทุตียบท โดยยกเอา
 ก. ทุตียบทของสเหตุกทุก เข้าในเหตุทุก
 ข. ทุตียบทของอาสวสมฺปยุตฺตทูก เข้าในอาสวทุก
 ค. ทุตียบทของอุปาทานสมฺปยุตฺตทูก เข้าในอุปาทานทุก
๓. ให้แสดงบทของทูกะทั้ง ๘ ในสญโยชนโคจณก ตามลำดับ และ
 การแสดงสญโยชนสญโยชนวิปฺปยุตฺตทูกและสญโยชนวิปฺปยุตฺตสญโยชนทูก
 นั้นแสดงโดยรวมบทใดเข้าด้วยกัน ?
๔. ทูกะที่แสดงขยายความใน คณฺถโคจณก มีเท่าใด คืออะไรบ้าง ?
 และจงยกองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้

ก. คนุถา ธมฺมา คนุถสมฺปยุตฺตาปิ.

ข. คนุถา ธมฺมา คนุถวิปฺปยุตฺตาปิ.

ค. คนุถนียา ธมฺมา คนุถาปิ.

ง. คนุถนียา ธมฺมา โน คนุถาปิ.

จ. คนุถสมฺปยุตฺตา ธมฺมา คนุถาปิ.

ฉ. คนุถสมฺปยุตฺตา ธมฺมา โน คนุถาปิ.

๕. โคจฺจนกที่มีชื่อต่างกันแต่องค์ธรรมเหมือนกันมีกี่โคจฺจนก คืออะไรบ้าง และเมื่อนับจำนวนโดยทูกะและบทแล้ว ได้เท่าใด ?

๖. จงแสดงบทเป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ, มูลี ดังต่อไปนี้

ก. ทุตฺติยบทของนิวรณทุกเป็นมูละ นิวรณียทุกเป็นมูลี

ข. ปฐฺมมบทของนิวรณียทุกเป็นมูละ นิวรณสมฺปยุตฺตทุกเป็นมูลี

ค. ปฐฺมมบทของนิวรณสมฺปยุตฺตทุกเป็นมูละ นิวรณทุกเป็นมูลี

๗. จงแสดงบทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูลีดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งยกองค์ธรรมของบทนั้น ๆ ด้วย

ก. ทุตฺติยบทของปรามาสทุกเป็นมูละ ปรามฏฺจทุกเป็นมูลี

ข. ทุตฺติยบทของปรามาสทุกเป็นมูละ ปรามาสสมฺปยุตฺตทุกเป็นมูลี

ค. ปฐฺมมบทของปรามฏฺจทุกเป็นมูละ ปรามาสสมฺปยุตฺตทุกเป็นมูลี

ง. ปฐฺมมบทของปรามฏฺจทุกเป็นมูละ ปรามาสทุกเป็นมูลี

๘. จงแสดงทูกวิมุตฺตในทูกะดังต่อไปนี้

ก. อุปาทานอุปาทานวิปฺปยุตฺตทุก

ข. อุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก

ค. โนอุปาทานอุปาทานสมฺปยุตฺตทุก

ง. อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานทุก

๙. ทูกะที่แสดงในกิเลสโคจฺจนกมีกี่ทูกะ คืออะไรบ้าง และในทูกะเหล่านั้น ทูกะใดมีองค์ธรรมปรมาตฺถ์เหมือนกัน

๑๐. จงแสดงที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ, มูลีดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งแปลด้วย

- ก. ทุติยบทของกิเลสทุกเป็นมูละ สงฺกิลิฏฺฐทุกเป็นมูลีส
- ข. ปฐมบทของสงฺกิลิฏฺฐทุกเป็นมูละ สงฺกิลิฏฺฐทุกเป็นมูลีส
- ค. ปฐมบทของสงฺกิลิฏฺฐทุกเป็นมูละ กิเลสทุกเป็นมูลีส

สูตรตณฺณิกทุกมาติกา

๑. จงเพิ่มข้อความที่ละไว้ดังต่อไปนี้

“สูตรตณฺณิกทุกมาติกาที่พระสารีบุตร ซึ่งเป็นธรรมเสนาบดี...ซึ่งเป็นพุทธภาสิตนั่นเอง”

- ๒. จงบอกชื่อของทูกะที่ ๒๑ และ ๒๒ พร้อมทั้งคำแปล
- ๓. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมในวิชาภาคิทุกและวิชชูปมทุก
- ๔. จงจำแนกปรมัตถ์โดยพาลและปณฺทิต กับ กณฺหและสูก
- ๕. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมในทูกะดังต่อไปนี้

ก. ตปนิยทุก

ข. อธิวจนทุก

ค. อวิชชาทุก

ง. ภวทิจทุก

- ๖. ในทูกะทั้ง ๔๒ นั้นทูกะที่มีองค์ธรรมเหมือนกันมีกี่ทูกะ ?
- ๗. จะกล่าวได้หรือไม่ว่าสัททารมณฺเป็นสัททบัญญัติ และเจตสิก รูป นิพพาน เป็นอตถบัญญัติ ? ให้อธิบายโดยอ้างทูกะประกอบการวินิจฉัย
- ๘. ให้แปลและองค์ธรรมของทูกะที่ชื่อว่าสพฺพผลทฺธนามทุก
- ๙. จงแปลทูกะที่มีทิจเจตสิกเป็นองค์ธรรม
- ๑๐. สภาพที่ทำให้ไม่เกลียดไม่ละอายต่อสิ่งที่ควรเกลียดควรละอาย และไม่สะดุ้งกลัวต่อสิ่งที่ควรสะดุ้งกลัวนั้นได้แก่อะไร ? พร้อมทั้งพรรณนาถึงโทษของธรรมนั้น ๆ

๑๑. ผู้ที่มีความเกลียด ละอาย สะดุ้งต่อการงานอันเป็นทุจริตนั้นเป็นไปโดยสภาพอะไร ? และเมื่อว่าโดยธรรมาธิษฐานแล้ว ผู้ที่อบรมยาก ผู้ที่อบรมง่าย และผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ไม่ดี ผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ดี เหล่านี้ได้แก่อะไร ?

๑๒. จงแสดงองค์ธรรมที่เป็นเหตุให้เข้าใจในเรื่องต่อไปนี้

ก. กายกรรม วจีกรรม ที่เป็นอาบัติ	ข. วิธีที่พ้นจากอาบัติ
ค. สมาบัติ ๘ สมาบัติ ๙	ง. การออกจากสมาบัติ

๑๓. จงแปลทูกะที่มีปัญญาเจตสิกเป็นองค์ธรรมทั้งปฐมบทและทุตียบท

๑๔. ให้แสดงทูกะวิมุตของทูกะต่อไปนี้

ก. ไทวจสุสตาทูก	ข. โสวจสุสตาทูก
ค. อาปตติกุสลาทูก	ง. ธาตุกุสลาทูก
จ. ฐานกุสลาทูก	

๑๕. ที่กล่าวว่าปัญญาที่อยู่ในมัคคจิตและอภิปัญญาจิต มีความรู้และเข้าใจในการพิจารณาธาตุ ๑๘ อย่างนั้น ๑๒ นั้น รู้และพิจารณาอย่างไร ? อธิบาย

๑๖. ให้แสดงองค์ธรรมที่เกี่ยวกับความเห็นความเข้าใจของบุคคลต่อไปนี้

ก. ความรู้ความจำต่าง ๆ สำเร็จได้โดยอาศัยมันสมองเป็นเหตุ
ข. ความรู้ความจำต่าง ๆ สำเร็จได้โดยนามธรรมที่อาศัยหัวใจเกิดเป็นเหตุ ไม่ใช่มันสมองเป็นเหตุ

๑๗. สภาวธรรมที่ทำให้เป็นผู้ซื่อตรง อ่อนโยน และมีความอดทนยินดีในการงานอันเป็นกุศลนั้นเป็นสภาวธรรมชนิดใด ? จงแสดงโดยเฉพาะ ๆ

๑๘. ในสมาคมแห่งหนึ่ง ผู้ที่มีหน้าที่ปฎิคมได้ต้อนรับแขกด้วยกิริยาอ่อนน้อม พร้อมทั้งกล่าวคำสวัสดิ์และเลี้ยงเครื่องดื่มหลังจากนั้นได้แนะนำธรรมให้เข้าใจ อยากทราบว่าความเป็นไปดังกล่าวแล้วอาศัยเจตสิกดวงใด ? ให้วินิจฉัยโดยยกทูกะขึ้นแสดง

๑๙. จงจำแนกบุคคลลาธิฐานเหล่านี้โดยธรรมาธิฐาน

- ก. ผู้ที่ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖
- ข. ผู้ที่มีความสำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖
- ค. ผู้ที่เป็นคนประมาท
- ง. ผู้ที่เป็นคนไม่ประมาท
- จ. ผู้ที่ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
- ฉ. ผู้ที่รู้จักประมาณในการบริโภค
- ช. ผู้ที่ไม่เฉลียวฉลาด
- ซ. ผู้ที่เฉลียวฉลาด

๒๐. จงแปลบทในทูกะดังต่อไปนี้พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม

- ก. ปฏิสงฺขานพลทุก
- ข. สมถวิปัสสนาทุก
- ค. สมถนิมิตตทุก
- ง. ปคฺคาหทุก

๒๑. การบริบูรณ์ด้วยศีล การบกพร่องด้วยศีล ความเห็นถูกต้อง ความเห็นผิด เหล่านี้เมื่อยกองค์ธรรมแล้วได้แก่อะไร ? ให้แสดงโดยเฉพาะ ๆ

๒๒. ให้แสดงความต่างกันระหว่างศีลสมุปาทกับศีลวิสุทฺธิ และทิกฺขิ-สมุปาทกับทิกฺขิวิสุทฺธิ

๒๓. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในทูกะดังต่อไปนี้

- ก. ทิกฺขิวิสุทฺธิโชปนทุก
- ข. สัมเวชนียญฺฐานทุก

๒๔. ให้บรรยายถึงความสลดสังเวชใจในการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และความพยายามด้วยดีที่จะทำให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ

๒๕. ให้แปลและแสดงทูกวิมุตในทูกะดังต่อไปนี้

- ก. อสนตฺตญฺจิตากุสลธมฺมทุก
- ข. วิชฺชาทุก
- ค. ขยฺยฌานทุก

จบปัญหาในติกมาติกาและทูกมาติกา

หมายเหตุ

ในจำนวนปัญหา ๑๕๐ ข้อที่ได้ตั้งมานี้ปัญหาในติกมาติกาและอภิธัมม-
ทุกมาติกานั้น เป็นปัญหาสำหรับนักศึกษาและชั้นอาจารย์ ส่วนปัญหาใน
พุทธมัณฑณญาณุภาสิตทุกมาติกาและสูตรตันติกทุกมาติกานั้น เป็นปัญหาสำหรับ
ชั้นอาจารย์โดยเฉพาะ แต่ในด้านการเรียนนั้น ชั้นนักศึกษาก็ควรทราบด้วย